

A PANDÉMIA HATÁSA AZ ONLINE FELHASZNÁLÓI SZOKÁSOKRA

**DESK RESEARCH - SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS ÉS KORÁBBI KUTATÁSOK MÁSODELEMZÉSE ÉS FÓKUSZCSOPORTOS INTERJÚK, GENERÁCIÓS ÉS SZAKÉRTŐI INTERJÚK ÖSSZEGZÉSE
2023. június 30.**

Tartalom

BEVEZETÉS.....	4
Infokommunikációs eszközök használata a járvány alatt	4
Tartalomfogyasztás módjai a járvány alatt.....	7
Hírfogyasztás a pandémia alatt	8
Lakossági reakció a Covid-hírekre	9
Alacsony bizalmi index	9
A JÁRVÁNY, MINT TÉMA A GYEREKEK KÖRÉBEN	11
Ölelés helyett videóhívás	12
A gyerekek, fiatalok, mint a pandémia hírfogyasztói	14
MÁSODLAGOS EPIDÉMIA	15
Információs karantén	16
INFLUENZEREK ÉS A COVID-19	19
Pandémiás intergenerációs törekvések az újmédiában.....	20
Túlterheltség és bizalom.....	23
Z-, Y generáció és az infodémia.....	24
FELÉRTÉKELŐDÖTT HOME OFFICE	26
A PANDÉMIA LÉLEKTANI VONATKOZÁSAI	30
Digitális oktatás és mentális egészség	32
Fiatalok mentális egészsége a Covid alatt	37
VESZÉLYEK AZ ONLINE TÉRBEN GYERMEKJOGI TEKINTETBEN	41
Internetbiztonság az iskolában és a Covid-járvány.....	43
Egy törvényi rendelkezés margójára	44

FÓKUSZCSOPORTOS INTERJÚK, GENERÁCIÓS MÉLYINTERJÚK, SZAKÉRTŐI INTERJÚK ÖSSZEGZÉSE	47
Módszertan	47
Fókuszcsoporthos interjúk.....	47
Interjúk, szakértői interjúk	48
Az online oktatás nehézségei.....	49
A pandémiás időszak és az online oktatás pozitívumai	52
Internetbiztonság témája a Covid alatt.....	56
Covid-félelmek és mentális terhek	57
Egészségügyi problémák, betegségek	59
Hírfogyasztás és infodémia.....	60
Digitális túlhasználat és függőség, sorozatok.....	62
Szülői terhek	66
A home office alakulása a járvány alatt és után	69
Személyes módok az új online szokások mellett a pandémia után	71
Intergenerációs tanulás az eszközhasználatról – fordított szocializáció a járvány alatt.....	75
Videócsetek, mint a kapcsolattartás kiterjedt fórumai	78
Összegzés	80
AJÁNLÁSOK.....	82
Szakmai javaslatok	82
További kutatásokkal kapcsolatos javaslatok.....	92
Kommunikációs javaslatok	93
IRODALOMJEGYZÉK	94

BEVEZETÉS

A koronavírus-járvány első évének, 2020-nak egyik kulcsszava a digitalizáció lett – nem véletlenül.¹ Feltételeztük, hogy a világjárvány hozzájárult ahhoz, hogy a digitális eszközök a fiatalabb eszközhasználók közösségein túl más generációk körében is megkezdjék hódító útjukat: a proaktív internethasználat egyik pillanatról a másikra megkerülhetlenné vált, olyannyira, hogy még a digitális világot elutasítók, a technofóbok, vagyis a modern technológia használatától való idegenkedők sem tudták kivonni magukat az okoseszközök használata alól. Várható volt, hogy a fiatalabb generációk még aktívabb felhasználókká válnak a szükséghelyzetben, továbbá az idősebbek, közöttük is főként azok, akik ódzkodtak a digitális technológia használatától, egyre jobban rákényszerülnek arra, hogy ellenérzésüket leküzdve beépítsék a mindennapjaikba a digitális jelenlétet.

Ebben a tanulmányban szakirodalmi áttekintést folytattunk, olyan korábbi hazai és nemzetközi kutatások, felmérések másodelemzését végeztük el, amelyek valamilyen szakterületen (például oktatás, mentális egészség, eszközhasználat) azt vizsgálták, hogy változtak-e az online felhasználói szokások a járványhelyzet következtében, illetve a járványhelyzet elmúltával a különböző korosztályoknál a pandémia kialakított-e új online fogyasztói, felhasználói szokásokat. E módszer alapjellemzői közé tartozik, hogy segítségével jól azonosíthatók, válogathatók az adott témához relevánsan kapcsolódó szakirodalmak. A szakértői elemzés célja megvizsgálni a pandémia hatását az online felhasználói szokásokra minél több generáció esetében.

INFOKOMMUNIKÁCIÓESZKÖZÖK HASZNÁLATA A JÁRVÁNY ALATT

2020. március közepétől a járványügyi intézkedések bevezetését követően már érzékelhetők voltak a lakosság élethelyzetét érintő változások. A KSH a háztartások infokommunikációs eszköz-használatára irányuló lakossági felmérésének kérdései döntő részben 2020 I. negyedévére vonatkoztak, amikor a Covid19-világjárvány első hulláma elérte

¹ Gabryelczyk, Renata: Has COVID-19 Accelerated Digital Transformation? Initial Lessons Learned for Public Administrations. In: Information Systems Management. 2020. 37:4, 303-309.

házákat is² (KSH, 2020). A KSH-nál a témában - e sorok írásakor folyamatban van egy újabb kutatás - amelynek közreadására e tanulmány leadásának időpontjában még nem kerül sor, viszont hasznos információt nyújthat az új kutatás összevetése a 2020-as adatokkal.

A felmérés összefoglalásában ismertették, hogy Magyarország európai összehasonlításban sem maradt el ekkor internethasználatban: Európai Unióban 2020-ban a 16–74 éves lakosság átlagosan 88%-a, hazánkban 85%-a használta az internetet 3 hónapon belül. A legfiatalabbak, a 16–24 évesek körében a közösségi hálók használata mellett változatlanul nagyon népszerű kommunikációs csatorna volt az azonnali üzenetküldés (98%), az internetes telefonálás, beleértve a videóhívásokat is, például a Messenger, a Skype és a többi alkalmazás segítségével (91%). 2020-ban ebben a korosztályban volt a legmagasabb a kereskedelmi szolgáltatók online videotékából lekérhető videóinak vagy a tartalmegosztó szolgáltatóktól származó videótartalmak megtekintésének mutatója (95%) is. Az azonnali üzenetküldő szolgáltatások használatában a 25-34 évesek csekély mértékben maradtak le a legfiatalabbaktól (96 %); 35–44 éves [90 %]; 45-54 évesek (84 %); 55–64 éves [75 %]; 64–74 éves [66 %].

A felmérés szerint az internetes banki szolgáltatásokat leginkább a 25–34 éves korosztály részesítette előnyben, 72% intézte online módon banki ügyeit, a 35–44 évesek mindössze 2 százalékkal maradtak alul ebben [70 %], ugyanakkor a 45–54 éves korosztály mindössze 61 %-a választotta ezt a szolgáltatási lehetőséget, a 55–64 éveseknek csak a fele [50 %], hozzájuk hasonló arányban a legfiatalabbak - 16–24 éves [52 %] és a legidősebb korosztály használta legkevésbé (64–74 éves - 43 %).

2020-ban a 45–54 és az 55–64 év közötti korcsoportokban magas arányt képviselt a termékekről és szolgáltatásokról történő internetes információkeresés (90 és 85%).

Az egészségügyi információk keresése a legidősebb, 65–74 éves korcsoportra volt a legjellemzőbb (79%), valamint a 35–44 évesek is hasonlóan magas arányban böngésztek a weben ilyen témakörben (77%), míg a 45–54 évesek valamivel kevesebben [74 %], a 55–64 éves [75 %]; a 16–24 évesek kevésbé [64 %].

2020 I. negyedében a hazai világháló-használók 15%-a végzett online tanfolyamot képzési, szakmai vagy magáncélból, illetve közel egyötödük vett igénybe olyan online tananyagokat – audiovizuális anyagokat, online oktatószoftvereket, elektronikus jegyzeteket –, amelyek nem

² KSH (2020): A háztartások infokommunikációs eszköz-használata.
<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/2020/01/index.html>

online tanfolyamként voltak elvégezhetőek vagy használhatók. A képzés során oktatási honlapokon vagy portálokon keresztül 18% kommunikált az oktatókkal vagy más tanulókkal. A vizsgált korcsoportok közül az interneten keresztüli tanfolyami képzésben a 16–24 éves korosztály részvételi aránya az országos átlagot is jelentősen meghaladta: 23% végzett online tanfolyamot, 35% vette igénybe az elektronikus tananyagokat, és 47% konzultált a weben keresztül.

2020-ban tovább folytatódott a lakossági felhasználók részéről a felhőalapú szolgáltatások magáncélú igénybevételének bővülése. Az Európai Unió tagállamaiban a 16–74 éves korú lakosság 35%-a, míg azon belül az internethasználók 40%-a vette igénybe ezt a szolgáltatást, amit a hazai mutató értéke mindkét körben jelentős mértékben meghaladt (57 és 67%). Az internetes tárhelyhasználatban a visegrádi országok között Magyarország állt az első helyen.

A kutatás szerint a felhőalapú szolgáltatásokat a 16–24 évesek használták a legnagyobb mértékben (78%), ami jelentősen meghaladta a legidősebb, 65–74 éves korosztály használati arányát (48%). A hazai internetezők az egyes használati célok közül leginkább képek és dokumentumok mentésére, tárolására (62 és 56%), illetve videók és zenék (39 és 35%) megőrzése céljából vették igénybe a felhőalapú szolgáltatásokat.

Az internetet egy éven belül használók 70%-a lépett kapcsolatba közhivatalokkal e-közigazgatási ügyek intézése miatt. E magas arány oka, hogy az egyes technológiai szintek között az első, információszerzés kategória rendelkezett a legnagyobb súllyal (43%). Az éven belüli internethasználók közel fele (48%) töltötte le az űrlapokat, és 43% nyújtotta be elektronikusan azokat, ami megegyezett az EU27 átlagával. Az e-közigazgatás minden technológiai szintjén a 25–54 éves korosztály volt a legaktívabb.

Annak ellenére, hogy az e-kereskedelemben évről évre minden vizsgált korosztály részvétele folyamatosan nő, és ezzel párhuzamosan az egyes korosztályok közötti különbségek is zsugorodnak, az idősebb korosztályok felé haladva még csökkenő tendencia tapasztalható az internetes vásárlás intenzitásában. A 25–34 évesek több mint négyötöde (82%) vásárolt a világhálón, a legidősebb korosztálynak viszont csak 47%-a, az 55–64 éveseknek pedig kicsivel több mint a fele (53%). A korcsoportok közül a 16–24 éves korosztály magas, 78%-os arányban használta ki a világhálón keresztüli vásárlás lehetőségét.

TARTALOMFOGYASZTÁS MÓDJAI A JÁRVÁNY ALATT

A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság: „A hírközléssel kapcsolatos szokások és szabályok változása a járvány második hulláma idején” beszámolója³ szerint a karanténban töltött idő átalakította a tartalomfogyasztási szokásokat mind a hagyományos televíziózás, mind az online média, mind a streaming terén. A tájékoztató szerint sokan az interneten élték mindennapjaikat, bóklásztak a közösségi oldalakon, voltak, akik folyamatosan, naphosszat filmeket és sorozatokat néztek.⁴ A karanténban töltött időszakokban a streamingszolgáltatások iránti igény még jelentősebbé vált.

Mivel sok ember az otthonában ragadt, így nem látogathatta a mozikat sem, még Hollywood is kénytelen volt számos új filmjét a streamingszolgáltatásokon kínálni, ami szélesítette a választékot, és több felhasználót is meggyőzött a streamingre váltásról, vagy legalább a kábellel való párhuzamos használatról. A Statista 2020 júliusa és októbere között végzett felmérésből⁵ kiderült, hogy a Z és az Y generáció 61 százalékkal több videót nézett a közösségimédia-alkalmazásokban a COVID–19 járvány idején, mint előtte. A világjárvány különösen kegyes volt a Netflixszel⁶. Míg a streaming-nagyhatalom 2018-ban globálisan közel 140 millió előfizetővel büszkélkedett, addig ez a szám egy év múlva 167 millióra nőtt, a járvány tetőzésekor – 2020-ban – pedig már 203 millióra duzzadt. 2020 emellett a cég történetének legsikeresebb éve volt az új előfizetők összes előfizetőhöz viszonyított aránya szempontjából. Tehát ha a babyboomerek és az X generáció tagjai még néhány évtizedig életben is tartják a kábeltévét, a hagyományos televíziózás napjai a jelek szerint meg vannak számlálva.

³ Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (2021): A hírközléssel kapcsolatos szokások és szabályok változása a járvány második hulláma idején, Nmhh.hu

⁴ uo.

⁵ Statista (2021): COVID-19's impact on video consumption among Generation Z and Millennials worldwide as of October 2020, by video type, <https://www.statista.com/statistics/1215173/impact-of-covid-19-on-type-of-video-consumption/>

⁶ Richter, Felix (2021): Netflix passes 200 million milestone, <https://www.statista.com/chart/3153/netflix-subscribers/>

HÍRFOGYASZTÁS A PANDÉMIA ALATT

A koronavírus digitális korelső globális élménye⁷. A világ a 21. századra egy olyan globális faluvá lett, ahol az alföldi kisgazda, a budapesti „multis” és a londoni cégvezető ugyanúgy maszkban járt, zömében ugyanazokat az egészségügyi ellátásokat, oltásokat kapta, ha igényelte és ugyanazokat a híreket olvasta vagy hallgatta. Ebben a helyzetben a média szerepe, hogy közölje a tényeket, egyre több fórumon kiegészült a hírközlő személy vagy csatorna véleményével, gyakoriak voltak az olyan kattintásvadász címek, amelyekben a „fenyegetés”, az „újabb hullám”, a „tömeges halálozás”, „újabb áldozatok” kifejezések vagy hasonló erős érzelmi reakciót kiváltó szavak.

Erre néhány hazai példa:

„Koronavírus-járvány Franciaországban: sorozatos és drámai hibák története”⁸ (origo.hu)

„Koronavírus: harmadik napja dönt rekordot a halottak száma Magyarországon”⁹ (index.hu)

„Megállíthatatlanul terjed a koronavírus”¹⁰ (M1)

„Tragédia: Öten haltak meg Bódi Guszti rokonságából a Covid miatt”¹¹ (Life TV)

„Az ebolánál is fertőzőbb a koronavírus delta variánsa”¹² (RTL Klub)

„Joe Biden szerint halálos fenyegetés a delta variáns”¹³ (ATV Start)

⁷ Gaffield, Chad: COVID-19 is the first pandemic in the Digital Age. In: Voices of The Royal Society of Canada. COVID-19 Series. 2020. Publication 1.

⁸ origo.hu (2020): Koronavírus-járvány Franciaországban: sorozatos és drámai hibák története. <https://www.origo.hu/nagyvilag/20200325-macron-kormanyanak-sorozatos-hibaja-miatt-terjedt-el-ennyire-a-koronavirus-franciaorszagban.html>

⁹ index.hu (2020): Koronavírus: harmadik napja dönt rekordot a halottak száma Magyarországon. https://index.hu/belfold/2020/12/05/koronavirus_adatok_2020_12_05/

¹⁰ M1 Híradó youtube-csatorna (2020): Megállíthatatlanul terjed a koronavírus. <https://www.youtube.com/watch?v=X1YmNglI6Zc>

¹¹ Life TV youtube-csatorna (2021): Tragédia: Öten haltak meg Bódi Guszti rokonságából a Covid miatt. <https://www.youtube.com/watch?v=P6P6FGFRK6U>

¹² RTL-Klub Fókusz (2021): Az ebolánál is fertőzőbb a koronavírus delta variánsa. <https://rtl.hu/fokusz/2021/07/30/az-ebolanal-is-fertozobb-a-koronavirus-delta-variansa>

¹³ ATV Magyarország youtube-csatorna (2021): Joe Biden szerint halálos fenyegetés a delta variáns. <https://www.youtube.com/watch?v=UUCAN2uiptA>

Ebben a médiakörnyezetben médiaműveltség és médiajártasság sosem látott fontossággal bírt.

LAKOSSÁGI REAKCIÓ A COVID-HÍREKRE

Az Ipsos a világjárvány hazai berobbanásától kezdve havi rendszerességgel mérte a Covid-19-re adott hazai lakossági reakciókat¹⁴. A nemzetközi kutatócég a harmadik megbetegedési hullám zárását követően elkészítette a 2020. április óta felvett nagy mélységű adatok visszatekintő kiértékelését¹⁵. Az eredmények a 18 év feletti lakosság alacsony szintű tudatosságáról, befolyásolhatóságáról árulkodnak. A vírus hazai megjelenésekor a hazai lakosság a tudóstársadalom és a WHO javaslatait értékelte a leghitelesebbnek (65-63% említés) szemben a médiával és a kormányzati kommunikációval (41% és alacsonyabb említések). A hónapok múlásával (az igazán magasra akkor még nem emelkedő járványügyi adatokat látva) erősödtek hazánkban azok a hangok, amelyek szerint előzetesen eltúlozta a média a koronavírus kockázatait (ekkor 1-1,5%-os halálozási rátával számoltak a megszólított szakértők).

ALACSONY BIZALMI INDEX

Bár a Covid-19 világjárvány idején globálisan növekedett a médiafogyasztás, a globális bizalom általános szintje a legalacsonyabb pontra került. 2022-ben Reuters Intézet „Digital News Report” (Digitális hír beszámoló) globális jelentése szerint a 25 év alatti fiatalok, akik a közösségi médián nőttek fel, egyre kevésbé kötődnek a hagyományos hírforrásokhoz (Reuters, 2022)¹⁶. 10-ből 8 fiatal a közösségi médiában, hírgyűjtők vagy keresőprogramok segítségével jutott a hírekhez. A TikTok szerepe tovább nőtt, világszerte már a fiatalok 40 százaléka használta ekkor, 15 százalék hírfogyasztásra is. Érdekesség, hogy ennek ellenére minden

¹⁴ ipsos.com (2020): Komolyan veszik a koronavírus kockázatait, és óvatosak a magyarok.
<https://www.ipsos.com/hu-hu/komolyan-veszik-koronavirus-kockazatait-es-ovatosak-magyarok>

¹⁵ ipsos.com (2021): Covid-19 visszatekintés: a média felülírta a tényadatokat.
<https://www.ipsos.com/hu-hu/covid-19-visszatekintes-media-felulirta-tenyadatokat>

¹⁶ Reuters News Report (2022): <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2022>, és <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2022/hungary>

korosztály azt nyilatkozta, hogy szívesebben olvassa a híreket online, mint nézi. Volt, aki szerint az olvasás gyorsabb, sokakat pedig a videók előtt lejátszott reklámok idegesítettek.

Hazánkban - a kutatás szerint - míg 2016-ban 72 százalék tájékozódott a televízióból a hírekről, ez a szám 2022-ben 56 százalékra csökkent. 2016-ban és 2022-ben is 64 százalék tájékozódott a hírekről a közösségi médiában, míg nyomtatott sajtótermékekből 2016-ban 27 százalék, 2022-ben pedig már csupán 12 százalék. Egy másik kategóriát is vizsgáltak „online csatornák - beleértve közösségi médiát”, mely kategóriában 88-ról minimálisan 87 százalékra csökkent a hírek iránt innen tájékozódók aránya.

A hírekbe vetett bizalom globálisan csökkent, Magyarország a sereghajtók között volt: 27 százalék, vagyis kevesebb mint a válaszadók harmada mondta azt, hogy többnyire bízik a hírekben (ez a szám 2016-ban még 31 százalék volt).¹⁷

Infodémia a járvány alatt. A pandémia megszülte az infodémiát is, vagyis a vírussal kapcsolatos hírek és sajnálatos módon álhírek fertőző özönét is egyben világszerte. A COVID-19 világjárvány kibontakozása bebizonyította, hogy a közösségi médiában és más digitális platformokon felerősödött félretájékoztatás ugyanolyan veszélyt jelent a globális közegészségügyre, mint maga a vírus. Bár a technológiai fejlesztések és a közösségi média lehetőséget teremt az emberek biztonságának, tájékozottságának és kapcsolattartásának megőrzésére, ugyanezek az eszközök szélesebb teret adnak a dezinformáció terjedésének és felerősítik az infodémiát is. Az infodémia akadályozhatja a globális megoldásokat, és veszélyeztette a járvány leküzdésére irányuló hatékony intézkedéseket.

Az említett infodémia szónál érdemes egy kicsit elidőzni, mivel egy olyan kifejezésről van szó, ami kifejezetten a pandémia időszakához köthető. A fogalmat a WHO használta, és a következőképpen határozta meg: „az infodémia egy problémával kapcsolatos túlzott információáradat, amely megnehezíti a megoldás azonosítását. Magában foglalja az egészségügyi sürgősségi helyzet során terjedő félretájékoztatást, dezinformációt és pletykákat. Az infodémia hátráltathatja a hatékony népegészségügyi válaszintézkedéseket, továbbá zavart és bizonytalanságot kelthet az emberek körében”.¹⁸

¹⁷ uo.

¹⁸ WHO (2020): Corona virus disease - 19 – Situation report – 45
https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200305-sitrep-45-covid-19.pdf?sfvrsn=ed2ba78b_4

A JÁRVÁNY, MINT TÉMA A GYEREKEK KÖRÉBEN

Jakab Albert Zsolt és Vajda András által szerkesztett kötetben olvasható, hogy a folyamatos aggodás a járvány miatt információ-függővé tette az embereket, és folyamatos témává vált az offline és az online beszélgetésekben is¹⁹. Ez inkább rontott az emberek közérzetén fokozva a kontrollnélküliség érzését és a szorongást. A járvány nemcsak a felnőttek, hanem a gyermekek körében is téma volt. Ebben a kötetben jelent meg Horváth Kinga naplőelemzésre irányuló tanulmánya, ami a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára felhívása nyomán, a karantén alatt született írások, reflexiók közül elemezte három 10 éves iskolásgyerek naplóját a 2020. március–június közötti időszakról. A gyereknaplókban megjelennek a Kormányinfó által közvetített vírusvédekezési előírások lenyomatai, a vírus-szorongás, az online oktatás előnyei és hátrányai:

„Sajnos a vírus minden nap egyre több és több embert fertőz meg. Ez számomra nagyon nyugtalanító! Egyre jobban félek és ez lelkileg nagyon leterhelő. A tanulással szerencsére elfoglalom magam és tudok csinálni valamit. Sokat beszélgettem a barátnőimmal és mindig nagyon megnyugtatnak.”

A szerző valószínűnek tartja, hogy a médiában gyakran megjelent „Vigyázzunk az idősekre!” felhívás miatt jelent meg dominánsan a nagymama szerepe a naplókban (mellette csak az anya személye jelent meg ennyire markánsan):

„...ahol mamám lakik, majd az ablakból beszélgettünk vele. Ez elég sokáig eltartott, hogy így kibírtuk. Aztán egyik reggel a mamám ezt üzent: »Én abba betegszem bele, hogy nem ölelhetem meg, főleg, hogy ők nem ölelhetnek meg, az unokáim! Nekem az gyógyulás, öröm, boldogsághormon, ha két puha kezükkel ölelnek meg az unokáim! Szeretlek Mama szöveggel! Hetven éves vagyok, mi vár még rám? Ezt veszi el tőlem ez a vírus? Meg a szabad mozgást? Nem fogja!« Azon a napon megleptük azzal, hogy meglátogattuk, és apa becsukatta a szemét, én pedig maszkban megöleltem.”

¹⁹ Jakab, Albert Zsolt- Vajda, András: Járvány-lét-helyzetek: A Covid19-világjárvány hatása a mindennapokra és a társadalomkutatásra. In: Kriza könyvek (49). 2022. Kriza János Ethnographic Society; Museum of Ethnography, Kolozsvár, Budapest. 83.-85.

ÖLELÉS HELYETT VIDEÓHÍVÁS

Pszichológusok, pszichiáterek, mentálhigiénés szakemberek sorra nyilatkozták a járvány alatt és után, hogy lényegi humándeficitnek bizonyult a személyes kontaktus hiánya minden generáció körében, amit a fenti naplórészletben is megfogalmaztak. Dr. Bagdy Emőke egy interjúban ezt nyilatkozta erről: „A járvány beköszöntével az emberi kapcsolatok természetes folyamata korlátok közé került, és olyan szűrőrendszerek – maszkhasználat, másfél méteres kötelező távolságtartás – épültek be a mindennapjainkba, amilyenekkel nem tudjuk a korábban jellemző kapcsolati komfortot élvezni. Az »intim buborék« kapcsolat – például találkozáskor egy ölelés – elmarad, a személyes kapcsolati zóna komfortján túli, másfél méteres távolság már az érzelmi hatásokat is módosítja. Társas lények vagyunk, a szeparáció radikálisan hat az emberre. Ez magára maradottsági, elhagyatottsági félelem, amely pánikot kelthet, a halál félelmével kísért meg.”²⁰

Ugyanakkor, a szakemberek arra is felhívták a figyelmet, hogy ne feledkezzünk meg a digitális kor pozitív lehetőségeiről sem a kapcsolattartásban. Vásárhelyi Dorottya szakpszichológus javasolta, hogy használjuk ki az online kapcsolattartás lehetőségeit: „Videóchateljünk barátainkkal, szeretteinkkel, munkatársainkkal. Az érintésen és testi kontaktuson kívül a kommunikáció számos pozitív eleme meg tud valósulni ilyen keretek között is. Tarthatunk csoportos konferenciabeszélgetéseket videón keresztül, de akár online játékokban is részt vehetünk közösen.”²¹

Egy idősek körében végzett vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy az idős felnőttek és hozzátartozóik elfogadták és értékelték a videóhívások kommunikációs eszközként történő használatát a kórházi kezelés során; ezen túlmenően a kutatás azt is sugallja, hogy a videóhívások hasznosak lehetnek az általános és a halálfélelem miatti szorongásának enyhítésében a huzamosabb ideig kórházi kezelésben részesülő idős betegeknél.²² A videóhívások használata csökkentheti a hozzátartozókban is a szeretteik elvesztésétől való

²⁰ kre.hu (2021): Pszichológus szemmel a Covid-válságról. <http://www.kre.hu/portal/index.php/1685-pszichologus-szemmel-a-covid-valsagrol.html>

²¹ mindsetpszichologia.hu (2020): Vásárhelyi Dorottya: Másfél méter távolság: hogyan pótolhatjuk az érintés erejét? <https://mindsetpszichologia.hu/lehetosegeink-az-erintese-05.-n-tul-vasarhelyi-dorottya>

²² Dürst, AV., Graf, C.E., Ruggiero, C. et al.: Fighting social isolation in times of pandemic COVID-19: the role of video calls for older hospitalized patients. In: Aging Clin Exp Res 2022. 34, 2245–2253.

félelem okozta szorongást. Emiatt a videóhívások kommunikációs eszközként történő bevezetése a kórházakban még akkor is hasznos, ha nem áll fenn látogatási korlátozás, hogy fenntartsák a társas kapcsolatokat azokkal a hozzátartozókkal, akik nem tudják a kórházban meglátogatni idős hozzátartozóikat.

Sokatmondó, hogy World Press Photo első díjazottjának címe 2021-ben *Ölelés védőfólián keresztül a koronavírus-járvány idején* volt. A dán Mads Nissen fotóján 2020. augusztus 5-én a Sao Pauló-i Viva Bem idősotthonban egy úgynevezett „ölelőfüggönyön” keresztül a szürke ruhás ápolónő magához öleli az idős Rosa Luiza Lunardit. A műanyag ölelőfüggöny sárga szegéje egy pillangót formáz.²³

Néhány civil kezdeményezés megjelent, amely kifejezetten az idős korosztály segítségét célozta meg online eszközökkel és ezek használatát segítő oktatással. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat például elzárt idősotthonokban tartott képzést.²⁴

A pandémia alatt óvodapedagógusok, tanárok, nagyszülők és más távoli felnőttek videóchat-en tudtak találkozni és ilyenkor voltak, akik történeteket meséltek vagy könyveket olvastak fel a gyerekeknek. Ez a jelenség amerikai kutatókat arra ösztönözte, hogy választ kapjanak arra a kérdésre, hogy a videóchat-en keresztül megvalósított párbeszéd olvasás (amikor a közös olvasás párbeszéd formában megy végbe, segítve a megértő-értelmező tevékenységet) hatékonysága a szókincs és a megértés fejlesztésében összehasonlítható-e a könyvolvasás hagyományosabb formáival²⁵. Az eredmények azt mutatták, hogy az óvodás gyerekek a videóchat-en keresztül is képesek megérteni a könyveket, ami arra utal, hogy ez a technológia életképes lehetőség a gyermekek olvasására, különösen olyan kihívást jelentő helyzetben, mint egy a világjárvány idején.

A világjárvány hatására kialakult digitális eszközhasználati szokások számos kutatást katalizáltak. Várható, hogy a következő években ezek eredményei olyan ismeretanyaggal

²³ hu.euronews.com (2021): Öt hónap elzártág után egyetlen ölelés - a legjobb sajtófotó 2021-ben. <https://hu.euronews.com/2021/04/16/ot-honap-elzartsag-utan-egyetlen-oleles-a-legjobb-sajtofoto-2021-ben>

²⁴ maltai.hu (2021): Aktívan a zárt kapuk mögött. <https://maltai.hu/cikk/hir/4109>

²⁵ Gaudreau, Caroline et al.: Preschoolers benefit equally from video chat, pseudo-contingent video, and live book reading: Implications for storytime during the coronavirus pandemic and beyond. In: *Frontiers in Psychology*, 2020. 11, Article 2158.

szolgálnak, amely segítséget nyújt minden korosztály számára abban, hogy a technológiai eszközök által nyújtotta előnyöket felismerve, éljenek azokkal.

A GYEREKEK, FIATALOK, MINT A PANDÉMIA HÍRFOGYASZTÓI

Az Európa Parlament, az Európa Tanács, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság egy közös közleményt adott ki a pandémia alatti infodémiáról, amelyben arra is felhívják a figyelmet, hogy a dezinformáció kezeléséhez kulcsfontosságú, hogy a polgárok képesek legyenek az interneten elérhető információkat kritikusan elemezni. Úgy ítélték meg, hogy ezek a kihívások jobban kezelhetők, ha a társadalom tisztában van a dezinformáció és a félretájékoztatás veszélyeivel. A gyerekeket és a fiatalokat a veszélyeztetettek csoportjába sorolták:

„Különös figyelmet kell fordítani a veszélyeztetett csoportokra, például a fiatalokra és a gyermekekre, akik fokozottan ki vannak téve a félrevezetés kockázatának, és ennek következtében veszélyesebb helyzetekbe kerülhetnek. Ez azt jelenti, hogy elő kell mozdítani a polgárok média- és információs műveltségét, beleértve a kritikus gondolkodást, a dezinformáció azonosítására való képességet és a digitális készségeket, valamint támogatni kell a polgárok szerepének erősítését. E tekintetben már jelenleg is számos erőfeszítés valósul meg, de további lépésekre van szükség a reziliencia-növelő intézkedésekkel kapcsolatos szinergiák, együttműködési lehetőségek és információcsere terén a dezinformáció hatásának korlátozása érdekében. Szintén fontos, hogy a polgárok saját nyelvükön férjenek hozzá a forrásokhoz .”²⁶

A médiaműveltség alapjaival (kritikai gondolkodás, a kíváncsiság, a vizsgálódás, a jó kérdések megfogalmazása egy szöveggel kapcsolatban) fontos lenne többet foglalkozni az oktatásban.

²⁶ EURÓPAI BIZOTTSÁG, AZ UNIÓ KÜLÜGYI ÉS BIZTONSÁGPOLITIKAI FŐKÉPVISELŐJE: KÖZÖS KÖZLEMÉNY AZ EURÓPAI PARLAMENTNEK, AZ EURÓPAI TANÁCSNAK, A TANÁCSNAK, AZ EURÓPAI GAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS BIZOTTSÁGNAK ÉS A RÉGIÓK BIZOTTSÁGÁNAK (2020): A Covid19-cel kapcsolatos dezinformáció kezelése – lássuk a valós tényeket., Brüsszel.

MÁSODLAGOS EPIDÉMIA

A jelenséget számos egyéb nemzetközi és hazai tanulmány is vizsgálta.²⁷ Többek között Koltay Tibor „Az infodémia és az írástudások” című írásában megerősíti, hogy a COVID-19 világjárvány egyedülálló jellemzője, hogy nemcsak betegséget, szorongást és halált okozott, hanem infodémiát (olvasatában az infodémia információs válságot jelent) is eredményezett²⁸. Az Európa Parlament kutatásával megegyezően Koltay szerint az infodémia szó arra a „másodlagos epidémiára” hívja fel figyelmünket, amelynek következményei sokszor súlyosabbak, mint magának a vírusnak a pusztítása, mitöbb, azon túl is mutatnak: „Ezt, az információ és az epidémia (pandémia) szavak összevonásából megalkotott kifejezést azonban nemcsak a járvánnyal kapcsolatban használhatjuk, hanem minden olyan esetben is, amikor az információs fertőzés torzítja helyzetértékelésünket és rontja cselekvőképességünket.”

Az Európa Tanács közleményében foglaltakkal megegyezik Koltay probléma orvoslására adott válasza, miszerint az infodémia kezelésének fontos pillére az adat- és információcsere folyamatos nyomon követése és mintázatainak elemzése. Ezt szolgálja az infodemiológia (információs epidemiológia), amelynek alapvető feladata a hiteles egészségügyi információk terjesztése, valamint a megtévesztő információk meghatározó jellemzőinek és terjesztésének tanulmányozása. Az interneten található egészségügyi információk jelentős része ugyanis nem bizonyítékokon alapuló forrásokból származik. A szakember szerint a megtévesztő információk közül érdemes megkülönböztetett figyelmet szentelnünk a szűrőbuborékok (filter bubbles) kérdéskörének, mivel ezek létezése viszonylag ritkábban kerül terítékre: „A szűrőbuborékok olyan algoritmusok alkalmazásával jönnek létre, amelyek a médiafogyasztás mintázatait figyelik meg, amivel a felhasználói igények minél tökéletesebb kiszolgálását lennének hivatottak támogatni. Azzal azonban, hogy a felhasználókat szelektív módon, egyre homogénebb forrásokhoz kapcsolják, gyakorlatilag kizárják azokat a nézeteket, amelyek eltérnek az adott felhasználó saját véleményétől. Ebből következően a hasonló hírekhez vagy

²⁷ Koltay Tibor: Az infodémia és az írástudások. In: Performa. 2022. 13. és Z. Karvalics László: Infodémia. <http://unesco.hu/hirek/zkarvalics-laszlo-irasa-infodemia-cimmel-107248> 2. és Eysenbach, Günther: Infodemiology: The epidemiology of (mis) information. In: American Journal of Medicine, 2002/9. 763–765.

²⁸ Koltay Tibor: Az infodémia és az írástudások. In: Performa. 2022. 13.

álhírekhez egyre hasonlóbbak társulnak. Ilyen módon a szűrőbuborékok folyamatosan szűkítik látóterünket, egyre kevesebbet engedve be a valóságból.”²⁹

Ez a médiakörnyezet a generációk közötti kapcsolattartást a világjárvány alatt is nehezítette, és továbbra is nehezíti. Sőt, a személyre szabott információáramlás miatt még egy generáción - jellemzően a fiatal generáción - belül is eltérőek az információs buborékok.

A filter buborékok létezése, működése további kutatásokat igényel, különösen Európában. Moeller és Helberger, holland kutatók 2018-as írása szerint ugyanis létezésük bizonyítása nem megalapozott empirikusan. Ez különösen igaz Európára, mivel a legtöbb eddigi tanulmányt az USA-ban írták a témáról. Ugyanakkor a szűrőbuborékoknál nagyobb aggodalomra ad okot a digitális egyenlőtlenség.³⁰ Budai Balázs Benjámint „A digitális kompetencia növekvő szerepe” című tanulmányában rávilágít arra, hogy a Covid-19-világjárvány példátlan módon megzavarta az oktatást és a képzést, felerősítette a digitális egyenlőtlenséget, kiszolgáltatottabb helyzetbe helyezte azokat, akik eddig is nagyobb szegregációs veszélynek voltak kitéve.³¹

INFORMÁCIÓS KARANTÉN

Probléma az is, hogy egy-egy szűrőbuborék kialakulását nehezen érzékeljük, ezért öntudatlanul zárjuk magunkat információs karanténba, ahogy a szűrésre használt algoritmusok fokozatosan eltorzítják információs terünket, hiszen segítségükkel elérhető, hogy amikor kulcsszavakat írunk be a keresőbe, csakis azok a találatok jelenjenek meg, amelyek az előzetes keresésekből nyert információk alapján a lehető legközelebb állnak érdeklődésünkhöz. Ugyanakkor ezt nem mindenki tartja hátránynak.

²⁹ Fehér Katalin, Király Olívia: Álhíresülés – a hamis hírek dinamikája a médiában. In: Századvég. 2017/2. 39–48.

³⁰ Moeller, J., & Helberger, N.: Beyond the filter bubble: Concepts, myths, evidence and issues for future debates. University of Amsterdam. 2018.

³¹ Budai Balázs Benjámint: *A digitális kompetencia növekvő szerepe = The Growing Role of Digital Literacy*. IN: PRO PUBLICO BONO: MAGYAR KÖZIGAZGATÁS; A NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM KÖZIGAZGATÁS-TUDOMÁNYI SZAKMAI FOLYÓIRATA, 2022.10 (2). 30-59.

Bereczki Enikő a pandémia alatt készített videóinterjút az Y generációs tiktokerrel, Turai Barnával, aki ebben az időszakban kezdett tiktokozni, addig egy népszerű humoros Instagram-oldala volt. Az átállásról és a médiafilterekről érdekesmód pozitívan vall, a negatívumok nem jelennek meg beszámolójában, amit *A rejtélyes Z generáció – Együttműködés a mai tizenhuszonévesekkel* című könyvben lehet elolvasni³²:

„A TikTok összetartó közösségeket alakít ki az algoritmusának köszönhetően: felmész, 3 órán keresztül nézel videókat, és mindegyik rólad szól, neked szól, és ugyanolyan emberek lesznek körülötted, mint te vagy. Ezzel kontrasztban az Instagram 3 posztonként reklámokat tesz ki. Influenszerekkel van tele, akik sminkelve, beállítva rakják ki magukat, és egyébként is lassan már az átlagember is filterezve rakja ki a képeit. Ehhez képest átmész TikTokra, és megdöbbenő, hogy emberek smink nélkül, kócosan bőfognak. Pontosan ez a vonzó benne, hogy van egy hely, ahol nem kell felépítenem, nem kell megjátszanom magamat.”

A későbbiekben olvashatunk olyan tiktokerekről, akik a Covid alatt robbantak be tartalmaikkal, akiknek népszerűségük titka a Barna által megfogalmazott egyszerűség, természetesség (például Bíró Mari Tiktok-oldala). Egyre komolyabb elvárás a felhasználók részéről, hogy a szolgáltató közösségi oldal „tanulja meg”, hogy ő kicsoda. Az idősebbek számára ez egyenesen ijesztőnek tűnhet. A felhasználó ingyenesen használja a felületeket, ahol az algoritmus „megtanulja” a preferenciáit, és a personákat értékesíti a figyelemért versengő vállalatoknak. Így azonban megszűnik a privát szféra, és az ilyen fokú személyre szabottságnak Turai Barna is látja az egyéb veszélyeit is:

„A TikTokon tényleg az vesz körül, ami 100 százalékban a te véleményed, és hogyha egy smink iránt érdeklődő, 25 éves, felső-középosztálybeli, multinál dolgozó csaj vagy, akkor azt fogod gondolni, hogy minden 25 éves rajtad kívül ugyanolyan, mint te.” A tökéletesen személyre szabottan felugró tartalmak fogyasztása kényelmes, és mint látjuk, igény is van rá. Ugyanakkor azt eredményezheti, hogy sok fiatal nem találkozik az övével ellentétes véleménnyel.”

Ellenkező vagy legalább többféle vélemény hiányában pedig nehéz állást foglalni egy jelenségről, eseményről vagy személyről.

³² Political Capital, Euronews (2020): Koronavírus és dezinformáció: A Political Capital Euronews Magyarországgal együttműködésben készült elemzése. https://politicalcapital.hu/pc-admin/source/media/Euronews_Covid19_Summary_HU_200416.pdf

³² Bereczki Enikő: *A rejtélyes Z generáció: Együttműködés a mai tizen- és huszonévesekkel*. Budapest, HVG Könyvek, 2022. 88-89.

A járványhelyzet enyhülése sem hozott változás ezen a téren, amit jól érzékeltet az orosz-ukrán háborúval kapcsolatos álhírek terjedése. A tényellenőrzéssel foglalkozó NewsGuard megállapította, hogy a TikTok-felhasználók a bejelentkezést követő 40 percen belül már félrevezető tartalmakkal találkozhatnak az ukrain háborúval kapcsolatban, még akkor is, ha semmilyen keresést nem végeztek a platformon.³³ A szervezet szerint a helyzetet tovább rontja, hogy ha valaki direkt olyan szavakra keres rá, mint hogy Ukrajna vagy hogy Donbasz, akkor az első 20 találat között biztosan találkozni fog valamilyen dezinformációt tartalmazó videóval.

Aki a Tiktokot nyomon követte az ukrán-orosz háború kitörésekor, láthatta, hogy egészen sokféle interpretációt kaptak a felhasználók, attól függően, hogy milyen preferenciákkal bírtak. A húszéves Valeria Shashenok akkor vált híressé, amikor 2022. februárban elkezdte dokumentálni Oroszország ukrain invázióját a TikTokon. Valeria, aki egyben fotós is, a TikTok-rajongókon kívül már 125 000 követőre tett szert az Instagramon, a TikTokon 1,3 millióan követik. Közönségéhez tartoznak a „digitális-bennszülött” Z-generáció tagjai, valamint a tőlük idősebb új nézők, akiket online vonzott magához: „Hatvanas és hetvenes éveikben járó emberektől kaptam üzeneteket, hogy csak azért hoztak létre egy TikTok-fiókot, hogy engem nézzenek!”³⁴ A lány történetének megrázó mozzanatai mellett humorral és vidám elemekkel (például a kiskutyája) gazdagított videós történetmesélés időnként arra következtetésre is juttathatja a kevésbé tudatos nézőt, hogy a háború egyik lehetséges kimenete lehet egyéni szinten sikeres is (a lányt a milánói polgármester fogadja, Rómában tévéműsorban szerepel), ugyanakkor láthatók ettől realiztikusabb, megrázó történetek is (a háborúban életét veszítette 18 éves testvére).

A dezinformáció a digitális tér inváziójának egyik formája, különösen krízishelyzetekben, amely valós hatást gyakorol mindennapi életünkre.

³³ newsguardtech.com (2022). <https://www.newsguardtech.com/misinformation-monitor/march-2022/>

³⁴ hellomagyar.hu (2023): Az ukrán lány, aki a háborús élet minden mozzanatát közvetíti. <https://hellomagyar.hu/2023/01/07/az-ukran-lany-aki-a-haborus-élet-minden-mozzanatat-kozvetiti/>

INFLUENZEREK ÉS A COVID-19

A Political Capital egy kutatásban a közösségimédia-platformok közül a Facebookon, az Instagramon és a Youtube-on aktív, legtöbb követővel rendelkező magyar influenszerekről gyűjtött adatot a koronavírus-járvány kapcsán közzétett bejegyzéseikről³⁵. Némileg bizakodásra ad okot a kutatás eredménye, amely alapján elmondható, hogy bár sokan nem kommunikálnak a járvánnyal kapcsolatban, azok, akik igen, ezt felelősségteljesen tették. A magyar influenszerek többsége figyelemfelkeltő, informatív bejegyzéseket, anyagokat osztott meg a közösségi médián, amelyekben a helyes higiéniai előírásokra, a közösségi távolságtartásra és az otthonmaradásra hívják fel a figyelmet. Az ilyen jellegű bejegyzések, videók és képek tartalma az illetékes szervek iránymutatásával megegyezik (Palvin Barbara közel 14 millió követő az Instagramon - a fertőtlenítés fontosságára hívja fel a figyelmet; Dzsudzsák Balázs - Instagramon 941 ezer, Facebookon 101 ezer követővel - az otthon maradás fontosságára hívja fel a figyelmet).

A kutatás rámutatott, hogy az influenszerek gyakran a médiát kritizálták, amiért az szükségtelen és indokolatlan pánikot keltett. „Több olyan nagy port kavaró bejegyzés született, amelyekben a szerzők arra hívják fel követőik figyelmét, hogy a média szándékosan félreinformálja az embereket, annak érdekében, hogy hisztériát keltsen.” A vizsgált influenszerek közül mindössze két olyat találtak, aki kifejezetten káros, az egészségre ártalmas információkat osztott meg a vírussal szembeni védekezés kapcsán. Opitz Barbara esete az egyik, aki több mint kétszáztizetháromezer Instagram-követőjének azt tanácsolta, hogy igyanak 3%-os hidrogén-peroxidos vizet, mivel az nagyon jó védőpajzs.” Voltak olyan influenszerek is, akik hasznot szeretettek volna húzni a járványból: „Többek között Berki Krisztián, Balogh Robin és Kiss Virág, akik együttesen több mint 860 ezer Instagram-követővel rendelkeznek, vitaminokat és egyéb táplálékkiegészítőket reklámoznak oldalaikon, felhívva a figyelmet egészségünk megőrzésére és immunrendszerünk erősítésére ezekben az időkben.” Ugyan a kutatás során vizsgált magyar influenszerek összességében a 15 vizsgált portálnál lényegesen kevésbé voltak aktívak a járvánnyal kapcsolatban, ők együttesen több olvasót is elérhetnek, mint a tanulmányban felsorolt oldalak, ráadásul olyanokat is, akik nem követik a

³⁵ Political Capital-Euronews (2020): Koronavírus és dezinformáció: A Political Capital Euronews Magyarországgal együttműködésben készült elemzése.

híreket napi szinten: „Az influenzerek így egy olyan csoport esetében okozhatnak károkat, akik másképp nem találkoznának az új típusú koronavírussal kapcsolatos manipulatív információkkal.”

A kutatás szerint ugyanakkor kétes tartalmú, érzelmekre ható és pánikkeltésre alkalmas információkat is több influenszer osztott meg. Például, a háromszáz-huszonötezer Instagram-követővel rendelkező Dezső Bence egy magát maszkban ábrázoló kép címében a következőket írta: „az a maszk nem is véd a vírus ellen”. Sarka Kata a közel kétszázöttezer Facebook-követőjével osztotta meg a „Döbbenetes új tünete van a koronavírussal, de csak a fiatalokat érinti” című cikket, amelyben erős sarkítások találhatók a szaglász- és az ízérzékelés elvesztésével kapcsolatban. Curtis a kétszázöttezer Facebook-követőjével osztott meg egy képet, amelynek üzenete, hogy aznap, 2020. március 22-én halt meg az első nővér Olaszországban. A kutatók azonban nem találtak olyan forrást, amely alátámasztaná ezt az állítást. Pirner Alma pedig, a több mint hetvenötezer Instagram-követőjét nyugtatta azzal, hogy „keep calm & relax! Az a legjobb immunerősítő”, amit egy külföldi utazás képével illusztrált.” A kutatás a koronavírus-járvánnyal a legtöbbet foglalkozó influenszer Tibi Atya tevékenységét is részletezi: „A több mint egymillióháromszázezer Facebook-kedvelővel és több mint hatszázhuszezer Instagram-követővel rendelkező Tibi Atya az egyik legbefolyásosabb magyar influenszer, és az összes vizsgált influenszer közül az ő közösségimédia-profiljai voltak a legaktívabbak a járvánnyal kapcsolatos megjelenéseket és bejegyzéseket illetően. Az akkor helyzetet humorosan ábrázoló mémek mellett a Tibi atya mögött álló szerkesztők gyakran saját véleményüket is közzé tették az járvány történései kapcsán. Ezek jellemzően hangulatkeltő tartalmakként kerültek ki a szerzők közösségimédia-oldalaira és blogjára. Visszatérő elem volt, hogy azokat a nyugdíjas és idős embereket becsmérelték, akik nem maradnak otthon, mivel az oldal szerkesztői szerint az idős emberek védelme érdekében megy tönkre jelenleg a gazdaság.” Mint írják itt megfigyelhető, hogy az első harsányabb bejegyzések óta változott a nyugdíjas és idős emberekkel kapcsolatos hangvétel, sőt, követőiket már némiképp a segítségnyújtásra ösztönzik.

PANDÉMIÁS INTERGENERÁCIÓS TÖREKVÉSEK AZ ÚJMÉDIÁBAN

Az ellenséges generációs retorika nem újkeletű az online világban, azonban az ellenszenv hangjai jobban felerősödnek krízis helyzetekben Egy három országban (USA, Ausztrália, Nagy-Britannia) készült felmérés szerint koronavírus járvány alatt felerősödött az ageizmus,

amit jól illusztrálnak az ekkor született olyan elnevezések, mint „boomer-remover” (boomer generáció eltávolítása) vagy a „boomerkiller” (idős gyilkos), boomer doomer” (idősek végzete), „YOLO grandparents” (éljük a mának nagyszülők). az idősokkal kapcsolatos bejegyzésekben.

36

Bereczki Enikő A rejtélyes Z generáció – Együttműködés a mai tizen-huszonévesekkel című könyvében írja, hogy könnyen boomer lett a tanárból, aki nem volt képes könnyedén megbirkózni a digitális oktatás valamennyi online kihívásával, vagy a főnökből, aki bizalmatlankodni kezdett a home-office alatt.³⁷ Ugyanakkor intergenerációs törekvésre is felhoz számos példát. A Covid-járvány alatt generációk jellemző platformjainak kölcsönös megismerésére inspirált többek között Győrfi Pál és Győrfi Dániel is egy népszerű TikTok videóban. „Nemcsak a kívánt üzenetet vitte közelebb fiatalok tömegeihez, hanem édesapja szerepeltetésével azt is demonstrálta, hogy mennyire fontos a konkrét információátadás a bizalom alapozásához, amikor két eltérő generációba tartozó ember belevág egy közös tevékenységbe. Dani a Covid-19 járvány elején érzékenyítő témában (#maradjotthon) készített a TikTokon videókat. Arról kérdeztem, honnan jött az ötlet, mi motiválta a videók elkészítésére. »Egyszer csak úgy jött egy ötletem, hogy miként tudnám ezt a fontos üzenetet felhasználni vagy újracsomagolni, és abból olyan tartalmat csinálni, ami a komoly témának nem árt, mégis kihasználja ezt a viszonylag lazább keret adta lehetőséget. Ahhoz a korcsoporthoz, amihez például egy hivatalos, komolyabb formátum nem képes eljutni, egy lazább, humorosabb, magát annyira nem komolyan vevő tartalom el tud.«” Bereczki Simanovszky Zoltán állatorvost, a Zállatorvos Youtube-csatorna szerkesztőjét is megkérdezte, aki elmondta, hogy a vírusos, bacillusos videója különösen erős hátszelet kapott, mert országos hírportálok is foglalkoztak vele. „»Előtte csak a csatornaátlagnak megfelelő nézettséget produkálta, ami azért szintén nem csekély, hiszen a legtöbb videójának több száz ezres a nézettsége«. Ebben az esetben éppen nem a Z nemzedék növelte ennyire a nézettséget, hanem egy olyan helyzet állt elő, mint amikor Győrfi Dániel „maradj otthon” TikTok-videójáról a tévé is hírt adott. Ezek mind jó példák arra, hogyan kezdenek beszivárogni a fiatalok kedvenc platformairól a tartalmak a hagyományosabb

³⁶ Lichtenstein, Bronwen: „From “Coffin Dodger” to “Boomer Remover”: Outbreaks of Ageism in Three Countries With Divergent Approaches to Coronavirus Control. In: The Journals of Gerontology Series B Psychological Sciences and Social Sciences 76(2). 2022. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7454844/>

³⁷ Bereczki Enikő: A rejtélyes Z generáció -Együttműködés a mai tizen- és huszonévesekkel. Budapest, HVG Könyvek, 2022. 97, 29., 269.

médiумokra. Ehhez az is szükséges, hogy témája olyan legyen, ami ott is megállja a helyét, vagy valamilyen aktuális hírré reagáljon, amelyre a tévé-, rádiócsatornákon, híroldalokon is nagy az igény.”

Továbbá a járvány időszakában megjelentek az új internetes celebritások az idősebb generációból is: itthon például Bíró Mari³⁸ (rákóczi falvai nyugdíjas közigazgató) robbant be a karantén tartalmak világába. Mari néni karanténvideói eleinte otthonmaradásra is buzdítottak, illetve a biztonsággal kapcsolatos intézkedések betartására, mindezt szórakoztató köntösbe bújtatva. Követőinek száma túllépte a 40.000-es számot, elérte a micro-influencer szintet a járvány alatt, ráadásul a kijárási korlátozások révén lett virális az oldala. Érdekes megnézni a fiatal influenszerek reakcióját. Pinghorizon a Youtube-csatorján egy külön videót szentelt a „Bíró Mari jelenségnek” „Bíró Mari Reakció – Imádom!” címmel (3 évvel ezelőtt 25 ezer megtekintés)³⁹. Ahogy a cím sugallja a fiatal youtuber pozitívan értékeli az idős influenszert, a komment szekcióban is több a pozitív visszajelzés, mint a negatív („Nagyon jól lehet a videóin szórakozni, egyszerűen sugárzik belőle a pozitívitás! :D Kell egy ilyen ember, az unalmas karantén napokra; De szeretnék én ilyen kondiban lenni az ő korában! Emellett nagyon cuki, és szerethető!) Az egyik legnézettebb hazai Youtube-csatornán, a Videómánián „Bekattantunk a karanténba' Bíró Mari nénivel!” (3 évvel ezelőtt 5999 ezer megtekintés) láthatunk egy vicces videót, amelyben „karanténharcosnak” nevezi az egyik legismertebb hazai youtuber, a Videómánia alapítója. Dancsó Péter szerint Marika nénit „Operatív törzssé, egészségminiszterré kellene előléptetni”⁴⁰

³⁸ @biro: mari (Tiktok)

³⁹ Pinghorizon youtube-csatorna (2020): BÍRÓ MARI REAKCIÓ - IMÁDOM!
<https://www.youtube.com/watch?v=Afdh9BiGRN8>

⁴⁰ Videómánia youtube-csatorna (2020): Bekattantunk a karanténba' Bíró Mari nénivel! 2020.
<https://www.youtube.com/watch?v=LtSIZRJNuaY>

TÜLTERHELTSÉG ÉS BIZALOM

2020-ban felmérést végeztek Ausztria, Németország és Svájc polgárainak körében.⁴¹ Háromszázyolc főt kérdeztek meg arról, hogy milyennek látják az általuk használt információforrások összetételét és használatának intenzitását, továbbá, hogy milyen mértékben változtatta meg ezt a Covid-19 válság. Az eredmények nemcsak azt mutatják, hogy a válság miatt megnőtt az igény a megbízható információk iránt, hanem egyértelművé vált, hogy az információ mennyisége egyes válaszadóknál információs túlterheltség érzetét keltette.

Mexikói kutatók végeztek egy kutatást,⁴² amelynek az volt a célja, hogy elemezzék a mexikói fiatalok és felnőttek által az infodémia kezelésére gyakorolt kritikus médiakészségeket (CMS) - kimutatták, hogy a kritikai médiakészségek magasak voltak a teljes mintában. Fiatalok és felnőttek egyaránt végeztek olyan tevékenységeket, mint a tények ellenőrzése, a különböző médiumokban megjelent információk összevetése, és az álhírek azonosítása. Azonban az infodémia kezelésének szintjei különbségeket tükröztek korosztályok tekintetében: a fiatalok nagyobb tudatosságukról számoltak be a média-/információfogyasztásukkal kapcsolatban, és jobban hisznek abban, hogy jól informáltak, mint a felnőttek. A tanulmány feltárta, hogy az információnak való kitettség miatti fizikai és érzelmi kényelmetlenséget éltek meg mind a fiatalok, mind a felnőttek. Az aggodalom szerepelt a legelterjedtebb érzelmeként a résztvevők körében a COVID-19-hírekre adott reakcióinak leírásában. Az érzelmeken túl az emberek a média tájékoztatásába vetett bizalmát is befolyásolta az infodémia. Ebből a szempontból a tanulmány megállapította, hogy a fiatalok jobban bíznak a média és a kormány által nyújtott információkban, míg a felnőttek nagyobb mértékben támaszkodnak az elsődleges körükből (vagyis a barátokból és a családból) származó információkra. A „The COVID-19 infodemic among young people and adults: The support of critical media literacy” (A COVID-19 infodémia fiatalok és felnőttek körében: A kritikus médiaműveltség támogatása) című fentebb már említett kutatás fontos megállapítása, hogy a COVID-19 világjárvány beindította a médiatanulását, beleértve a félretájékoztatás kezelését is. A médiaműveltség az infodémia elleni védelem egyik formájaként működhet, de a médiaműveltség oktatása is szükséges ahhoz,

⁴¹ Dreisiebner, Stephan et al.: Information behavior during the Covid-19 crisis in German-speaking countries. In: Journal of Documentation. 2022/7. 160–175.

⁴² Sánchez-Reina, J. Roberto; González-Lara, Ericka-Fernanda: The COVID-19 Infodemic among Young People and Adults: The Support of Critical Media Literacy. In: Comunicar: Media Education Research Journal. 2022. v30 n73 67-76.

hogy a polgárokat elsajátítsák ezekkel a készségekkel. A tanulmány szerzői szerint a politikai döntéshozóknak, a médiaoktatóknak és az egészségügyi szakembereknek úgy kell felfogniuk a világjárványt, mint lehetőséget a jövőbeni egészségügyi válságok megelőzésére, és eszközöket kell biztosítaniuk a szakembereknek, a médiaoktatóknak és a polgároknak az információ megfelelő feldolgozásához. A médiaműveltség leghasznosabb fegyver a jövőbeni válsághelyzetek ellensúlyozására. Olyan kritikai médiakészségek, mint a médiainformációk értékelése, kiválasztása és tények ellenőrzése, valószínűleg csökkentik az infodémia hatását. A kutatásban a médiaműveltségre irányuló képzést olyan egész életen át tartó tanulási folyamatnak tekintik, amely formális és nonformális tanulási formákat is magában foglal.

Z-, Y GENERÁCIÓ ÉS AZ INFODÉMIA

A Melbourne-i Egyetem kutatói egy globális tanulmányban⁴³ azt vizsgálták, hogy a Z és az Y generáció hogyan élte meg a COVID-járványt és milyen digitális interakciók jellemezték őket ebben az időszakban. A kutatók arra a végkövetkezésre jutottak, hogy bár a fiatalokat kevésbé fenyegette a COVID-19 okozta súlyos megbetegedés⁴⁴, kulcsfontosságú csoportot alkottak a világjárványban, és osztoztak abban a kollektív felelősségben, hogy segítsenek megállítani a fertőzést. Ők voltak ugyanis a legaktívabbak online is, naponta átlagosan 5 digitális platformmal (például: Twitter, TikTok, WeChat és Instagram).

Annak érdekében, hogy jobban megértsük, hogyan alkalmazták a fiatal felnőttek a digitális technológiát, a globális kommunikációt a koronavírus járvány idején, egy nemzetközi felmérést végeztek, amely körülbelül 23 500, 18 és 40 év közötti válaszadóra terjedt ki, öt kontinens 24

⁴³ Volkmer, Ingrid: Social media and COVID-19: A global study of digital crisis interaction among Gen Z and millennials. University of Melbourne. 2021.

https://arts.unimelb.edu.au/__data/assets/pdf_file/0007/3958684/Volkmer-Social-Media-and-COVID.pdf

⁴⁴ Megjegyzés: A Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont (KRTK) Közgazdaságtudományi Intézete (KTI) által készített Fehér Könyv a COVID-19 járvány társadalmi és gazdasági hatásait elemzi (2022). Ebből többek között az derül ki, Magyarországon arányosan sokkal többen haltak meg a fiatalabb korosztályokból a járvány alatt, mint a legveszélyeztetettebb idősök közül – a 39 év alattiak többelhalálása az 5. legrosszabb az EU-n belül. Bővebben: <https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2022/05/FeherKonyv.pdf>

országában. A 2020. október végétől 2021. január elejéig gyűjtött adatok alapján az eredmények kulcsfontosságú betekintést nyújtanak arra vonatkozóan, hogy a Z és Y generáció tagjai hol kerestek információt, kiben bíznak hiteles forrásként, mennyire tudatosan és milyen módon járnak el az álhírekkel kapcsolatban, és milyen aggályaik voltak.

Néhány kulcsfontosságú megjegyzés:

A fiatalok a tudományos tartalmat megosztásra érdemesnek tekintik.

Úgy tűnik, hogy bár a vicces, szórakoztató és érzelmes tartalom terjed a leggyorsabban a közösségi médiában, a fiatalok válasza arra a kérdésre, hogy milyen COVID-19-információkat tettek közzé a közösségi médiában, rációfol erre a közkeletű vélekedésre. A válaszadók 43,9%-a – férfiak és nők egyaránt – számolt be arról, hogy a pandémia alatt „tudományos” tartalmakat is megosztanak a közösségi oldalaikon.

A hamis hírek ismerete magas volt, de az apátia szintje is.

A Y és Z generációs válaszadók több mint fele (59,1%) „nagyon is tudatában van” a COVID-19 körüli álhíreknek, és gyakran észre is veszi, ha ilyennel találkozik. A kihívás azonban abban rejlik, hogy ahelyett, hogy aktívan küzdjenek ellene, tudatosan odafigyeljenek rá, ugyanis sokan (35,1%) figyelmen kívül hagyják az álhíreket, elsiklanak felettük.

Mások gondja is számít: a fiatal felnőttekkel kapcsolatos sztereotip felfogás miszerint csak magukkal vannak elfoglalva nem tükröződik az adatokban, ugyanis a válaszadók több mint 90%-a nagyon vagy valamelyest aggódott a fertőzés kockázata miatt. Azon túl, hogy maguk is megbetegednek, a válaszadók (55,5%) legfőbb aggodalma az volt, hogy barátok és családtagok elkapják a koronavírus, amelyet szorosán követett a gazdaság összeomlása miatti aggodalom (53,8%).

FELÉRTÉKELŐDÖTT HOME OFFICE

Az otthoni digitális munkavégzés alapfeltétele a digitális képességek megléte. Magyarország ezen a téren az Európai Unió átlaga alatt teljesít. A magyar fiatalok jobban le vannak maradva ebben az EU-átlagtól, mint az idősebb generáció⁴⁵. A képességek mellett az eszközök megléte és használata is fontos. Ezen a téren jelenleg az Európai Unió középmezőnyébe tartozunk⁴⁶. Ráadásul az internetelérés nagyon egyenlőtlenül oszlik meg hazánkban. 2019-ben az alsó jövedelmi negyedhez tartozó háztartásoknak csak a 45 százaléka tudott a világhálózathoz csatlakozni, a felső negyedben ez az arány 96 százalék.

A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint a 2020-ban a megkérdezett 16–74 éves internethasználók 26%-a használta az internetet távmunka céljára. A home-office céljára igénybe vett internethasználat az országos átlagot meghaladó mértékben volt jellemző a 25–34 éves, valamint a 35–44 és a 45–54 éves korcsoportokra (32, 29, illetve 30%). A távmunkában dolgozók száma 2020 márciusa óta a pandémia hatására nagyjából megduplázódott a Digitális nomaditások munkaerőpiaci trendjei című felmérés szerint⁴⁷. A kutatás zárójelentése szerint a távoli munkavégzésben dolgozók (vagyis a digitális nomádok, akiknek a munkájuk nem helyhez kötött, hanem online dolgoznak) 27%-a Z-generációs, holott a globális munkaerőpiacnak mindössze 6%-a tartozik ehhez a korcsoporthoz. A Z-generációt érintő munkaerőpiaci elemzések rendre azt mutatták, hogy a legfiatalabb munkavállalók számára a távoli munkavégzés lehetősége a legfontosabb 5 kritériumban szerepel a munkahely választás során. A pandémia hatására az idősebb generációk aránya csökkent a digitális nomádok körében, akik az egészségügyi óvintézkedések következtében inkább visszatértek az otthoni körülményeik közé, és home-office-ból dolgoztak. A felmérés szerint a digitális nomádok 19%-a Z-generációs (18-24 év közötti), 42%-a Y-generációs (25-39 év közötti), 22%-a X-generációs (40-54 év közötti), és 17%-a tartozik a babyboomer generációhoz.

A fenti számok is jól érzékeltetik, hogy 2020 tavaszán mintha a járvány behozta volna a jövőt a jelenbe. Számítani lehetett rá már korábban is, hogy a home-office el fog terjedni, a járvány

⁴⁵ KSH (2020a): Magyarország, 2019. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo_2019.pdf.

⁴⁶ KSH (2020b): Magyarország számokban, 2019. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mosz/mosz19.pdf>;

⁴⁷ Századvég: A digitális nomaditások munkaerőpiaci trendjei. Zárótanulmány. 2022. https://programozdajovod.hu/files/Portal/1_Digitalis_nomaditas_kutatas_zarotanulmany.pdf

időszakában viszont már ott sem várhattak vele, ahol bizalmatlanok vagy vonakodóak voltak addig. Ezt az áttörést többek között bizonyítja a Zoom-hívások globálisan megnövekedett száma: 2019 decemberében a Zoom-meetingeken részt vevők száma 10 millió volt naponta, ez a szám 2020 áprilisában több mint 300 millióra ugrott.

A Központi Statisztikai Hivatal felmérése alapján az is megállapítható, hogy nemzetgazdasági áganként eltérőek voltak a home-office-ban végzett munkafolyamatok. A leginkább érintett ágazatok rangsorának élén az információ, kommunikáció (39,1%), tudományos és műszaki tevékenység (pl.: oktatás, adminisztráció stb.) (33,5) és a pénzügyi szolgáltatások (29,8%) álltak. A legkevésbé érintett ágazat a mezőgazdaság (1,3%), egészségügy, szociális ellátás (3,0%) és a feldolgozóipar (3,6%) volt, ahol továbbra sem volt szinte senki, akit távmunkában foglalkoztattak volna.⁴⁸

Egy nemzetközi 2000 Y és Z generációs munkavállaló véleményét vizsgáló kutatásban a megkérdezettek 90 százaléka nyilatkozta, hogy nem szeretne visszatérni a teljesen jelenléti munkavégzésre a jövőben, csupán a 18 százalékuk preferálná a hibrid munkavégzésnek egy olyan formáját, ahol túlnyomórészt irodában dolgozhat.⁴⁹

A hazai céges kutatásokról közreadott közlemények is bizonyítják, hogy a home-office munkaforma a pandémia során sokaknál népszerűnek bizonyult és a járvány után is megmaradt az igény rá. A Yettel 2021-es közleménye szerint a 840 fős 18-65 év közötti magyar internethasználók körében végzett kutatásuk szerint a megkérdezettek valamivel több mint egyharmada (36%) legalább heti egy napot otthonról dolgozott, jelentős részük (61%) többet, mint a járványt megelőzően. A számítógéppel dolgozók többsége (77%) a hibrid munkavégzés valamilyen formáját tartja ideálisnak, a legtöbben – a válaszadók fele – hetente 2-3 napot töltenének munkahelyükön és otthon is.⁵⁰

A MÁV 3841 fős szervezeti felmérése során kapott eredmények megmutatták, hogy a fiatal generáció számára kiemelkedően fontos a home-office lehetősége és rugalmas munkavégzés,

⁴⁸KSH (2021): Felértékelődött a távmunka a COVID19 árnyékában. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/koronavirus-tavmunka/index.html>

⁴⁹Citrix (2022): Work 2035 Young Workers and the New Knowledge Economy The Born Digital Effect. https://www.citrix.com/content/dam/citrix/en_us/documents/analyst-report/work-2035-the-born-digital-effect.pdf

⁵⁰Yettel.hu (2021): Velünk marad a home office egy friss kutatás szerint. <https://www.yettel.hu/sajto/kozlemeny/velunk-marad-a-home-office-egy-friss-kutatas-szerint>

ami befolyásoló tényező a munkahelyválasztás és az elégedettség esetében, így ennek biztosítása segít a munkaerő megtartásában is. Ezzel szemben az idősebb generációt az online működésben való segítségnyújtással, tapasztalat megosztással lehet a leginkább támogatni az otthoni munkavégzésben. Korcsoporttól függetlenül is a heti 2 nap home-office volt a legtöbbször választott lehetőség. Ezen belül a 18-35 év közöttiek körében a heti 1 nap volt a második legnépszerűbb, 55 év fölött pedig az eseti megállapodás szerinti opció.⁵¹

Egy nagymintás felmérés szerint a különböző generációknál más-más preferenciát figyelhetünk meg a home-office preferálása mögött. A fiatalok nem szeretnek korán kelni, kényelmes ruhában dolgoznak inkább szívesen. Az idősebb válaszadók annak örültek legjobban, hogy rugalmasabban oszthatják be az idejüket, míg a huszonévesek és a középkorúak is a kevesebb utazást értékelik igazán. A karantén hátulütőit korcsoportok szerint vizsgálva azt az eredményt kapták, hogy a fiatalok csaknem fele a bezártságot viselte nehezen, míg az idősebbeknek a kollégák hiányoztak erősebben. A 30-49 éveseknek értelemszerűen a gyermek/család okozott nagyobb gondot (egyszerre meetingen ülni és a gyerekkel is tanulni). A legfiatalabb és a legidősebb korosztály élte meg legnehezebben az egyedüllétet. Teljesen érthető, hiszen a járvány pont ezeket a korosztályokat szigetelte el leginkább. Az is kiderült a kutatásból, hogy a munkáltatók többsége nem segített a munkavállalóknak a home-office miatti eszközök beszerzésében. A válaszadók 90%-a saját maga fizette a munkához szükséges fejlesztést, és csak 9,75% mondhatta magát szerencsésnek, hogy cége állta a technikai költségeit.⁵²

A KSH A foglalkoztatottak távmunkavégzése demográfiai jellemzőik szerint című felmérését áttanulmányozva kiderül, hogy a két éve még a dolgozók 3,5 százalékánál volt jellemző a rendszeres távmunka, tavaly már csak 2,1 százalékra.⁵³ Ugyanakkor az is látható, hogy a home-office jelentősen visszaszorult a járvány harmadik évében a megelőző két évehez viszonyítva. 2019-hez képest azonban még mindig jelentős a rendszeresen home-office-ban dolgozók száma. A KSH adatsorából az is megtudható, hogy arányaiban több férfi dolgozik távmunkában rendszeresen vagy alkalmanként (7,6%), mint nő (6,9%), és a fiatalabb

⁵¹ mavcsoport.hu (2020): Home Office felmérés eredményei.

https://www.mavcsoport.hu/sites/default/files/upload/page/home_osszefoglalas_home_office_felmeresrol.pdf

⁵² itbusiness.hu (2021): A munkavállalók több mint négyötöde hibrid módon szeretne dolgozni.

https://itbusiness.hu/technology/human_n/menedzsment_n/a-munkavallalok-tobb-mint-negyotode-hibrid-modon-szeretne-dolgozni/

⁵³ ksh.hu: A foglalkoztatottak távmunkavégzése demográfiai jellemzőik szerint

https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/mun0015.html

korosztályban (25-54 év között) jellemzőbb ez a munkavégzési forma (7,9%), mint az idősebbek (55-74 év közöttiek) körében (5,5%). Az országos átlag ebben a mutatóban 7,3 százalék - ez több mint 341 ezer dolgozót jelentett 2022-ben (köztük legtöbben a 25-54 évesek vannak több mint 282 ezren, a 15-24 évesek 12 ezren és a 55-74 évesek közel 47 ezren).

A fent idézett kutatásokból egyértelmű, hogy elmozdulás történt a távmunka felé, egyértelmű igény mutatkozik rá a munkavállalók részéről, ugyanakkor a teljes, 100%-os home-office nem preferált egyik korosztályban sem. Várható azonban, hogy az otthoni munkavégzés és így az információs és kommunikációs technológiák elterjedése előnyben fogja részesíteni azon munkavállalókat, akik rendelkeznek a megfelelő digitális képességekkel. A Fehér könyv a COVID-19-járvány társadalmi-gazdasági hatásairól kötet szerint a lehetőséggel élni tudók 80 százaléka diplomás volt. A szerzők javasolják, hogy érdemes már az iskolában elkezdni azon képességek fejlesztését, amelyek egy digitalizált világban szükségesek. A fiatalok mellett az idősebb generációk tagjai számára, illetve a hátrányosabb helyzetben lévő munkavállalók számára tartják fontosnak elősegíteni a digitális felzárkózást, ezzel is javítva munkapiaci lehetőségeiket és segítve, hogy ők is részesülhessenek az otthoni munkavégzés előnyeiben. Érdemesnek tartják a jogalkotóknak megfelelő jogi szabályozást kialakítani a hibrid („home office”) munkavégzés esetére is (felelősségi, költségterítési és adózási szabályok).⁵⁴

⁵⁴ Pető Rita: Az *otthoni munkavégzés* lehetőségei Magyarországon. In: Horn, Dániel és Bartal, Anna Mária, eds.: Fehér könyv a COVID-19-járvány társadalmi-gazdasági hatásairól. Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaságtudományi Intézet, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, 2022, Budapest. <https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2022/05/FeherKonyv.pdf>

A PANDÉMIA LÉLEKTANI VONATKOZÁSAI

A pandémia és velejáróinak (digitális eszközök használata mindennapokban, online oktatás, home office) tárgyalásakor mindenképp szükséges a jelenség pszichológiai vonatkozásairól is szót ejteni. Brooks és társai három adatbázis több ezer dokumentumát elemezték a karantén pszichológiai hatásaival kapcsolatban⁵⁵. Anyagaikban negatív pszichológiai hatásokról számoltak be, beleértve a poszttraumás stressztüneteket, zavartságot és haragot. A stresszorok közé tartozott nemcsak a hosszabb karanténidő, a fertőzésektől való félelmek, a bizonytalanság, a frusztráció, az unalom, az anyagi veszteség, hanem a nem megfelelő mennyiségű és minőségű információ.

Demetrovics Zsolt és Király Orsolya az mta.hu számára készült összefoglalójában az elhúzódó járványhelyzet mentálhigiénés kihívásait foglalták össze. A szakemberek szerint a helyzet fontossága abban is rejlik, hogy a mentális kihívások nemcsak a megfertőződő populációt, hanem a potenciálisan a teljes társadalmat érintették. Speciális problémaként ismertetik az addikciókon belül az internet, a videójátékok, a szerencsejáték, valamint a pornográf tartalmak használatának és problémás használatának növekedését. „A járványügyi korlátozások nyomán jelentősen nőtt az otthoni munkavégzés és tanulás mértéke, és a szabadidős lehetőségek beszűkülése miatt a kikapcsolódás és a társas programok is nagymértékben átkerültek az online térbe. A fizikai elszigeteltséggel járó negatív érzelmek és az internetes tevékenységek, videójátékok feszültségoldó és jutalmazóképesége növeli a használat problémássá válásának kockázatát, ami a népesség jelentős hányadát érinti. A javaslatok között hangsúlyozták a digitális eszközökkel töltött idő szabályozását, a tudatosság és az önmonitorozás fontosságát, a technológiamentes időszavok vagy tevékenységek beiktatását (pl. családi étkezések, az esti lefekvés előtti idő), a gyerekek képernyőidejének és internetes tevékenységeinek a monitorozását és szabályozását, a nagyobb gyerekek bevonását a szabályalkotásba, a szülői példamutatás jelentőségét, valamint probléma esetén a szakmai segítség igénybevételét.⁵⁶”

A már említett Fehér könyv szerzőinek úgy tűnik, hogy az életkorok közül a serdülőkor kritikusnak tekinthető; a stressz nagyobb mértékű volt az idősebb serdülőknél, mint a szülői

⁵⁵ Webster, R. K et al. : Rapid Review. The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. In: The Lancet, 2020. 395(10227), 912–920.

⁵⁶ mta.hu (2021): Demetrovics Zsolt, Király Orsolya: A Covid-19 járvány hatása a mentális egészségre. https://mta.hu/tudomany_hirei/a-covid-19-vilagjarvany-hatasa-a-mentalis-egeszsegre-111251

generációban, illetve a legalacsonyabb a fiatalabb korosztályban ebben az időszakban. Az észlelt stressz és az alacsony reziliencia szempontjából a 11–13 éves gyermeket nevelő családok bizonyultak a legveszélyeztetettebbeknek; az otthoni munkavégzés, az online tanulás és a prepubertás kori konfliktusok a gyermekek problémáival összeadódva nagyon megterhelték a szülőket. A kutatás szerint a társas támogatás pontértéke a 40–49 éves korcsoportban volt a legmagasabb, és az 50–59 éves korcsoportban pedig a legalacsonyabb a járvány alatt. Összességében elmondják, hogy a magyar társadalmat – a szülők és gyerekeik viszonylatában megmutatkozó – szoros intergenerációs segítő kapcsolatok kötik össze, amelyek erősebben reciprok (egymással kölcsönös viszonyban levő) és viszonylag gyengébben donor (adó), illetve recipiens (befogadó) típusúak. Külön kiemelik, hogy az érzelmi támogatásokat olyan szülői, gyermeki csoportok kapták, akik sérülékenységük miatt fogva jobban ki voltak téve a járvány hatásainak, illetve ezek a támogatások segítették őket a járvány hatásaival való megküzdésben.⁵⁷

Győri Ágnes kutatásában azt igyekezett feltárni, hogy a járvány milyen káros hatással volt az 50 éves és idősebb korosztály mentális egészségének különböző aspektusaira. Eredményeik szerint a kapcsolathányos network a legmagasabb eséllyel társul mind a depresszió, mind a szorongás, mind az alvászavar, mind a magányérzet súlyosbodásához, vagyis a ritka személyes és/vagy elektronikus kapcsolattartás háztartáson kívüli személyekkel (a családtagokkal/rokonokkal és az ismerősökkel, barátokkal) jelentős mértékben járult hozzá a mentális jóllét rosszabbodásához. Az elektronikus kapcsolattartás – telefon, Skype stb. – sem segített: kifejezetten magas volt ebben a körben a depresszió súlyosbodásának valószínűsége a kapcsolatintenzív csoportéhoz képest. Ez azért érdekes megállapítás, mert a videóhívások tárgyalásánál korábban idézett kutatás eredménye ennek ellentmond, miszerint a videóhívások hasznosak lehetnek az általános és a halálfélelem miatti szorongásának enyhítésében a huzamosabb ideig kórházi kezelésben részesülő idős betegeknél (Dürst, 2022).⁵⁸ Az elemzés további figyelemre méltó eredménye, hogy bár az 50–64 éves korcsoportéhoz képest az idősebb korcsoportoknak nagyobb valószínűséggel rosszabbodott a mentális egészsége, a vizsgált

⁵⁷ Bartal Anna Mária (szerk.): A COVID-19-JÁRVÁNY EGYÉNI ÉS KÖZÖSSÉGI VONATKOZÁSAI. In: Horn, Dániel és Bartal, Anna Mária, eds.: Fehér könyv a COVID-19-járvány társadalmi-gazdasági hatásairól. Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaságtudományi Intézet, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, 2022, Budapest. <https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2022/05/FeherKonyv.pdf>

⁵⁸ Dürst, AV., Graf, C.E., Ruggiero, C. et al: Fighting social isolation in times of pandemic COVID-19: the role of video calls for older hospitalized patients. In: *Aging Clin Exp Res* 2022. 34, 2245–2253.

három korcsoport közül a fiatalabb időséké, azaz a 65–74 éves korcsoporté súlyosbodott leginkább és nem a legidősebb időséké⁵⁹.

DIGITÁLIS OKTATÁS ÉS MENTÁLIS EGÉSZSÉG

Vernor Vinge a technológiai szingularitás mai elméletének egyik megalkotója, *A szivárvány tövében (Rainbows End)* című science fiction regényében már 2006-ban felvázolt egy olyan - akkor még – futurisztikus jövőt, ahol a diákok digitális eszközökkel tanulnak és a tananyagban olyan tárgyak kapnak helyet, mint a hatékony internetes keresés⁶⁰. Kánai András jövőkutató, sci-fi-író a *Mélység egyenletei* című novellájában egy olyan jövőbeli oktatási rendszert vizionál, ahol a gyerekeknek az úgynevezett Chem-, és MathNet internetes oktatási applikációhoz van teljes hozzáférésük a természetismereti tárgyak elsajátításában.⁶¹

Jövőkutatók beharangozták már korábban, hogy hamarosan eljön a digitális oktatás ideje, de a pandémia okozta kényszer hatására egyik pillanatról a másikra meg kellett lépni az átállást. Azoknak a pedagógusoknak is be kellett szállni az időgépbe, akik addig elzárkóztak a digitális eszközök oktatási célú használatától.

Magyarországon a 1102/2020. (III. 14.) számú kormányhatározat 2020. március 16-tól rendelte el a köznevelési és szakképzési intézményekben a nevelés és oktatás tantermen kívüli, digitális munkarendben történő megszervezését. Az 1.200.000 alap- és középfokú iskolába járó magyarországi diákot érintő (UNESCO 2020)⁶² intézkedés komoly kihívás elé állította az oktatási szféra szereplőit, különösen az érettségire készülő 64 ezer diákot.⁶³

⁵⁹ Győri Ágnes: Az idősebb korosztály mentális egészsége a koronavírus-járvány első hulláma alatt. A társadalmi kapcsolatok mintázatai és a mentális egészség változásának összefüggése Magyarországon”. In: Társadalomtudományi Szemle. 2022. 12/1. 1

⁶⁰ Vinge, Vernor: *A szivárvány tövében (Rainbows End)*. Ford.: Tamás Dénes. Budapest, 2010. Metropolis Media Group.

⁶¹ Kánai András: *A Mélység egyenletei*. In: Hipergalaktika. 2008. 02 (96-103.), Budapest, Metropolis Media Group.

⁶² UNESCO RCEP [Regional Center for Educational Planning] (2020): *Reopening Schools: Policies, Procedures, and Practices*. 2020.
<https://rcepunesco.ae/ar/KnowledgeCorner/ReportsandStudies/ReportsandStudies/Reopening%20Schools%20Policies%20Procedures%20and%20Practices.pdf>

⁶³ KSH (2020): *Érettségizők a koronavírus-járvány árnyékában*.
http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/erettsegizok_koronavirus/index.html.

A Fehér Könyv kutatásai szerint a tanárok nagyjából 40 százaléka számolt be arról, hogy már a járványt megelőzően is részt vett digitális oktatással kapcsolatos képzésen, és nagyjából ugyanekkora arányuk viszont sem a járvány előtt, sem a járvány időszakában nem vett részt digitális oktatással kapcsolatos képzésen, ötödük a járvány időszakában kapott ilyen képzést. Az igazgatók fele is problémának látta egyes pedagógusok IKT-kompetenciáinak szintjét. A járvány előrehaladásával a pedagógusok önértékelése szerint valamelyest javultak digitális kompetenciáik az első hullám időszakához képest, de nem egyforma mértékben. A tanárok több mint fele számolt be arról, hogy kapott segítséget az online oktatáshoz és kommunikációhoz szükséges szoftverek megismeréséhez, csaknem felük az online tananyagok eléréséhez. Az online tananyagok készítésével kapcsolatban a tanárok ötöde, az internet-hozzáféréssel kapcsolatban 15 százalékuk kapott valamilyen segítséget. Fontos kiemelni, hogy a lemaradó tanulók eléréséhez a tanárok mindössze egyötöde, míg a speciális nevelési igényű tanulók online oktatásával kapcsolatban mindössze a tanárok 5 százaléka kapott segítséget (Varga, 2022).⁶⁴

A koronavírus-járvány miatti iskolabezárások és távolléti oktatás a pedagógusok és iskolaigazgatók szerint nagymértékű lemaradást okozott a tantervi előrehaladásban is. A lemaradás elsősorban a szakképzésben és az általános iskolai oktatásban volt jelentős. Különösen nagy volt a lemaradás a HHH tanulókat nagy arányban tanító általános iskolákban, ahol a legkevésbé voltak képesek elérni a tanulókat és biztosítani számukra a távolléti oktatás feltételeit. A szakemberek javasolják, hogy a lemaradás pótlására a következő időszakban különös figyelmet kellene fordítani, elsősorban az alapfokú oktatásban, kiemelten azokban az iskolákban, ahol nagy a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya, valamint a szakképző iskolákban.

Polónyi István „Pandémiás oktatás” című tanulmányában arra végkövetkeztetésre jut, hogy bár többen úgy gondolják, hogy ez a helyzet egy innovációs folyamatot indított el az oktatási rendszerben, ami segítette az átállást a távolléti oktatásra, ezt azonban a kutató egy olyan kényszerinnovációnak látja, ami a rosszul működő rendszer hiányosságait foltozta (pl. a Kréta helyett vagy az egyetemek kiépített platformjai helyett az interneten hozzáférhető

⁶⁴ Varga Júlia (szerk.): A COVID-19-JÁRVÁNY HATÁSA AZ OKTATÁSRA-In: Horn, Dániel és Bartal, Anna Mária, eds.: Fehér könyv a COVID-19-járvány társadalmi-gazdasági hatásairól. 2022. Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaságtudományi Intézet, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, Budapest. <https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2022/05/FeherKonyv.pdf>

ingyenes platformok, kommunikációs fórumok használata).⁶⁵ Hozzáteszi, hogy ez a kényszerinnováció részint tovább növelte a hazai oktatás eleve meglévő polarizáltságát, részint irreális többletterhelést rótt a pedagógusokra: „Félő, hogy – a számos kényszerinnováció ellenére – a hazai oktatás elmúlt évtizede vázolt problémáinak hátráltató hatását nem sikerült kompenzálni. Végül is a pandémiás oktatás hatása a magyar társadalomra alighanem két súlyos hosszú távú következménnyel jár: részint csökkenti a társadalmi kohéziót, részint nyomában tovább növekszik – az egyébként is egyre szembetűnőbb hátrányban lévő – magyar emberi erőforrások lemaradása a fejlett világtól.”

Fekete Mariann „Digitális átállás az első hét tapasztalatai” című írásában kifejti, hogy a nem megfelelően támogató és alacsony iskolai végzettségű szülői háttérrel rendelkező diákok, a hátrányos térségekben élő és az alacsonyabb minőségű intézménybe járó tanulók teljesítményük tekintetében még kedvezőtlenebb helyzetbe kerülhetnek, illetve kerültek számos kutatás egybehangzó állítása szerint.⁶⁶⁻⁶⁷ A digitális munkarend tapasztalatai a magyar közoktatásban című tanulmányban olvashatunk egy pedagógusok körében végzett 2020 tavaszi felmérésről, mely szerint ó a leggyakrabban említett problémát az internet- lefedettség és a diákok távolléti oktatáshoz szükséges eszközeinek hiánya jelentette, a tanulók és a pedagógusok eltérő módszertani felkészültsége mellett⁶⁸. Egy másik, szintén az online oktatás lehetőségeit és korlátait vizsgáló kutatás eredményei a fentieket megerősítik: a tantermen kívüli oktatás esetében nagyobb lemorzsolódással is számolhatunk.⁶⁹

Gyarmathy Éva az erősödő polarizálódást, a pedagógusok magukra utaltságát szintén említi írásában, ugyanakkor a digitális oktatás pozitív hozadékait is bemutatja⁷⁰: „Jó hatásként

⁶⁵ Polónyi István: Pandémiás oktatás. In: *Educatio*. 2021. 30(1) 9.

⁶⁶ Fekete Mariann: Digitális átállás – az első hét tapasztalatai. In: *Iskolakultúra*. 2020. 30(9), 77–96. 2020.

⁶⁷ Kende Ágnes – Messing Vera – Fejes József Balázs: Hátrányos helyzetű tanulók digitális oktatása a koronavírus okozta iskolabezárás idején. In: *Iskolakultúra*. 2021. 31(2), 76–97.

⁶⁸ Czifrusz Dóra – Horváth László – Miskey Helga: A digitális munkarend tapasztalatai a magyar közoktatásban. In: *Opus et Educatio: Munka és nevelés*. 2020. 7(3), 220–229.

⁶⁹ Námesztovszki Zsolt – Molnár György – Kovács Cintia – Major Lenke – Kulcsár Sarolta: Az információs társadalomban megjelenő online oktatás trendjei, lehetőségei és korlátai. In: *Civil Szemle*. 2020. Különszám I., 37–58.

⁷⁰ mta.hu (2021): Gyarmathy Éva: A Covid-19 járvány hosszabb távú pszichológiai hatásai – különös tekintettel a gyerekekre. (1. rész) https://mta.hu/tudomany_hirei/a-covid-19-jarvany-hosszabb-tavu-pszichologiai-hatasai-kulonos-tekintettel-a-gyerekekre-111387

értékelhető, hogy mind a pedagógusok, mind pedig a diákok számára új tanulási tevékenységek kerültek előtérbe, a diákok egy részénél – elsősorban a felső tagozatos tanulóknál, középiskolásoknál, valamint a felsőoktatásban – megvalósult az egyéni és társas tanulási utak felismerése és kipróbálása. Számukra lecsökkentek az „unalom órái”, lehetőségük nyílt a tevékenységeik tervezésére. Mindez nagyon különböző mértékben történt családoktól és pedagógusoktól függően, de mindenkire örökre meghatározó hatással van a járvány”. A pandémia pszichológiai következményeit a klinikai és neveléslélektani szakpszichológus öt egymástól némileg független csoportba különíti el: „1. a járvány keltette szorongás; 2. a karanténhelyzet által okozott lelki hatások; 3. a távoktatásra való átállás okozta hatások; 4. közvetlen idegrendszeri hatások; 5. a káosz által kiváltott lelki hatások”. A szakember szerint a mindenki számára megterhelő időszak, legjobban a tizenéves és fiatal felnőtt korosztályoknak volt nehéz. Ezt azzal is indokolja, hogy a 14–18 évesek az identitásfejlődésük legfőbb szakaszában nem kapták meg társaiktól a személyes impulzusokat, illetve csak nagyon torzan, digitális eszközök beiktatásával. „Korábban is gond volt a közösségi médián keresztül tartott kapcsolatoknak a valótól való eltérése. A virtualitásban nem annyira megbízható a kommunikáció, kevésbé hitelesek a küldött üzenetek és képek, mint személyes helyzetben. Emiatt megnövekszik a manipulációk lehetősége, amellett, hogy mindenképpen érzi az ember a lelkében a személyes kontaktus hiányát. Már most szükséges a COVID-generációs serdülők pszichológiai megsegítése, mert olyan fejlődési időszakban vannak, amin valamikor mindenképpen keresztül kell menniük, és ha lehet, minél természetesebb kommunikációs csatornákon keresztül. Vagyis, ha most nem sikerül, ez egy elhúzódó folyamattá válhat, ami több pszichiátriai zavart okozhat.” Gyarmathy szerint digitális eszközök segítségével is lehet terápiát tartani, még akkor is, ha ez nem olyan, mint a személyes. A leghatékonyabbak a moderált önsegítő csoportokat tartja, amelyek szervezését a karantén alatt online és utána személyesen is szükségesnek tartotta.

A huszonévesek a másik különösen veszélyeztetett korosztály. Gyarmathy megjegyzi, hogy nekik az intim kapcsolatok elmélyítése lenne az identitásfejlődésben a feladatuk, de egymástól elzárva ez nagyon nehéz. „Rájuk már kettős nyomás hat. Nemcsak a társas kapcsolatok, hanem a munkavállalás, általában az életkezdet miatt is nyílt térbe kerülnek. Fontos lenne személyes tapasztalatokat gyűjteniük. De hogyan tudnak válogatni, ha beszorulnak egy szobába?” - tette fel a kérdést, amely akkoriban sokakat foglalkoztatott.

Az otthonmaradt kisgyermekkel való törődés és a munka nehezen sikeredő összeegyeztetése miatt az érintett családok gyermekei gyakrabban használtak, használnak digitális eszközöket A

kutató szerint tíz éven aluliak is megszenvedték a társak hiányát, de közel sem olyan kritikus a helyzetük, mint a tíz éven felülieknek. Mint kifejti: „A kisgyerekek nagyon jól tudnak alkalmazkodni, hiszen még abban az időszakban vannak, amikor a környezetről leveszik a viselkedésmintákat, az agyuk igyekszik a külső ingerekhez igazodni. Mindent természetesnek tartanak, gyorsan hozzászoknak a szükséges viselkedésformákhoz, helyzetekhez. Az ő számukra a nagy veszteség a képességek fejlődésében történik, és főleg a tanulásban jelenik meg. A távoktatás a kisgyerekek esetében alig használható, mégis belekényszerültek.”

A 2020-2021-es DigiMini kutatás során óvodapedagógusok (megfigyelési naplói; ezenkívül 14 óvodai csoportban, összesen 250 gyermek részvételével, drámapedagógiai módszerrel zajlott) nem reprezentatív felmérésében egyértelműen kimutatták, hogy az óvodás korúak szocializációját alapvetően határozza meg a digitális/online környezet. Az óvodások 80-90%-a napi gyakorisággal használt okoseszközt. A korosztály 30-35%-a rendelkezett saját okoseszközzel, az internet jelenléte természetes, csak az tűnt fel a gyerekeknek, ha nem volt elérés. Az óvodapedagógusok több, mint 60%-a viszont bizonytalan abban, szükségesek-e a digitális óvodapedagógiai módszerek a gyermekek fejlesztéséhez. A felmérés ideje egybe esett a koronavírus-járvány különböző hullámaival és elgondolkodtató, hogy az óvodapedagógusok 75%-a a gyakorlatban még soha nem találkozott személyesen digitális óvodapedagógiai módszerek alkalmazásával. Csupán az óvodák 17%-a rendelkezett digitális óvodapedagógiai képességfejlesztésre alkalmas eszközökkel (tablet, interaktív tábla). Tehát a digitális óvodapedagógiai módszertan terjedését az eszközhiány és az ebből következő motivációhiány gátolja.⁷¹

Bocsiné Percze Andrea óvodavezető beszámolójában említi, hogy a karantén ideje alatt a családban az óvodás korú gyerekek „hátrányban voltak.”: „Mindenhol prioritást élvezett az iskolába járó testvér, hiszen fel volt adva a lecke a szülőknek az úgynevezett online oktatással kapcsolatosan. Tehát ezen idő alatt, míg az iskolás gyerekekkel foglalkoztak, addig az óvodás gyerekekre általában az úgynevezett villanypásztor - TV, számítógép stb. - „vigyázott”. Ugyan a digitális oktatásra, nevelésre az Oktatási Hivatal adott ki ajánlást az óvodák számára, több óvoda is élt ezzel a lehetőséggel, de Bocsiné megállapítja, hogy a megszületett ötletek inkább az iskolásítás irányába mutattak. „Jellemzően fejlesztő feladatlapokat, videó-anyagokat és az online oktatójátékokat részesítették előnyben a kollégák. Tudjuk, hogy az óvodásgyerekek

⁷¹ DigiMini 1 – kutatás (2023): Az óvodások és a digitalizáció.

https://digitalisgyermekvedelem.hu/digimini?fbclid=IwAR36nZvPpK1iUlu-SP_zUxXicW73ZaaY8i3k0H5GT44weNL6xo2yzttd1WR0

legfontosabb és legfejlesztőbb tevékenysége a játék. Az óvodapedagógusok feladata a képesség, készségfejlesztés során, hogy a játék motivációs bázisára építve használják ki a játékban rejlő fejlesztési lehetőségeket. Be kell viszont azt látni, hogy erre az online tér nem alkalmas az óvodások esetében. Továbbá a szülőknek már nem maradt idejük és energiájuk sem arra, hogy a gyermekeikkel közösen megoldják a kapott online feladatokat. És hát itt is megállapítható, hogy a hátrányos helyzetű családok többségében nem rendelkeznek az online neveléshez, oktatáshoz szükséges megfelelő technikai eszközökkel, tehát az ő esetükben ez nem járható út.”⁷²

A DigiMini kutatás javasolja többek között az Óvodadigitalizációs Tudásközpont megalapítását. Ajánlása, hogy legyenek kutatások a következőkről: mélyebb összefüggések a koragyermekkorai szülői-családi fejlesztési módszerek változása, a kora gyermekkorai fejlődés és a digitális eszközhasználat között; a digitális pedagógiai módszerek szükségessége és hatékonysága például az SNI, autizmus-gyanú, a hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzet, a szülői munkanélküliség, a szülő képzettsége vagy jövedelme a digitális környezetben miképpen erősíti fel (vagy éppen gyengíti) a digitális óvodapedagógiai módszerek alkalmazásának szükségességét és hatékonyságát.⁷³

FIATALOK MENTÁLIS EGÉSZSÉGE A COVID ALATT

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) 2022 márciusi jelentése szerint a COVID-19 világjárvány első évében a szorongás és a depresszió globális előfordulása 25%-kal nőtt. Úgy találták különösen a kiskorúak és a fiatalok voltak veszélyeztetve (WHO, 2022).⁷⁴

A Kék Vonal Gyermekkrízis Alapítvány 2023. májusában publikált első negyedéves statisztikái is alátámasztják azokat a borúlátó gondolatokat, miszerint egyre több fiatal kerül súlyos lelki krízishelyzetbe, egyre több gyermeknek van szüksége mentális segítségre.⁷⁵ Mint írják az

⁷² karpatokalapitvany.hu (2021): Bocsiné Percze Andrea: A koronavírus járvány okozta helyzet hatása az óvodás korú gyerekek fejlődésére. <https://karpatokalapitvany.hu/koragyerekkor/hu/node/45>

⁷³DigiMini 2 – kutatás (2023): Az óvodások és a digitalizáció. <https://digitalisgyermekvedelem.hu/digimini2?fbclid=IwAR2hljHv225UnbVxsR5y4QJ-5Ttmg1hFEpdBNTwj1pUb-ChOhYGTph2bq0c>

⁷⁴ Mental Health and COVID-19: Early evidence of the pandemic’s impact. In: Scientific brief, 2022. https://www.who.int/publications/i/item/WHO-2019-nCoV-Sci_Brief-Mental_health-2022.1

⁷⁵ kekvonala.hu (2023): Lesújtó hírek és adatok a fiatalok mentális egészségéről. [HTTPS://KEK-VONAL.HU/LESUJTO-HIREK-ES-ADATOK-A-FIATALOK-MENTALIS-EGESZSEGEROL/](https://kekvonala.hu/lesujto-hirek-es-adatok-a-fiatalok-mentalis-egeszsegerol/)

öngyilkossági gondolatok megjelenésének száma a Kék Vonalas beszélgetésekben az elmúlt három évben több mint duplájára nőtt (1505 eset 2022-ben), míg az önsértéssel kapcsolatos beszélgetések száma háromszor olyan magas volt 2022-ben (996 megkeresés) mint 2020-ban (301). Ehhez kapcsolódóan az Alapítvány kiemeli, hogy vannak esetek, ahol kiderül, hogy már maga a segítő beszélgetés is tud egy konstruktívabb megküzdés lenni, mint a falcolás vagy egyéb önkárosítás. „A covid jegyében telt évek után, a járványhoz kapcsolódó veszteségek, szorongások, egzisztenciális nehézségek feloldása és feldolgozása nélkül, 2022 februárjában újabb stresszorként ért mindenkit a szomszédban kitörő háború híre. A pandémia utáni kifáradás, a mentális egészségre fordítható erőforrások hiánya miatt különösen felkészületlenül érte a gyerekeket, fiatalokat és családokat az új típusú bizonytalanság. Sok gyerek számára ezek az események alapjaiban rengetik meg a világ biztonságosságába vetett hitet. A coviddal kapcsolatos korlátozások pedig sok tizenévest soha vissza nem térő élményektől, kapcsolatuktól, rítusoktól (szalagavatók, ballagások stb.) fosztottak meg, amik sokaknál még mindig feldolgozatlan veszteségként nehezítik a felnőtté válást.”⁷⁶

Ennek megfelelően a Kék Vonalnál a megkeresések között a szorongás, a depresszióra utaló jelek, és más, a testi-lelki egészség nagy témakörébe tartozó problémák voltak az elmúlt időszakban is a leghangsúlyosabbak ellentétben a 2019 előtti időszakokkal, amikor a párkapcsolati nehézségek és a szerelem volt a leggyakoribb téma a Kék Vonalas beszélgetésekben. A korábbi évekhez képest tavaly több gyerek kért segítséget bántalmazás miatt.

Bereczki Enikő A rejtélyes Z generáció: Együttműködés a mai tizen-huszonévesekkel című könyvében beszámol 13-25 éves 700 fiatal körében végzett online kérdőíves kutatásáról, amelyben a válaszadók több mint felénél sokszor összefolytak az éjszakák és nappalok, és 50 százalék körül volt azok aránya, akik alvási problémákat, nehézségeket tapasztaltak, míg hajszál híján 40 százalék depressziót, közel 62 százalék pedig digitális kiégést is tapasztalt az online oktatás alatt. 85 százalékuk nyilatkozta, hogy 2020 márciusa, a koronavírus járvány kirobbanása óta több időt tölt online. Ezeknek a fiataloknak az 50 százaléka már a járvány kezdete előtt is úgy érezte, hogy túlzásba viszi az internetezést, most viszont ez a szám felugrott 70 százalékra. Míg a Covid előtt 7 százalékuk tartotta magát internetfüggőnek, a pandémia alatt ez 13 százalékra nőtt.

⁷⁶ uo.

Figyelemreméltó: 53 százalékuk igennel válaszolt arra kérdésre, hogy érzésük szerint maradandó hatással lesz-e rájuk a világitárvány, és ennek fényében lehet-e esetleg őket Covid-generációnak nevezni.⁷⁷

A Felsőoktatási Tanácsadás Egyesület (FETA) kutatásából megtudható, hogy a magyar felsőoktatási hallgatók valamivel több mint fele küzd enyhe vagy közepesen súlyos lelki problémákkal.⁷⁸ A felmérésből látható, hogy a hallgatók 55 százaléka a pandémia okozta megbetegedésen, szorongáson vagy akár a kényszerű hazaköltözésen kívül is küzdött egyéb olyan nehéz élethelyzettel vagy életeseménnyel (például szakítással vagy gyással), amely negatívan befolyásolta a lelki állapotát. Rontotta a helyzetet, hogy a megkérdezett hallgatók alkalmanként káros megküzdési módok segítségével, ezen belül a leggyakrabban a közösségi média használatával, illetve evéssel próbálták enyhíteni nehéz érzéseiket. Többen fordulnak még alkalmanként ezen felül alkoholhoz, online játékhöz, illetve dohányzáshoz is, hogy enyhítsék szorongásukat vagy más kellemetlen érzésüket. Ezek a megküzdési módok pedig sok esetben súlyosbítják a már meglévő pszichés problémákat

Problémát jelent, hogy Magyarországnak jelenleg nincs mentális egészséggel kapcsolatos stratégiája vagy terve. A Nemzeti Ifjúsági Stratégia 2009–2024 nem tartalmaz a mentális egészség védelmével kapcsolatos elképzeléseket. Az egészségügyi ellátás javítása érdekében a kormány 2021-ben elfogadta az Egészséges Magyarország Stratégiát (2021–2027) (EMMI 2021), ez azonban a fiatalok mentális egészségének védelméről nem tartalmaz rendelkezéseket.⁷⁹

Probléma, hogy a növekvő és súlyosbodó lelki krízishelyzetek ellenére nem növekszik az ellátási lehetőségek száma és kapacitása. A gyermekpszichiátriákon, szakszolgálatokban egyre nőnek a várólisták, több gyerek számol be arról, hogy nincs iskolapszichológus, és az is előfordul, hogy vármegyeszékhelyen nincs a Családsegítő Központban pszichológus

⁷⁷ Bereczki Enikő: A rejtélyes Z generáció -Együttműködés a mai tizen- és huszonévesekkel. Budapest, HVG Könyvek, 2022. 130-132.

⁷⁸ feta.hu (2021): Karmer Orsolya et al: Magyarországi felsőoktatásban tanuló hallgatók mentális jóllétének felmérése. Kutatási beszámoló.
https://www.feta.hu/sites/default/files/Kutat%C3%A1si%20besz%C3%A1mol%C3%B3_Magyarorsz%C3%A1gi%20fels%C5%91oktat%C3%A1sban%20tanul%C3%B3k%20hallgat%C3%B3k%20ment%C3%A1lis%20j%C3%B3ll%C3%A9t%C3%A9nek%20felm%C3%A9r%C3%A9s%C3%A9r%C5%91l_FETA_2021.pdf

⁷⁹ parlament.hu (2022): FIATALOK MENTÁLIS EGÉSZSÉGE” 2022/11.
https://www.parlament.hu/documents/10181/63291245/Infojegyzet_2022_11_fiatatok_mentalis_egeszsege.pdf/a567afa0-d502-aa12-4199-cc843370ea3a?t=1657529636549

alkalmazva. Kulcsfontosságú lenne a mentális egészségvédelem előtérbe helyezése és fejlesztése, a gyermekpszichiátriák és szakszolgálatok kapacitásának növelése.

A kormánynak törekedni kellene a pénzügyi források növelésére, hogy minden érintett korosztály, de főként a koruk miatt legsérülékenyebbek a gyerekek, serdülők, fiatal felnőttek számára magas színvonalú mentális egészségügyi ellátást lehessen biztosítani.

VESZÉLYEK AZ ONLINE TÉRBEN GYERMEKJOGI TEKINTETBEN

A pandémia minden más mellett nagyon komoly gyermekjogi kihívásokat is hozott – ezek közül számos az online térhez kötődött. Az Europol 2020-as jelentése szerint többféleképpen is kimutatható, hogy gyakoribbá vált a gyerekek ellen elkövetett online kizsákmányolás a koronavírus-járvány idején. Megnövekedett a hozzáférési kísérletek száma a kiskorúakkal való szexuális visszaélésekről készült anyagokat tartalmazó, illegális és blokkolt weboldalakra, Dániában például háromszoros növekedés tapasztalható. Emelkedett a személyes bejelentések száma a különböző végrehajtószervek és segélyvonalak felé. Spanyolországban például jelentős ezen a téren a növekedés. Unalmukban és elszigeteltségükben az elkövetők egyre nagyobb érdeklődést mutatnak közösségeikben a képek kereskedelme iránt. Az elkövetők fórumokon is egyre gyakrabban beszélnek a gyerekek kizsákmányolásának lehetőségeiről (Europol, 2020).⁸⁰ A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság internetes tájékoztató és segítségnyújtó szolgálata, az *Internet Hotline* adatai szerint is megdöbbentőek a számok: a 2021-es bejelentések több mint 70 százaléka gyermekpornográfia kategóriában érkezett, de megháromszorozódott a kiskorúak védelmében érkező bejelentések száma is.⁸¹ Az írásban hivatkoznak az *International Association of Internet Hotlines* jelentésére, amelyből kiderült, hogy a gyerekek által saját magukról készített intim képekhez kapcsolódó visszaélések száma nemcsak 2021-ben volt magas, de a növekvő tendencia várhatóan 2022-ben is folytatódni fog. Különösen a serdülők (13 év alattiak) körében terjedt el, hogy intim képeket készítenek magukról, melyekkel később mások visszaélhetnek. Míg 2020-ban a felvételeken szereplő gyermekek 77 százaléka volt 13 évesnél fiatalabb, úgy 2021-ben arányuk 82 százalékra nőtt.

A *Nemzetközi Gyerekmentő Safer Internet Programirodája* által e kutatás céljaira rendelkezésünkre bocsájtott 2022. éves hotline-bejelentések statisztikája szerint 2022-ben összesen 9566 linket jelentettek be a biztonságosinternet.hu forródróton. Figyelemreméltó adat, hogy 2021-ben ez a szám 5478 volt. Visszajelzést összesen 198 esetben kértek, amelyben jelentős növekedés figyelhető meg. Míg az első félév során csupán 57 visszajelzést kértek, a

⁸⁰ europol.europa.eu (2020): Catching the virus cybercrime, disinformation and the COVID-19 pandemic.

https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/catching_the_virus_cybercrime_disinformation_and_the_covid-19_pandemic_0.pdf

⁸¹ nmhh.hu (2022): A pandémia alatt itthon is megnőtt a gyerekek online szexuális kizsákmányolása. https://nmhh.hu/cikk/231488/A_pandemia_alatt_itthon_is_megnott_a_gyermek_online_szexualis_kizsakmanyolasa

második félévben már 141 db-t. A hotline közvetlen kapcsolatban áll a Nemzeti Nyomozó Irodával, akik felé az illegális és vélelmezhetően illegális jelentések továbbításra kerülnek. A 2022-es év során összesen 1100 link lett a Rendőrség felé továbbítva. Ebből gyermekpornográfiával kapcsolatos ügy 1061 db volt, míg egyéb, leginkább csaló webáruházak bejelentés 39 db volt. A biztonságosinternet.hu hotline eljár illegális esetekben. A 2022-es év során összesen 1486 alkalommal kellett intézkedniük. Ezek a számok azt jelölik, amikor eljártak és számukra is bebizonyosodott, hogy illegális tartalomról van szó. Ez a szám lehet magasabb, hiszen van olyan tartalom, amit csak a rendőrség elemzett és ők nem.

Pedofil tartalom: 1280 db

Rasszista, idegengyűlöltre uszító tartalom: 1 db

Online zaklatás: 12 db

Erőszakos tartalom: 77 db

Hozzájárulás nélkül közzétett: 20 db

Drogfogyasztást kínáló, fogyasztásra csábító tartalom: 8 db

Egyéb káros tartalom: 88 db

A világjárvány időszaka nyilvánvalóvá tette, hogy a gyermekek szexuális kizsákmányolását rögzítő tartalmak terjesztése az internet ma ismert egyik legsötétebb jelensége, olyan kihívás, amellyel szemben csak az egyre szorosabb nemzetközi együttműködés és folyamatos edukáció veheti fel a harcot.

Az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének 2021. tavaszán megjelent kommentárja a gyerekek jogainak digitális környezetben való érvényesülésével foglalkozott a járványügyi helyzet specifikumai miatt.⁸² A Hintalovon Alapítvány önkéntes fordítócsapata elkészített nem hivatalos fordítást.⁸³ A kommentár emlékezteti az olvasót arra, hogy ugyanazok az elvek vonatkoznak az offline és online térben a gyermekek jogaira, tehát az alapelvek nagy része

⁸² hintalovon.hu (2021): Jogaink a digitális világban, összefoglaló jelentés a gyermekekkel folytatott konzultációról ezen általános észrevételhez, 14. és 22. o. A teljes jelentés fordítása itt olvasható: https://hintalovon.hu/wp-content/uploads/2021/04/25.sz_.altalanos-kommentar_magyarul_hintalovon_forditas.pdf angol nyelvű eredeti szöveg: <https://5rightsfoundation.com/uploads/Our%20Rights%20in%20a%20Digital%20World.pdf>

⁸³ hintalovon.hu (2021) https://hintalovon.hu/wp-content/uploads/2021/04/25.sz_.altalanos-kommentar_magyarul_hintalovon_forditas.pdf.

egyformán alkalmazható a digitális környezetben is. Ez a gyermekjogok terén nagy előrelépést jelentett, amiben feltételezhető, hogy a pandémia alatt előállt nagyobb online kitettség is „katalizátor” szerepet játszott. A Covid-járvány első hulláma alatt jelentek meg a Nemzetközi Távközlési Egyesület (ITU) új online magyar nyelvű gyermekvédelmi útmutatói, amelyek – alkalmazkodva a világjárvány nyomán megváltozott helyzethez – gyermekjogi szemlélettel és a Sango nevű kabalafigurával hívták fel a figyelmet a tudatos internethasználatra.⁸⁴

INTERNETBIZTONSÁG AZ ISKOLÁBAN ÉS A COVID-JÁRVÁNY

A Covid-járvány miatt sokkal szinte minden tanköteles gyerekeknek kellett becsatlakoznia az online világba, hogy folytatni tudják tanulmányaikat és fenn tudják tartani a szociális kapcsolataikat. A vírus miatt bevezetett korlátozások nemcsak azt jelentették, hogy a fiatalabb gyerekek előbb kezdték el használni az internetet, mint ahogy azt szüleik tervezték, hanem azt is, hogy a szülők kevésbé tudták felügyelni a gyerekeiket, veszélynek téve ki őket, hiszen így könnyebben elérhetnek helytelen tartalmakat és könnyebben megtalálják őket a szexuális ragadozók. Tovább nehezítette a helyzetet, hogy az internetbiztonság témája kevés hangsúlyt kap az oktatási rendszerben. Bár hazánk Nemzeti Alaptantervében a Digitális Kultúra tárgy keretében meg van említve az internetbiztonság 2020 óta, ez lényeges eleme kellene legyen mind az iskolai diskurzusnak, a nevelési feladatoknak, mind az oktatásnak. Az Adatvédelem és információbiztonság oktatási kérdései a 2020-as NAT tükrében című tanulmányban 2022-ben kimutatták, hogy az adatvédelemre és információbiztonságra szánt óraszám lényegében nem nőtt a 2012-es kerettantervhez képest, holott a tantárgyra fordítható kötelező óraszám nőtt.⁸⁵

A köznevelésen kívül számos szervezet foglalkozik az internetbiztonság témával, és rendszeresen és gyorsan reagál aktuális kihívásokra különböző kampányokon, médiaüzeneteken keresztül is. Erre a gyors reagálásra köznevelési rendszer struktúráját tekintve nem képes, pedig a kiskorúak szellemi-lelki jólétét befolyásolják az online világ eseményei, amelyek az iskola falai között is lecsapódnak. Többek között ilyen az NMHH „Red Flag”

⁸⁴ digitalisgyerekvedelem.hu (2020): Online Sangoval.

<https://digitalisgyerekvedelem.hu/storage/itu-cop/Online%20Sangoval.pdf> A magyar nyelvű fordítás dr. Baracsi Katalin az internetjogász, az Innovációs és Technológiai Minisztérium és a Digitális Jólét Program – Magyarország Digitális Gyermekvédelmi Stratégiája szakmai együttműködése révén valósult meg.

⁸⁵ Törley Gábor, Holló Csaba: Adatvédelem és információbiztonság oktatási kérdései a 2020-as NAT tükrében. In: INFODIDACT. 2022. 11. 24-26., 15.

hiánypótlásra igyekvő edukációs kampánya, amely arra hívta fel a figyelmet, hogy „Ha úgy érzed, valami nem oké, igazad van, merj nemet mondani”.⁸⁶ A Youtube-on elérhető videónak egy éven belül 230 ezres megtekintése lett, ami a téma iránti igényt jól tükrözi. Ugyan nem kutatási adat, hanem Bereczki Enikő – e sorok írójának - empirikus munkatapasztalata az utóbbi 1 éven belül pedagógusoknak és szülőknek szóló körülbelül 20 előadása során mindössze egy pedagógus jelezte vissza, hogy ismeri ezt a videót. Hasonlóan kevésbé ismertek pedagógus, illetve szülői körökben az olyan állami vagy civilszervezeteknek, mint a Bűvösvölgy Médiaértés- Oktató Központ programjai, a Kék Vonal, a Nemzetközi Gyerekmentőszolgálat Saferinternet Programiroda, az NMHH gyerekneten.hu oldala vagy az UNICEF internetbiztonsági anyagai, oktatóvideói, kampányai. Nem elég tehát maga kampány-, az oktatóanyag előállítás, hanem a kommunikációs PR-marketing tevékenységre, a disszeminációra is nagyobb erőfeszítést szükséges a jövőben fektetni, továbbá a jelenlegi anyagokat ismételtén tovább népszerűsíteni, annak érdekében, hogy a pedagógusok, szülők segítségével eljussanak a veszélyeztetett korosztály tagjaihoz, hogy képesek legyenek az információ birtokában megvédeni magukat az online térben és tudatosítani magukban, hogy joguk van nemet mondani, senkinek nem kötelesek intim felvételt küldeni, még érzelmi manipuláció hatására sem.

EGY TÖRVÉNYI RENDELKEZÉS MARGÓJÁRA

A „gyerekvédelmi törvényként” ismertté vált „2021. évi LXXIX. törvény a pedofil bűnelkövetőkkel szembeni szigorúbb fellépésről, valamint a gyermekek védelme érdekében egyes törvények módosításáról” törvény kimondja: „9/A. § (1) A nevelési-oktatási intézmény saját pedagógus-munkakörben foglalkoztatott alkalmazottján és az intézményben iskola-egészségügyi szolgálatot ellátó szakemberen és az intézménnyel kötött együttműködési megállapodással rendelkező állami szervén kívül más személy vagy szervezet tanórai vagy egyéb, tanulók részére tartott foglalkozás keretében szexuális kultúrával, nemi étellel, nemi irányultsággal, szexuális fejlődéssel, a kábítószer fogyasztás káros hatásaival, az internet veszélyeivel és egyéb testi és szellemi egészségfejlesztéssel kapcsolatos foglalkozást (e § alkalmazásában a továbbiakban: program) csak akkor tarthat, ha jogszabályban kijelölt szerv

⁸⁶ NMHH youtube-csatornája (2022): Vedd észre a red flageket, senkinek nem tartozol intim fotóval!
<https://www.youtube.com/watch?v=8bBktVLnitw>

nyilvántartásba vette.”⁸⁷ A 2021-ben, vagyis a pandémia megjelenése után egy évvel hatályba került törvény tehát nemcsak a szexuális felvilágosítás, drogfogyasztás, vagy testi és szellemi egészségfejlesztés témáját érinti, hanem a civil szervezetek, külsős szakemberek az internethasználatról sem tarthatnak előadást az iskolák falain belül. Mivel az internetbiztonsággal kapcsolatos továbbképzés, tanfolyam, kurzus nincs kötelezően beépítve a pedagógus továbbképzésbe, illetve az alapképzésben sem elegendő hangsúllyal jelenik meg, a gyermekek védelme és mentális jóléte céljából sürgősen szükség lenne megoldásra. Amíg ennek keretrendszere kidolgozás alatt van és gyakorlati szinten nem valósul meg a témában olyan iskolai szakemberek kiképzése, tanárok továbbképzése, akik alkalmasak erre a feladatra, valamint amíg nyilvántartásba vétel procedúrája lezárul, addig a civil szervezetek és szakemberek kizárása az oktatási intézményekből azzal jár, hogy az internetbiztonsággal kapcsolatos információhiány miatt a kiskorúak, gyermekek fokozottabban vannak kitéve az interneten rájuk leselkedő veszélyeknek. Röviden, egy olyan helyzet állt elő, amiben a közoktatásban tanuló diákoknak a pandémia alatt nem volt és a posztcovid időszakában jelenleg sincs lehetőségük a témához értő szakemberekkel találkozni, tőlük informálódni, órán vagy foglalkozáson részt venni. Pontosításként lényeges, hogy ugyan egyedül a Nemzetközi Gyerekmentő Safer Internet Programirodája rendelkezik olyan hivatalos minisztériumi engedéllyel, amely feljogosítja őket civil szervezetként iskolákba bemenni internetbiztonság témában oktatni, egyetlen szervezet nem képes ekkora gyereklétszámot lefedni.

Az említett nyilvántartás létrehozása és gondozása korábban az EMMI-hez tartozott, annak megszűnésével azonban a Belügyminisztériumhoz került, jelenleg ennek működtetéséről nincs érdemi tájékoztatás, vagyis nincs nyilvánosan elérhető nyilvántartási rendszer, az ebbe bekerülés módja sincsen bemutatva, ezért a törvényi betartás módja sem értelmezhető egyértelműen.

Minél előbb javasolt, hogy a Belügyminisztérium vagy az ehhez tartozó Oktatási Minisztérium kommunikálja, hogy mikor tervezi létrehozni a nyilvántartást és a bekerülési lehetőség módját.

A gyerekek biztonsága érdekében az is nagy előrelépés lenne, ha a törvényből kikerülne az internetbiztonság oktatásra vonatkozó szigorítás.

⁸⁷ <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2100079.TV>

Összegezve láthatjuk, hogy Covid-járvány megjelenése miatt minden generáció az elmúlt években soha korábban nem látott módon kényszerült rá, hogy megszokott életvitelén változtasson, amelynek jelentős része sokaknál az online térbe került át.

A pandémia egyben infodémia is volt: egyszerre terjedt a társadalomban egy halálos fenyegetést jelentő járvány, de ezzel párhuzamosan, hasonló léptékben az álhírek is, amelyek megerősítették a kívánatos magatartásformák, helyes védekezési módok elfogadását és elsajátítására való szükségét a legfiatalabb korosztálynál különösen. Azok az 50 év alattiak, akik birtokában voltak a digitális eszközöknek, és az ahhoz szükséges készségnek, azoknak „sokat segíthettek a modern infokommunikációs technikák, melyek a különböző virtuális platformok, online kapcsolati formák és közösségi hálózatok révén járultak hozzá a szociális kapcsolatok fenntartásához akkor is, amikor a fertőzésveszélyt jelentő találkozásokra nem volt lehetőség” (Osváth, 2021).⁸⁸ A Y-, és X generáció tagjai esetében jellemző volt, hogy a digitális eszközök segítették a munkavégzést (home-office), ügyintézés, illetve a kapcsolattartást. A gyerekek, illetve a fiatal felnőttek még több időt töltöttek az online térben az online oktatás miatt és a kortársakkal, kiterjedt család tagjaival való kapcsolattartás céljából.

Az idősebbek bár vonakodva, főként a rokonokkal, szeretteikkel való kapcsolattartás miatt nyitottak az online alkalmazások felé.

Az időszakra jellemző túlhasználat főként a fiataloknál okozott mentális problémákat, függőséget. Az oktatásban lévőknel pedig akár hosszú évek szükségesek az időszak alatti lemaradás és hátrány leküzdésére, már, ha lehetséges. A pandémia alatt a kiskorúak online védelme is kívánni valót hagyott maga után, ami még inkább szükségessé teszi a digitális világ veszélyeivel, használatával kapcsolatos edukációt a közoktatási rendszer minden évfolyamában, a diákok, a szülők és a pedagógusok körében is. Az idősebb, hatvan feletti életminőségét is javítja az digitális eszközök használat, ezért számunkra is elengedhetetlen az életkori sajátosságaiknak megfelelő képzés biztosítása.

⁸⁸ Osváth Péter: A COVID–19-pandémia mentálhigiénés következményei. Hogyan tudunk felkészülni a pszichodémiás krízisre. In: ORVOSI HETILAP. 2021. 162 (10). 366-374.

FÓKUSZCSOPORTOS INTERJÚK, GENERÁCIÓS MÉLYINTERJÚK, SZAKÉRTŐI INTERJÚK ÖSSZEGZÉSE

A kvalitatív interjúk, fókuszcsoporthoz hasonló módszer lehetőséget biztosított arra, hogy egy átlátható rendszerben kerüljön sor az adott kutatási kérdéshez – mennyiben alakította a pandémia hatása a különböző generációk online felhasználói szokásait - kapcsolódó empirikus vizsgálatok összegyűjtésére. A fókuszcsoporthoz hasonló megkérdezésre alapozott mélyinterjúkat a kérdésvázlat alapján elkészített, és a fókuszcsoporthoz hasonló eljárás lefolytatása alapján validált interjú vezérfonál alapján végeztem. A kérdéskörök azonosak voltak, minimális változtatásra volt csak szükség, ami 1-2 kérdés megfogalmazásának módosítását jelentette.

MÓDSZERTAN

FÓKUSZCSOPORTOS INTERJÚK

Az elvégzett fókuszcsoporthoz hasonló megkérdezés „tesztelő” minifókuszcsoporthoz hasonló volt, 4 fővel végeztük, lebonyolítása másfél órás időintervallumot jelentett. Körülbelül ugyanennyi időintervallumban zajlottak a fókuszcsoporthoz hasonló interjúk, volt, hogy szünet is szükséges volt. A résztvevő száma csoportonként 6 fő volt, kivéve a veterán-babyboomer generációs fókuszcsoporthoz hasonló beszélgetést, ahol 9 fő vett részt a veterán és a babyboomer generációk tagjai közül, így e két generáció tagjaival egy közös beszélgetés valósult meg.

A fókuszcsoporthoz hasonló beszélgetéseket megterveztük előzetesen, ugyanis nemzedéki célcsoportonként más kérdések voltak indokoltak.

A célcsoportok életkori sajátosságait figyelembe véve különböző feladatokat is elhelyeztünk a beszélgetésekben.

A Z generációnál Fónagy Kitti Youtuber az online oktatás első napját bemutató videójával vezettük be, de használtunk online oktatásról szóló gyerekek által készített videót a legfiatalabb célcsoportnál, az alfa-generációnál is (2010 után születtek) és játékos, rajzos feladattal is készültünk pedagógusokkal konzultálva. Az Y-, X, babyboom-veterán generáció tagjaival

folytatott fókuszcsoporthoz interjúkon is alkalmaztunk vagy blogos naplórészletet, rajzos statisztikát, képeket és videókat, amelyek az adott generációra jellemző pandémiás élethelyzeteket jelenítettek meg kiindulópontként. A moderátoron kívül egy személy is jelen volt megfigyelőként.

A fókuszcsoporthoz beszélgetést a következő személyek vezették: alfa-generációs csoportok Mogyoródon: Bereczki Enikő, Z generációs csoport Budapesten: Bereczki Enikő generációs és ifjúsági szakértő, mentálhigiénés specialista, pedagógus; Z generációs csoport Mezőkövesden: Juhász Jánosné pedagógus; Y generációs csoport: Szabó Janka pedagógus Budapesten, X-, babyboom és veterán generációs csoportok, Fülöp Hajnalka felnőttképzési szakember Gödöllőn.

A beszélgetések elején ismertettük a célt és a „menetrendet”. A bemutatkozás után egy nyitó kérdéssel kezdtünk, amelynek célja a bizalmi viszony kialakítása volt, vagyis, hogy mindenki megszólaljon, hallja a saját hangját, bátorságot merítsen, hogy később az érdemi kérdéseknél is hozzá merjen szólni. Ekkor a moderátor is kapott egy első benyomást a résztvevőkről, amely a moderálás során fontosnak bizonyult.

A rögzített hanganyagok átiratát elkészítettük elemzésére. Időnként a rögzített anyagokat kiegészítettük a moderátort segítő megfigyelő jegyzeteivel is (pl. nevetés, közbeszólás stb.). Az eredmények bemutatása az interjúalanyok anonimitását (egy keresztnév került megadásra, amit az átiratban megváltoztattunk) megőrizve történt.

INTERJÚK, SZAKÉRTŐI INTERJÚK

Emellett készítettünk összesen 12 interjút, - a veterán, a babyboom, az X, az Y, a Z és az alfa generáció tagjaival – minden nemzedékből két interjút.

Az eredetileg tervezettnél több szakértői interjút készítettünk (összesen 15-öt), ugyanis szerettük volna feltárni az óvodás korosztályt érintő kérdéseket is.

A szakértők: Dr. Baracsi Katalin internetjogász; Dr. Főző Attila digitális szakértő, egyetemi oktató; Dr. Kőrösné Dr. Mikis Márta pedagógiai kutató, IKT-projektek szakértője, témavezetője, informatikai módszertani anyagok kidolgozója, digitális szakértő; Gere Ferenc értékesítési és szakmai igazgató, Stiefel; Kerékfy Pál programozó-matematikus, a Deloitte közép-európai régióért felelős volt CEO-ja, egyetemi oktató; Fülöp Hajnalka tréner - tudatos internethasználat -Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat, felnőttképző; Ferenczi Kincső

óvodapedagógus, „Digitális írástudók az iskolapadban” című kötet szerzője; Lendvai Lászlóné intézményfejlesztő, óvodapedagógiai szakterületen köznevelési szakértő; Mikulás Gábor informatikus könyvtáros, Rékási Nikolett PhD hallgató, tudományos munkatárs, gyógypedagógus; Gubáné Csánki Ágnes, köznevelési szakértő, tréner; Horváth Ádám *Maker's Red Box* nevű digitális alkotóműhely vezetője, az Eudaction: Next Oktatástechnológiai Szövetség elnöke; Szabó Zoltán internetbiztonsági szakértő; Horváth Ágnes Nóra iskolai óvodai szociális segítő; Tarné Éder Marianna oktatási szakértő, pedagógus, általános iskolai intézményvezető.

A szakértői interjúk teret engedtek egy-egy szakterület képviselőjének tapasztalataiba belelátni, illetve az ajánlások tárgyalásánál nyújtottak számottevő segítséget szakmai javaslataikkal.

A következő részben témákra csoportosítva tárgyaljuk a különböző nemzedékek tagjainak a fókuszcsoportos interjúkon és az interjúkon megosztott tapasztalatait a tárgyalt kérdéssel kapcsolatban.

A szakértői interjúkat Fülöp Hajnalka és Bereczki Enikő készítette.

AZ ONLINE OKTATÁS NEHÉZSÉGEI

A gyerekek és a köz-, és a felsőoktatásban tanuló fiatalok számára az online oktatás hozott leginkább újdonságot a pandémia alatti eszközhasználatban. Azok a fiatalok, akik eddig is használtak digitális eszközöket a kapcsolattartásra és a tudásuk gyarapítására azzal szembesültek, hogy napi rendszerességgel kell jelen lenni az online térben tanulási céllal. A beszélgetésben kiskorú vagy felsőoktatásban tanuló fiatal beszámolt valamilyen nehézségről az átállás időszakában és az oktatás alatt is, ami az eszközhasználathoz, folyamatos online jelenléthez kapcsolódott:

„Az első év elején lelkes voltam, akkor még nem volt Covid, de Covid alatt elveszítettem a lelkesedést, a hiányzást is kihasználtam. Osztálytársaimmal sem alakult még ki kapcsolat, így a csoportmunka sem olyan volt. Könnyebb volt viszont így az egyetem, a vizsgák közül volt egyszerűbb, kamerás vizsgák rövidebbek voltak, de az online tesztek is. Tanárok lazábban vették az értékelést, de a leadást már nem, mert ha lezárt a rendszer, akkor lezárt. Csak egy félévet jártam be jelenlétire a legelején és csak az utolsót a végén. Utolsó pillanatokra hagytam a készülést a Covid alatt, pedig nem jellemző rám. Online órán sem vettem részt mindig, s volt, hogy közben el is mentem a géptől például a főzés, mosás miatt. Ha meg kellett szólalni, akkor

vittem a telefont magammal. A munkában a fülessel becsatlakoztam az órákra, közben a raktárban pakoltam. (...) Akkor szóltam hozzá amúgy, csak ha muszáj volt. Ha nem lett volna Covid, jobban ismertem volna csoporttársaimat bátrabban felszólalok, de ha nem ismertem a körülöttem lévőket, akkor nem könnyen szólalok meg. Az is zavaró, hogy nem láttam online a reakciókat.” (D. Z generációs interjú)

„Petra: Anti minden egyes percben elkezdte, hogy »Most már lehet enni? Most már lehet enni?« - de tényleg, minden percben, de legalább ezzel elment egy kis idő. Meg a gép fölött nekem volt egy szorzótábla, és a nyolcas meg a hatos, amiket nem annyira tudtam még akkor, és akkor onnan lestem, meg arra rájöttem.” (Alfa generációs fókuszcsoporthos interjú)

„Amikor nekünk kellett belépni volt olyan, hogy az óra elején nem mindenki lépett be és olyan kínos volt, hogy csak én voltam meg a tanár, mert a töri tanár meg nagyon sokszor csinálta, hogy megtartotta 8-kor az órát, amiben voltunk öten. Hát borzasztó volt a hívás, meg a volt olyan is mikor a tanár úgy küldte be, hogy a linkről és nem működött a mikrofon és ezt nagyon nem szerettem, alapból az online oktatást is utáltam szívből gyűlölöm mai napig, mert én nekem nehezebb volt megérteni az anyagot. (...) Szerintem én kevésbé vettem a tanulást fontosnak. Mármint, hogy elhanyagoltam.” (Z generációs fókuszcsoporthos interjú)

Az általános iskola alsó tagozatában tanuló gyerekek számára nem volt egyértelmű hogyan is működik az online világ a pandémia alatt, legalábbis többfajta hiedelmek is szárnyra keltek erről, és ketten is megfogalmazták, hogy a tanár akkor is látja őket, ha ki van kapcsolva a kamerájuk:

„Petra: Amikor ki van kapcsolva a kameránk, akkor is látnak a tanárok. Mert azt csináltam, hogy odatettem a kamerához az ujjam, és akkor minden elfeketült. Semmit nem láttam ... és akkor nem látott a tanár, és arra jöttem rá, ezért egy csomószer odatettem az ujjam, hogy ne lássam. (...)

Nadin: Ezt direkt így van megcsinálva, hogy csak a tanárok lássanak mindenkit. Mert hallottam, hogy Éva néni azt mondta, hogy kapcsoljátok be a kamerát, igaz, hogy úgyis látlak, hogyha nincs bekapcsolva.” (Alfa generációs fókuszcsoporthos interjú)

A tanulók számára többféle nehézséget okozott az online oktatás alatti tanulás, és iskolánként és pedagógusonként is eltért, hogy hol mennyire voltak felkészülve és elszánva az online oktatásra, ami nem a diákok szerint nem korfüggő, hanem az attitűd határozta meg:

„Három különböző iskolákba jártak a gyerekek, és az egyik gyereknek azonnal átálltak, mert már korábban is ki volt építve a rendszer, tehát igazából csak egy piciny gyakorlás kellett hozzá, mert korábban is dolgoztak vele. A másik két gyerek, hát volt, aki nullával együtt, nullával együtt az iskolájával együtt, és nagyon hiányosan voltak megtartva, és nagyon nem volt eszközük a tanároknak.” (X fókuszcsoporthoz tartozó interjú)

Kiderült, a tanárok többségének még az e-mail írás is gondot okozott. Nagyon sok iskolában azt láttuk, hogy például e-mailben kapták a gyerekek a házi feladatot, amit vissza kellett küldeniük e-mailben a megoldását, és ez volt a napi tevékenység. Ez volt az “online oktatás” időjelében. Ez nyilvánvalóan a nagy nullával volt egyenlő, gyakorlatilag. (...) Tudjuk jól, hogy vannak „technika tagadók” is, szép számmal a pedagógusok között is, akik szerint a jelenlegi oktatáson kívül más nem létezhet, és folyamatosan a digitális oktatás ellen kampányoltak. Ők ekkor ebbe belenyúltak rendesen, mert számukra valamilyen módon digitálisan oktatni kellett, viszont ők nem igazán akartak ebben részt venni. Ők voltak az „e-mailesek” sok esetben. (Gere Ferenc, szakértői interjú részlet)

„Milán: Emlékszem a töri tanárunknak meg a földrajz tanárunknak voltak nehézségei a technikával. Volt, hogy az órán megálltunk ilyen 10 percre és magyaráztuk, hogy mit csináljon. Talán az idősebb generációnak volt nehézség, de alapból az 50 alatti tanárok tök jól meg tudták oldani.

András: Nyolcadikban matektanárunk, ő inkább hatvan fele közeledett, de soha semmi probléma nem volt ilyennel, ő a Zoomon megoldotta.

Alex: Minden korosztálybeli tanár egész jól megoldotta... Arra emlékszem, hogy Sz. tanárnőt nem lehetett hallani

Levi: Pedig volt olyan is, hogy már két telefont is használt...

Alex: Meg ő nem Zoomot használt, hanem BigBlueButtont.

András: De aztán neki elmagyaráztuk és átállt.

Alex: Átállt? Erre nem emlékszem.

Hogyan fogadta, amikor jeleztétek, hogy nem működik jól, nem halljátok?

András: Főleg az elején igen, de voltak később, amikor valamelyik diák próbálta elhíttetni, hogy megszakadt...és akkor nevtünk... Volt, aki kihasználta azt, hogy ezt elhítték.

Eszter: Nekem katasztrófa volt az első időszak én semmit nem tanultam már az elején sem tudtam rávenni magam a tanulásra. Meg nekem a Zoom-os óra sem jött be. A tanáraink se nagyon szerették és ez meg is látszott. Az elején elég döcögösen ment.” (Z generációs fókuszcsoporthoz interjú)

„Volt nálam néhány évvel idősebb ember, mert akkor nem volt nagyon fiatal, és szemlátomást őneki az egész számítógépes dologhoz fogalma sem volt. Nem is nagyon értettük meg egymást telefonon, mert nem tudta megmondani, hogy mit lát a képernyőn. És akkor ott végül is abban maradt meg, hogy na majd a fia segít neki. De aztán azt hallottam később, hogy nem birkózott meg a fiával együtt sem a feladattal. Tehát hallottam, hogy voltak olyanok, akik egyszer az volt, hogy elküldte a PDF-et. És ennyi volt az oktatás. Az online oktatás különösen a levelezősöknek volt jó, ott vannak, akik messziről jártak be. Meg ott a munka, meg gyerek, meg mindenféle. Ilyen „könnyítő” tényezők. Nekik ez jó volt. A nappalisok nem annyira szerették, mert nekik a főiskola az egy közösségi tér.” (Kerékfy. Pál, szakértői interjú)

„Sokszor volt olyan, hogy az online óra olyan időben volt, amikor nem tudtam figyelni, a reggeli órákat rendszeresen csak bekapcsoltam és a végén kikapcsoltam, nem vettem részt benne, és emiatt teljesen hiányos a tudásom.” (D. Z generációs interjú)

„Ha a gyerekeket nézzük, szerintem ott nagy veszteségek vannak, és ezek a veszteségek én szerintem mind a mai napig nincsenek kezelve, tehát nem látom a pedagógusok, iskolák részéről, hogy ezen túllendültek ezen az időszakon, de ez szerintem nyomokat hagyott mindenkiben, és ezzel nem foglalkoztunk eléggé.” (Dr. Főző Attila, szakértői interjú)

A PANDÉMIÁS IDŐSZAK ÉS AZ ONLINE OKTATÁS POZITÍVUMAI

Bár zömében a negatív emlékek maradtak meg az interjúalanyok többségében az online oktatás időszakából, megfogalmazódott a résztvevőkben időnként pozitív hozadék is, illetve a jövőre vonatkozó ajánlás:

„Az óvodás gyerekek örömmel mutatták meg egymásnak, hogy már önállóan be tudják kapcsolni a mikrofont, kamerát a Zoom és Meet-beszélgetések során. Átélték az *Én csinálom*

örömét és ez nagyon motiválta őket a további munkavégzéshez. (...) A gyerekek úgy nagyjából 2 hét után unni kezdték az online létet. Hiányzott nekik az óvoda, az óvodai játékok. Egyre kevesebbszer kérték a szülő telefonját online játszáshoz, és ez számomra nagy pozitívum.” (Ferenczi Kincső, szakértői interjú)

„Azt tudom, hogy több kollégám akkor kezdett felmenni a közösségi oldalra, amit díjaztak a gyerekeik, a diákjaik, bár annyira nem tartják ott velük a kapcsolatot, de legalább már nem ódzkodnak ettől. Mondták többen, hogy így jobban belelátnak, megértik, miért szeretik a gyereket annyit nyomkodni a telefonjukat. (M. babyboomer, interjú)

„Aztán megint volt jelenléti oktatás. volt akkor egy kolléga (egyetemi oktató), nálam pár évvel idősebb, csípőműtétje volt, úgyhogy ő abban a félévben is még online tanított. Szóval végül is ez létrehozott egy ilyen lehetőséget, hogyha valami egyedi akadály van, akkor mégis lehessen online tanítani. (Kerékfy Pál szakértői interjú)

„Muszáj volt megismerkedni, elfogadni a másiktól, 'hogy ilyen is van, ezt is nézd meg'. A gyerekek pedig visszajelezték, hogy de érdekes volt az óra, meg milyen jó lenne, ha máskor is ilyet használnánk. Ezáltal a tanárok kaptak olyan visszajelzést, hogy a gyerekeknek erre szükségük van, és végül is ettől sikeresebbé válhat, mint pedagógus. Úgyhogy én azt gondolom, hogy a kényszer egy nagyon pozitív helyzetet hozott elő, ezt én a tantestületi értekezleten nagyon éreztem, hogy jót tett a kollégáknak. Úgymond megújulást hozott nekik, most hozzátéve, hogy nyilván lelkileg egy olyan időszak volt, ami nagyon megviselt mindenkit, de nekik mégis adott egy ilyen feltöltődést végül is, merthogy sikert hozott számukra, hogy nem az volt, hogy a gyerekek kikapcsolták a gépet és nem voltak ott, hanem pont az, hogy azt kérték, hogy még ilyen órát szeretnének.” (Gubáné Csánki Ágnes szakértői interjú)

„Luca: Én akkor vezetném be az online oktatást, ha mondjuk valamilyen diák lesérül. Például most itt van nekünk is ugye Robi, hogy ha nem tudott volna bejönni kigyúlt volna a hiányzása és akkor szerintem jó lenne, ha meg lehetne oldani, hogy az óra alatt ott legyen és a hiányzása nem gyűlne úgy ki.”

Fridi: Én is az időmet jobban megtanultam beosztani. És a tanulásra is jobban odafigyelek, mert ugye online oktatás alatt nem annyira vettem ki magamat ebből.

Vivien: Bizonyos tantárgyakat nem igazán lehet megoldani mert például a testnevelést online a feladatokat mindenki úgy csalta le ahogy csak tudta, amilyen okosságot éppen ki tudott rá találni viszont vannak olyan órák, amik például a magyar, ott, ha gyorsan mondja a tanár a

vázlatot, hogy egy közös Classroomba mondjuk felrakja az óra vázlatát és akinek nincs az onnan tudná pótolni a lemaradást. (Z generációs fókuszcsoporthoz interjú)

A képzettebb, digitális eszközök használatában járatos idősebb generáció tagjai számára tevékenyen telt a pandémia időszaka a digitális eszközök használatában rejlő lehetőségeket igyekeztek kiaknázni:

„Én korábban is foglalkoztam ezzel, mert digitalizáltam a videokazettáinkat, és akkor ebből jött, tehát nagyjából azért már megvolt az alap, de ugye itt azért feliratot kellett rárakni, akkor más hangot alá keverni. Tehát mondjuk olyan programjaink voltak, amelyek nagyjából öntanítóak. De hát azt is azért meg kellett tanulni. Odaültünk ketten Katicával, és akkor nyomtuk, és akkor végül is egymásnak mutogattuk, hogy na figyelj, nézd már ezt is lehet.
- Igen, és akkor be is szereztük a jó programot hozzá.

- És ezek a videók, amiket csináltatok, miről szóltak?

- Sok mindenről. Próbáltuk kitölteni a nagy űrt, amikor nincs itt az olvasó, tehát csináltuk ezeket a kézműves videókat, papírhajtogatást, gyöngyfűzést, mindenfélét, ami éppen eszünkbe jut. Akkor volt a Gyula gyalogol videó: volt egy kis zöld robot, akit mindenhova elvittük, itt a háznál bemutattuk, hogy na most éppen mi a helyzet, hogy gyűlnek a könyvek, az új könyvek, mert azért mi vesszük őket, hogy kell keresni online. Bemutattuk, hogy a kollégák, akik bent vannak, mit csinálnak éppen. Tehát ilyeneket forgattunk. Forgattuk például az Operatív törzs címűt, arról, hogy milyen védekezési módszerek vannak itt a könyvtárban, hogyha visszahozzák a könyvüket, akkor az karanténba kerül és csak három nap múlva került csak vissza a körforgásba...” (X-generációs fókuszcsoporthoz interjú)

„A pandémia okán egy új ötletem támadt, és bár szakmai kihívások elé állított, élvezettel, és minden szabadidőmet ennek szenteltem: A MÓD-SZER-TÁR égisze alatt megalapítottuk a MAGYAR NetOvi-NetSuli CsaládHáló online intézményt, amelynek szakmai programját szabadalmaztattuk, logóját pedig levédettük. A pandémia időszakában elsősorban online platformokon keresztül megkerestem a szükséges kulcsembereket, végeztünk egy nemzetközi kutatást az igények feltérképezéséhez, kidolgozásra került a koncepció és szakmai programok (...) ugyanakkor a „fanatikusan digitális ellenes” kollégák közül csak keveseket sikerült „kimozdítani”. (Lendvai Lászlóné 1953. - szakértői interjú)

„Én webináriumok tömkelegét hallgattam meg a pandémia alatt. Zenét is, de elsősorban ilyen oktató anyagokat elkezdtem tanulni angolul, mert olyat is kaptam (...)

Honnan tudtam ezekről? Hát feldobta a Facebook, olyan okos, tudja, mi érdekel engem!”
(Veterán-babyboom generációs fókuszcsoporthos interjú)

„Az akkori tanítványaim közül van olyan, akivel azóta kizárólag online folyik a fejlesztés. Önállóan, nagyon pontosan hív. Kidolgoztam olyan feladatokat, amiket kevés szemléltetéssel meg lehet oldani.” (Helga, veterán generáció interjúrészlet)

„Az egyesületben egyik napról a másikra felerősödött a Facebook csoportunk. Sok idős tagunk van, akikkel addig telefonon tartottuk a kapcsolatot. A Facebookon viszont régi fotóinkat megosztottam, például híres orvosokat az aktuális világnapon, vagy egy farsangi fotót. Fenntartottunk a működést virtuálisan. Sok 80 éven felüli is lájkolta ezeket a posztokat, például a 92 éves Bertalan Tibor MMA képzőművész, ő is kérte osszam meg a könyvének a hírét. Az idősebbek emailen kapják meghívót, a postát elfelejtettük. Nem tökéletesen használják – mellé ütnek – de megszokták az emailt.” (Szakértőinterjú részlet Kőrösné Dr. Mikis Márta, 1952.)

Azt is egyértelmű volt az elbeszélésekből, hogy a kevésbé nyitott vagy elzárkózó idősebbeket nem lehetett rávenni az eszközhasználatra:

„Voltak olyan ismerősök, rokonok a környezetében, akik nem használtak okostelefont vagy laptopot, amikor jött a Covid?

Igen a középső hügom nem rendelkezett ezekkel az eszközökkel.

-Vajon miért? Anyagi okok miatt?

Inkább idegenkedett tőle!

-Próbálták esetleg javasolni neki?

Igen, sokszor - de elzárkózott határozottan. Csak mobiltelefonon tartotta a kapcsolatot.

-Mit gondol, nehezebb volt így neki?

-Szerintem igen.

-Vajon mivel lehetett volna neki segíteni, hogy áttörjön az ellenérzése, például a tévében, ha lett volna egy rövid oktatósorozat a tévében vagy egy újságban erről szépen lépésről-lépésre bemutatva hogyan kell használni?

-Nem tudom, mert elég makacs a természete, nem lehetett meggyőzni.” (Mária, veterán generáció interjúrészlet)

„Covid idején kezdtük el azt, hogy az előadást tartotta az Andi, és otthonról néztük. Azt mondták, Zoomnak hívják, most már ezeregy fajtája van, és van, amikor küldenek nekem egy zoomot, hogy nézzem meg, és akkor kapkodok össze-vissza, hogy akkor mit is kell megnyomni, és megint jönnek az angol szavak...De hát most már két oldalnyit kijegyzeteltem, hogy próbáljam meg gyorsan megtalálni. Szóval a Zoom idején nagyon sokat tanultunk. Fogalmam sincs, hogy annak idején, hogy töltöttem le, meg hogy kerültem föl, meg mit nyomkodtam meg, csak egyszerűen ott voltam valahol.” (Veterán-babyboomer generációs fókuszcsoporthos interjú)

INTERNETBIZTONSÁG TÉMÁJA A COVID ALATT

Érdekes, hogy a beszélgetéseken nem hozták fel és nem kapcsolódtak az adatvédelem/biztonság témához a fiatalok. Ez az empirikus tapasztalat megerősíti több ezzel kapcsolatos kutatás eredményét, például a Transmit Security felmérése szerint a Z generáció 71 százaléka nincs tisztában az adathalászat (phishing) fogalmával, amely 97 százalékban pszichológiai manipuláció (social engineering) révén történik⁸⁹. Egy középiskolás fiatal megjegyzése -amikor a moderátor rákérdezett - különösen elgondolkodtató:

„Egyrészt szerintem nem kellett nagyon semmilyen biztonság, mert egy órára belépni az nem olyan nagy szó. Szerintem így is megvoltunk.” (Z generációs fókuszcsoporthos interjú)

„Van egy természetes ellenálló képessége a fiataloknak. Tehát nem látom rettentően sötétben a helyzetet, csak magas kockázati szintet látok hozzá, mert azt tapasztalom, hogy a fiatalok azért már kvázi maguktól eljutnak sok olyan biztonsági kérdés, amit lehet, hogy nem tudnak megfogalmazni, nem tudják szavakba önteni, de azért odafigyelnek és nem kattintanak rá a Dyson hajszárító hirdetésére. Nem azért, mert a szülő elmondta, vagy nem azért, mert az informatika tanár erre kitért, hanem mert egyszerűen józan ész alapján eljutottak erre a szintre, tudják azt, hogy nem minden valódi, tudják azt, hogy mire kell odafigyelni, de azért ez jó lenne, hogyha valamilyen keretben tudnák elsajátítani. Ezt mindenképpen erősíteni kell. Tehát erre nem elég egy szervezet, aki időnként előadást tart, hanem ezt valahogy a NAT-ban meg kellene

⁸⁹ <https://www.transmitsecurity.com/blog/gen-z-shaping-the-future-of-authentication>

jeleníteni sokkal jobban, tehát sokkal fontosabb legyen az informatikai biztonság az oktatása.” (Szabó Zoltán, szakértői interjú)

A babyboom és a veterán generáció fókuszcsoportos beszélgetésén felmerültek az internetes csalások és Facebook-os álprofilos csalók:

„-A másik meg, amit meg szeretnék említeni, hogy minket, idősebbeket mostanában, meg elrettentenek a géphasználattól. Mert mindig azt halljuk, mert ugye, ha rendelni akarok valamit, akkor ezt írom be, azt írom be. Én talán a bankkártya számomat is beírnám.
- Mert jelen van, és állandóan figyelmeztetnek, hogy a világban nem ezt csinálják, csalók vannak.

- Igen.

- Ezek vannak, és már félek, hogy nehogy véletlenül úgy pötytyintsek be, hogy a csaló rám akadjon.

-Igen.

- Igen. Én is félek letölteni bármit.

- Igen.

- Meg hogy nem kerül el, valamilyen furcsa veszélybe.” (Veterán-babyboom generáció fókuszcsoportos beszélgetés)

COVID-FÉLELMEK ÉS MENTÁLIS TERHEK

Minden generáció panaszkodott félelmekre, túlterheltségre a pandémia alatt, és ennek kihatása lehet még éveken át, ami egybecseng a magyarok jelenlegi mentális állapotáról a járvány után készült kutatásokkal (például Fehér könyv, Hungarostudy):

„Azt akarom mondani, hogy gyerekeknek az, hogy a közösségben nem lehettek, azért azt gondolom, hogy őket mindenképp megviselte. Nincs is olyan tapasztalatuk, hogy egy adott problémát ott (online tér) hogy kell megoldani.” (Á. Y-generációs interjú)

„Magától a vírustól való félelem, ami néhány kollégában olyan szinten beivódott.

- Voltak ilyenben, igen.

- Igen, nagyon nehéz volt ebből kimozdítani.

- De az kapott olyan munkát olyan call center, vagy telefonnal, és akkor senkivel sem került kapcsolatba. (X generációs fókuszcsoporthoz interjú)

„Fanni: Itt is az iskolában mindig szólok a barátaimnak, hogy mossatok kezet wc-zés után, mert vízzel vagy anélkül engem nagyon zavar, hogy ha kosz van körülöttem, mert a covidnak is köszönhető, mert én otthon voltam covidba és nagyon bezárkóztam és már emberek közelében nagyon rosszul érzem magam és boltba se bírok elmenni, mert lefagyok és elkezdek szorongani a sok ember között, főleg az idegenek között.

Emese: Hát én is leginkább otthon töltöttem nyilvánvalóan ezt a covid időszakot és hát igen kicsit egyhangúak voltak a napok, egyébként meg hát én, aki ment biciklizni meg sétálni, de mindannyian nem jártunk el semmilyen tömeg közé, szóval kezdett a végé fele ilyen bezártság hangulat lenni.

Dániel: Én is általában otthon voltam és nekem nagyon lassan teltek a napok, mert nem tudtam barátokkal találkozni, ezért csak így beszélgettünk és nekem nehezebb volt így.

Patrik: Szerintem nagyon unalmas volt.

Benjámín: Nekem elég unalmas volt, barátokkal annyira nem tudtam találkozni és egész nap nem tudtam mit csinálni semmit. Néha kimentem biciklizni egyet, unokatesómékkal játszottam egyet, de nehezebb volt. (...)

Dani: Antiszoziálisak lesznek a gyerekek

Kinga: Mindenki elidegenedik. Egy első osztályt így kezdeni kisgyerekeknek, az nem szerencsés.” (Z generációs fókuszcsoporthoz interjú)

Az egyik alfa-generációs fókuszcsoporthoz beszélgetésen a gyerekek rajzokat is készítettek a Covid-járvány előtti és utáni időszakokról és a gyerekrajzokból kitűnt, hogy az online tér markánsan megjelenik, a Teams központi elem, szinte mindegyik rajzon megjelenik a covid idejére vonatkozóan:

„Összességében azt a benyomást keltik a rajzok, hogy nem szerették a covid alatti időszakot, jobb nekik a személyes oktatás, személyes közösségi élet, még akkor is, ha alapvetően nagyon sok időt töltenek online térben. Az érdekes, hogy csak az egyikük rajzolta le magát, ő is csak háttal, egyikük pedig a kistestvérét. Nagyjából mindenki tárgyakat rajzolt vagy a szobáját akkor,

most viszont a tantermet. Ez utalhat arra, hogy mennyire személytelenek érezték az egész helyzetet és ez kihat még az aktuális életükre is, vagyis nincsenek osztálytársak, tanárok, csak írásban jelzik, hogy “én” vagy “tanárnéni”. (Szabó Janka gyermekpszichológus összegzése a rajzokról).

EGÉSZSÉGÜGYI PROBLÉMÁK, BETEGSÉGEK

A számítógép, az okostelefon előtt töltött tetemes idő, a mozgás nélküli életmód, a bezártság mozgásszervi betegségeket és egyéb egészségügyi problémákat is okozott vagy egészségtelen, káros szokásokat idézett elő, ami az alfa-, a Z-, az X generációs és a szakértői interjúkból is kitűnt:

„... kifejezetten utáltam a maszkot, amikor egész nap azt kellett hordani a suliban. Kialakult egy kis bibircsók is a maszktól, mert a maszk kidörzsölte a szájamat, az rossz volt.

-Bibircsók?

-Hát ilyen izé... kis szemölcs...el kellett menni az orvoshoz és leszedte...Ja meg az orromnál is volt...azt is...azt mondta a maszkhordástól, mert nem tudott szellőzni...

-Más nem volt?

-Hát szemüveges is lettem, meg egy kicsit duci lettem...nem volt tesi óra, lehet amiatt is, meg szeretem a finom kajákat, sokat főztünk otthon, kenyeret is sütöttünk...az iskolaorvos azt mondta elhízás...

-Elszomorodtál?

-Rosszul esett igen...

-Most sportolsz?

-Most nagyon kemény a tesi tanár, meg van táncedzésem is.” (J. alfa-generációs interjú)

„Amit meg tényleg láttam a vásárlólistákon, hogy az unalomevés egyre csak nőtt, nőtt, nőtt mindenkinél (...) egy tábla csoki, egy csomag chips, egy csomag Pilóta keksz, egy csomag Oreo, egy csomag földimogyoró, egy csomag ez-az...” (Rékási Nikolett szakértői interjú)

„Ami még nehézséget okozott az, hogy nem voltak hozzászokva ahhoz, hogy a képernyő előtt ülnek itt órán keresztül. Ez szünettel együtt is nagyon fárasztó volt sokaknak (...) Én olyanokra is kitértem, hogy ilyen ergonómiai szempontból mi hasznos, milyen egeret használjanak. Ugye sok embernek rendkívüli módon megnőtt a számítógép használata nagymértékben, és akkor ilyenkor már számít, hogy milyen egeret használ.” (dr. Főző Attila szakértői interjú)

„Milán: Nekem a telefon hiánya volt nehéz, mert amikor le kellett fotózni dolgokat, akkor valamelyik családtagomat zavargattam ezzel.

-András: Nekem legvégére lett laptopom, az sokkal jobb volt. Azt vettem észre, hogy kényelmesebb volt nagy képernyőn látni mindent.

-Szemetek nem romlott, fejetek nem fájt?

-András: Nekem fejfájás volt.

-Alex: Nekem is volt.

-Eszter: Nekem romlott is a szemem ekkor elég sokat. Testileg is megéreztem, meg hangulatomon is.” (Z generációs fókuszcsoport)

„Nekünk azért nagyon komoly negatív hatása volt a gyerekekkel, tehát a közegészségügyi problémát okozott náluk.

- Hogy érted?

- Hát konkrétan olyan gerincferdülésük lett, hogy maradandó. Magas is az Endre is... ez, ami megmaradt. Ültek egész nap. Semmi sport.” (X generációs fókuszcsoport)

HÍRFOGYASZTÁS ÉS INFODÉMIA

Megjelent az infodémia, nehéz volt a hírek között eligazodni, lelkileg is megterhelő volt a híreket olvasni vagy nézni:

„Irisz: Nekem is érdekes, hogy hol vannak, amit Simon is említett, hogy az elején még így hallottuk a hírekben, hogy Jaj, Kínában ez van, Jaj, Ázsiában ez van, jaj, mert nem jöhetnek be, és utána egyik napról a másikra home-office lett. Én is lementem vidékre, mint Simon, de mondjuk én nem vagyok parázva, én egyszer se mentem gumikesztyűben vásárolni, és nem fertőtlenítettek semmit, viszont cserébe élveztem a vidéki nyugalmat.” (Y generációs fókuszcsoport)

„Levi: Ekkor mindegyik hír ilyen szomorú volt, már annyiféle hír volt, hogy elvesztél benne. Például azt mondták, hogy hogy le kell fertőtleníteni a kajákat is, amiket megveszel. Volt egy ember, aki nem fertőtlenítette, de ahogy megette a narancsot, úgy lett covidos, és akkor minden fajta hír volt már.

Eszter: Én azt vettem észre, hogy csak abban van, hogy mennyire hozzászoktam ahhoz, hogy minden nap csak rossz van, és hogy tök természetesnek hat az, hogy többet aggódom naponta. Vagy én utána egy időben már azt vettem észre magamon, hogy már úgy nagyon meg se üt, mint az elején, hanem hogy így ilyen megszokottá vált, hogy igen, most itt van nagyon nagy járvány, most ott nem tudom, halt meg egy csapat gyerek valahol, és így ez egy nagyon-nagyon nyomasztó volt aztán hogy nem értettem, hogy miért van az, hogy már annyira meg se lep. Rezisztenssé váltál.

Eszter: Kicsit.

András: Én szerintem azóta is tart. Szerintem azóta is tart.
 Dani: Én követtem a háborúval kapcsolatos híreket - Covid alatt a hírek úgymond. Voltak, szóval, hogy úgymond annyira nem érdekelt. Szóval, hogy én olvastam híreket, hogy még mindig is olvasom a híreket, szóval szeretem a híreket olvasni.

Hol?

Dani: Több helyen szoktam olvasni, ami ilyen.

De híroldalak vagy videó?

Dani: Amikor csak így univerzálisan, mindenféle hírt lovasok, akkor híroldalak, de személyes dolog, hogy én követem a háborút, de amikor a háborúról követem a híreket, azt soha nem sajtóból olvasom, mert azok valami felé, valami oldal felé biztosan hajlanak, hanem olyanokat követek, akik úgy hívják magukat, hogy kommentátorok, akik, akik úgymond számtalanszor összegyűjtik az információkat, olyan forrásokból, amik hitelesek, vagy szerintük hitelesek, és akkor én így tájékozódok, mert ami sajtóból jön, azt személyesen úgy gondolom, hogy nagyon

sokszor valamelyik oldal felé mindenképpen el van hajlítva. Esetleg, Youtube videót nézek. Milán: Én is úgy tapasztaltam, hogy ugye volt több, esetleg oldalak, amik a pandémiával kapcsolatban, akik állást foglaltak, és az emberek szerették azokat a híreket elolvasni, amik tetszettek az ő gondolkodásmódjuknak, a többit pedig figyelmen kívül hagyták is, csak ugye sokan voltak akár figyelemhajhászok is, akik ezt kihasználom poénból, vagy hogy figyelemhiányra ráálljanak, vagy kell azt mondják rá, hogy nem tudom... Valami kamu dolgokat kiraktak. Például emlékszem, hogy a maszkokban kukacok vannak, és akkor mindenki ezen nagyon durván kiakadt, hogy nem lehet maszkokat csinálni.

Maszkokban kukacok?

Volt olyan, hogy valaki átmosta a maszkot, és akkor kukacok voltak benne, és akkor mindenki kiakadt, hogy ez mennyire nem higiénikus, és hogy hazudtak...

(Nevetés)

Dani: Erre én is emlékszem, hogy amikor ezt látom, akkor lecekkoltam a maszkokat, hogy mi van benne...

(Nevetés)

Milán: Meg volt, aki pedig például csak totál hülyeséget csinált, hogy volt egy híres eset, aki nyalogatta a vécének az ülőkéjét.

Viszont ez nagyon-nagyon berobbant az interneten, és ez is, amit ugye a kihívás, amit mondott az Eszter, hogy elterjedt és többen is ezt csinálták, meg nagyon negatív hatással volt egyáltalán...(nevetés) Mert ugye, hát nem tudom, hogy hány millió baktériummal találkozunk ilyenkor. És tudom, hogy volt ebből komolyabb eset, hogy kórházba kerültek, vagy nem vagyok benne biztos, de talán még lehet haláleset is volt belőle, de ez csak így foszlányban emlékszem.”

(Z generációs fókuszcsoporthos interjú)

DIGITÁLIS TÚLHASZNÁLAT ÉS FÜGGŐSÉG, SOROZATOK

Digitális túlhasználat és függőség is megjelent a fiataloknál, főként a Tiktok és a videójátékok jelentek meg az elbeszélésekben, de a hatvan felettiéknél is előfordult a telefonos videójáték túlhasználata:

„Van még valaki, aki olyan alkalmazást használt, amit eddig nem mondott?”

- Én. A játékot. Minden nap éjfélig játszottam (mosolyogva).” (veterán-babyboomer fókuszcsoporthoz interjú)

„Nem szeretem annyira a sorozatokat, így nem tudtam ráfüggeni, soha nem volt olyan, hogy éjszaka sorozatot daráljuk. Talán a Tiktok, ami akkor nagyon ment. A Tiktokot a covid alatt kezdtem el használni, több ismerős is használta, bár a korosztályom nem nagyon akarta, de rájöttünk mennyi vicces tartalom van rajta, küldtünk egymásnak ilyeneket, de nem gyártunk nyilvánosan tartalmat, nem kommentelünk. Covid után lett, hogy meguntam és azt látom nincs már annyi trend, tartalom, talán idő sincs, hogy a tiktokerek sokféléet gyártsanak ott.” (D. Z generációs interjú)

„A Tiktokot töltöttem le...”

-Az nem korhatáros?

-De igen.

-A covid alatt töltötted le?

-De hát akkor te még 9 éves lehettél...A szüleid megengedték?

-Igen.

-Mit szoktál nézni rajta?

-Vicces videókat.

-Videó-játékozni szoktál?

-Igen.

-Mit?

-Fortnite, Roblox...ilyenek...

-Osztálytársaiddal?

-Igen, főleg...

-Szüleid engedik?

-Igen.

-Van valami korlát?

-Nincs, hát este nem lehet, amikor aludni kell.

-Covid alatt is játszottál?

-Igen-igen nagyon sokat.” (D. alfa generációs interjú)

„A nehézség számomra a túlzott okoseszközhasználat volt. Mivel akkor távkapcsolatban ismerkedtem komolyan egy lánnyal, aki a feleségem lett, ezért akarva akaratlanul is többet használtam a telefonomat. Bár amikor lett munkám háttérbe szorult a számítógépes játék, de azért néha odaültem játszani. Ebben valamilyen szinten húzóerő volt a testvérem, aki rendszeresen játszik, és ővele is játszottam együtt online. Ezt a dolgot a feleségem segítségével sikerült letennem. (...) Ő kérte hogy hagyjak fel a játékkal, mert nem szeretné hogy egy játékfüggő emberhez menne feleségül.” (N. Z generációs interjú)

„Eszter: Én akkor töltöttem le a Tiktokot emlékszem.

András: Az unalom sok mindenre képes...

Eszter: Órákon azt pörgettem általában, amikor ment, de aztán amikor visszajöttünk suliba, akkor letöröltem, mert nagyon irritáló lett. Szóval tényleg csak ilyen semmit nézed órákig...ami tök jó arra, hogy van egy fizika óra és amúgy sem csinálsz semmit és úgysem fogod megérteni egy 10 perc alatt akkor el kell ütni az időt.

Dani: Én is csak abban az időszakban használtam, mondjuk 3 évig. 2020-ban töltöttem le talán...

(...)

Eszter: Nagyon sok kihívás lett, nagyon sok veszélyes meg izléstelen és szerintem nem emberi gyomornak való nagyon sok minden, ami rajta van.

Alex: Sok hülyeség volt és meguntam letöröltem. Van most Instagramom, és Youtube-on...lehet, hogy most kinevettek... (nevetés)..nézek Youtube-shortokat, amik értelmesek voltak, a hosszabb videókhoz kapcsolódtak, amiket néztem. Az Instagram Reelsen, ami ugyanaz a koncepciók...teljesen hülyeségek vannak viszont, amit csak akkor nézek, amikor nagyon fáradt vagyok.

Milán: Én a Tiktokot nagyon tudatosan használtam és használom is.

Pandémia alatt kezdted használni?

Milán: Körülbelül akkor.” Z generációs fókuszcsoportos interjú)

„Vivi: Hát én a telefonommal nőttem össze olyan szinten, hogy tényleg bárhova vittem magammal és ez a mai napokra is kihat. Mert úgymond megszoktam.

Emese: Hát az internet volt a minden, mert tanulásra használtuk, délután nem nagyon mentünk sehova max. biciklizni, azért néztünk filmet is meg sorozatot vagy hát azon vannak a játékok, Tiktok meg ilyenek.” (Z generációs fókuszcsoportos interjú)

„Eszter: Hát, ugye említettem a Tiktokot, hogy használtam, hát azért nagyszerű, azért is törődtem vele, mert átlagban a Tiktok használata naponta 8 és fél óra volt, ami azért kicsit sok, és már nem túl használatnak, hanem függőségnek. És szerintem egyébként így a fiatalok nagyon nagy része most így nagyon túltolja a telefonhasználatot, egyébként magamat is beleértve. Inkább azért, mert annyira hozzászoktunk már, hogy használni kell, meg sokszor muszáj. Nem tudom, annyit veszünk bele, hogy elérj valakit, egyik barátodat, és ez maga a kommunikáció is nagyrészt szerintem telefonon valósul már meg csetben, és ez szerintem így Covid előtt annyira nagyon nem volt jellemző, mint utána.” (Z generáció fókuszcsoportos interjú)

Az Y-,X generációk esetében az online streaming szolgáltatók jelentek meg, mint a szabadidőeltöltés jelentős eszközei és zömében a járvány után is megmaradtak:

„Tehát jellemzően nem változott a szabadidős tevékenységem, kisebb mértékben talán a video stream csatornák több szerepet kaptak ekkor. Többet néztük a feleségemmel a Netflixet – ekkor töltöttük le, meg később az HBO Go-t is.” (Z. X-generáció interjú)

„Talán a férjemmel ekkor kaptunk rá a *netflixes* sorozatokra. Most is *netflixezünk* – ez megmaradt, csak már valamivel kevesebbet, főleg nyáron, amikor többet jövünk-megyünk.” (B., Y generációs interjú)

„Teo: A tévénézési szokásokat is jelentősen átalakította a streaming szolgáltatóknak a megjelenését. Azt nem tudom, hogy a Covid generálta, hogy ekkora igény lett rájuk, hogy ez anélkül is megvalósult volna.

Bogi: Szerintem a Covid, mivel gyorsította a folyamatot, mert nem tudtál sehova menni.

Zsanett: Igen.

Irisz: És nem akarod nézni a reklámokat...

Zsanett: Meg, hogy valami szórakoztatás kellett.” (Y generációs fókuszcsoportos interjú)

„Milán: Nekem az egész családommal bejött a sorozatnézés, kivéve nekem. Nekem valahogy így elegendő lett belőle, nagyon gyorsan kiégttem belőle, és meg is untam az egészet, és szerintem kb. azóta is tart nagyon kevés van, amit tényleg elképesztően érdekel, és akkor azokat esetleg megnézem ilyen rövidebbeket, de hát rajtam kívül az egész családomnál kialakult. Szerintem az is más szintű függőség volt, hogy nem lehetett lefeküdni anélkül, hogy előtte ne nézzünk meg másfél órányi akármicsodát. Nálam ez szerencsére kimaradt.

Eszter: Nálunk is szülőknél akkor jött be az ilyen sorozatok, mert előtte mondjuk szerintem nagyon utálták ezeket, mert így mondták is, hogy akkora hülyeség. És akkor így Covid alatt elkezdte anyukám meg apukám így a Netflixet nézni, és akkor azóta úgy nálunk ez megmaradt, nyilván kevésbé, mint Covid alatt, mert akkor többet voltak otthon, de azóta ez egy ilyen elfogadottabb dolog lett szerintem azért ez ilyen szülők korosztályában.

A ti korosztályokban nem annyira mennek a sorozatok, vagy de nálatok is?

Többen: De-de.

Milán: Én különleges eset vagyok...

Alex: Hát én se nézek nagyon sokat. Nekem utána jött be, de a szüleimnél is Covid alatt kezdett, és elkezdtünk nagyon sokat nézni. Szerintem anyukám több sorozatot néz, mint én. Nézek, nézek, és tegnap is néztem, csak hogy nem akkora mennyiségben, mint mások. Szerintem.

András: Csak hogy a Milán ne érezze magát egyedül. Na, én se néztem, és nézem.” (Z generációs fókuszcsoporthoz tartozó interjú)

„Határozottan érzékeltem, hogy a 9-10 évesek intenzív alakítói az online térnek, mint tartalom-előállítók is. Többen menekültek a játék felé, játékosok számában a fiúk és lányok száma kezd közelíteni. Cyberbullying terén sokan kiszolgáltatottak, amit sajnos nem mindig vesz észre sem a közösség, sem maga az áldozat – úgy értem, hogy ők bántanak valakit. A nem tudás nagy kockázat!” (Dr. Baracsi Katalin, szakértői interjú)

SZÜLŐI TERHEK

A szülőkre kifejezetten sok feladat hárult ebben pandémia időszakában. Az úgynevezett szendvicsgeneráció – akik gyerekeket is neveltek és idősebb szüleikről is próbáltak gondoskodni, közben a munkahelyen is helyt állni – különösen nagyfokú stressznek voltak kitéve. A szülők komoly teherként élték meg a távoktatási időszakot, hiszen új szerepben találták magukat. Rájuk hárult a feladat, hogy elmagyarázzák és a gyermekükkel közösen feldolgozzák a tananyagot. A nagyobb gyerekeket is monitorozni kellett. Emellett a normál időszakhoz képest jobban kellett figyelniük a folyamatos munkavégzésre, az elmaradt feladatok pótlására.

A „szülő-tanár” szereppel az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők birkóztak meg a legnehezebben, mivel sokszor nem értették meg a feladatot vagy nem mérték fel az online oktatásban való részvétel fontosságát.

Néhány interjúalany szerint a magasabb státuszú családok esetében is előfordult, hogy a digitális tanrendre való átállás új eszköz beszerzését tette szükségessé. Ezt önerőből meg tudták oldani, de nem minden esetben jutott saját eszköz minden gyereknek, ráadásul még ez sem volt garancia az optimális tanulási környezetre.

„Mivel nagyon szenzitív periódus az óvodáskor a gyermek életében, ezért a szülők nem örültek az online tanításnak. Nehezen tudták megoldani a munkahelyük mellett, hogy délelőttönként bekapcsolódjanak közösen az általunk felkínált tevékenységekbe. Voltak közülük olyan felnőttek is, pl. nagyszülők, akiket meg kellett ismertetni az alapvető számítógépes ismeretekkel, fogalmakkal, de a gyerekek segítettek ebben az idősebb generációnak” (Ferenczi Kincső, szakértői interjú)

„Hát, nekünk az kemény volt, amikor öten home office-ban voltunk, és akkor már öten voltunk, a három gyerek, három különböző korosztály képviselt. Ugye a legkisebbik az ötödiket kezdte, tehát a felsőt, és azért az kemény volt, tehát kellett tanulni. Tehát gyakorlatilag az a 16 órás munkanapom volt.” (X generációs fókuszcsoporthos interjú)

„Lányom otthon volt négy gyermekével, mert a vejem hivatása nem végezhető home office-ban, és sokszor 12 órás műszakot is vállalnia kellett. Már az első héten látszott, hogy a munkanapokat pontos időbeosztás szerint kell megszervezni. A lányom ezért legkésőbb fél 6-kor már talpon volt, hogy a házimunkákat (főzés, mosás stb.) még a gyerekek ébredése előtt elvégezhesse. Mert bizony reggel 8-kor már „becsengetnek”. (Van, ahol szó szerint – tanítónő unokahúgom például karácsonyi csengővel jelezte reggelente és kezdi az online feladatok közzétételét.) A három iskolás gyerek (elsős, 5. és 10. évfolyamos) más intézménybe jár, így

eltérő technikai megoldásokat alkalmaznak. Mindehhez az egyetlen laptop és két okostelefon kevésnek bizonyult, hamarosan egy tablettel is kölcsönöztek. Az időbeosztást a másfél éves kislány megszokott napirendjéhez (levegőzés, alvás) is illeszteni kellett, a tanulási idő zavartalansága miatt játékos „lekötését” is megoldva, no és a gyerekek napi ötszöri étkezése is összehangolt időt kíván.” (Szakértői interjú, Dr. Kőrösné Dr. Mikis Márta)

Azokban a családokban, ahol egzisztenciális vagy egyéb komoly nehézségek adódtak a pandémia alatt, vagy a szülők kulturális, edukációs háttere nem tette lehetővé, hogy felmérjék az online oktatásban való részvétel fontosságát, a gyerekek nem vagy nem elég aktívan tudtak részt venni az online oktatásban:

„Nyilván volt az a réteg is, ahol meg a gyerekek vagy a családok részéről nem volt meg az, hogy be tudtak volna bármi online oktatásba kapcsolódni, mert ott, ahol nincs otthon áram, illetve feltöltőkártyán veszik az áramot, Borsod, Heves Nógrád. Ez nem annyira idegen jelenség azokban a régiókban. Ott nehéz volt a gyerekeket bekapcsolni az online oktatásba, ahol tényleg olyan létminimum alatt élnek, ahol még áram is alig van otthon. Tehát azok a gyerekek valószínűleg teljesen leszakadtak a többiektől. Még ott is, ahol otthon volt velük a szülő, otthon adottak lettek volna a körülmények, és a szülő is kompetens lett volna úgymond, így nehéz volt otthon tanulni a gyerekekkel, segíteni a gyereket az otthon tanulásban.”

(szakértői interjú Rékási Nikolett)

„A gyerekeim, ők ugye gimnáziumba jártak, és ők eltanulgattak úgy napközben egyénileg, meg nézegették az órákat. Mondjuk a fiamat nagyon kellett rugdosni, mert ő irtó lusta volt. És kiderült egy idő után, hogy nem jár, vagy nem nézi az órákat, és akkor rugdosnom kellett. Elég komolyan mondtam: „leülsz, beosztást készítesz mikorra...” tehát egy kicsit azért elkanászodott. És akkor itt ledolgoztam a dolgot, mentem haza, és akkor tanultam velük, mert azért egy-két dolgot kellett nekik segíteni. Hát a kisfiam, ő meg elvult, játszott otthon, de hát akkor szerintem még volt ovi az első felében. (...)

Nekem is a lányomnál, úgy volt, amit Kriszti is mondott a gyerekeivel. Ő 13 éves volt akkor és nem nagyon akart mindig bejelentkezni az online órára, erre a feleségemmel hamar rájöttünk, mert amikor bementünk a szobába láttuk, hogy mást csinál. Megegyeztünk, hogy erre figyelünk. Úgyhogy volt, hogy rátelefonáltam mit csinál. Kellott neki az, hogy figyelünk rá. Az egyik haverom redőnyös, nagyon nehezen ment a vállalkozás és a 15 éves gyerekét is bevonta a munkába. Megengedte neki, hogy vezesse időnként az autót cserébe... A fia elsős gimnazista

volt. Nem érték fel ésszel, hogy a gyerekek tanulnia kellene, nem gondoltak bele, hogy az is tanulás, ha leül a gép vagy a telefon elé... Nem figyeltek erre, sőt, örült, hogy otthon van a gyereke, tud segíteni.

- Mi lett vele?
- Sajnos kibukott...aztán ott hagyta az iskolát, úgy tudom, most az apjánál dolgozik segédmunkásként és majd estin jár érettségire..." (X generációs fókuszcsoporthos interjú)

„Ugye Angihoz kapcsolódik, hogy sokat hiányzott nagyon az online oktatásról. És hát szerintem azért hiányzott, vagy elaludt, mert, meg Fortnite-ozik otthon, meg minden.

- Igen, az egyik osztálytársunk, Zoli mondta, hogy ugye ők a Fortnite-nál játszanak, és sokszor szokta hívogatni, hogy „néha leülünk játszani ketten”, és mondta a Zoli, hogy nem elérhető, de amikor belép a Fortnite-ba, mert ugye berendelték egymást, tehát bejelölték egymást, és ugye *rádzoinszolsz*, tehát hogy abban a játékban jelenjen meg, ahol ő is játszik, és látta, hogy ő is játszik, tehát egész nap tolt a játékot, meg nem állta meg, meg ilyesmi.” (Alfa-generációs fókuszcsoporthos interjú)

A HOME OFFICE ALAKULÁSA A JÁRVÁNY ALATT ÉS UTÁN

A pandémia alatt olyan cégek is kénytelenek voltak bevezetni a home office-t, ahol eddig nem volt gyakorlat, vagy csak távoli jövőben tervezték. Az átállás során a vezetőkben megjelent egyfajta bizalmatlanság is az otthonról dolgozó beosztottak felé, ami egy idő múltán oldódott. A nagyobb cégeknek pedig a home office-szel együtt járó biztonsági kockázatokkal is szembe kellett nézni:

„A zárt hálózati környezeteknek legalább valamilyen formában nyitniuk kellett a távoli munkavégzéshez értelemszerűen ehhez kapcsolódó biztonsági kockázatok kezelése jelentős változást hozott és jelentős nyomást hozott mind eszközök bevezetése, mind biztonsági kontrollok átalakításával kapcsolatban, értelemszerűen ez a felhasználás tudatosításánál is megjelent, hiszen azok a kockázatok, amik egy otthoni hálózatban vagy egy otthoni környezetben megjelentek, azok megjelenhettek a céges környezetben is, erre fel kellett készülni. Alapvetően az információbiztonsági kitétsége minden szervezetnek, így a miénknek is sokkal nagyobb lett. Ennek folyamán rendkívül megváltozott az egész környezet, megváltozott a hozzáállás, és tulajdonképpen 2023-ban is ezt hoztuk magunkkal, tehát látjuk

azt, hogy ezek a cégek megtartották akár a home office lehetőségét, megtartották a rugalmas munkát.” (Szabó Zoltán, szakértői interjú)

„Volt egy iskolaigazgató, aki eleinte belátogatott a tanárok online óráira, tartják-e, hány diák van jelen stb.” (Marianna, babyboomer interjú)

„Az első két online-os félévben kitalált az intézmény több teljesen értelmetlen adminisztrációs többletet, azt akarták tudni, hogy tényleg csináljuk-e az oktatást. Tehát screenshotokat kellett csinálni oktatás közben. Le kellett részletesen írni, hogy mi történt az órán, screenshotokat, a jelenlevőkről listákat, mit tudom én, mindenfélét akartak. De aztán a harmadik félévre leszoktunk erről. Hát mikor bent vagyok, akkor se jön oda be senki, hogy mit csináljak... Szerintem ez egy ilyen kényszermozgás volt ott az adminisztráció részéről. Ezt akkor nagyon utáltam, és trüszköltem is ellene, és akkor a második félévre valamit egyszerűsítettek rajta. Gondoltam, hogy én nem csináljak screenshotot. Hagyjanak békén! Én tanítás közben tanítok! Sok ember azt hiszi, hogy látnia kell mindenképpen a másik embert. Volt olyan magas szintű vezető a cégnél, aki egyszerűen azt mondta, hogy csak akkor dolgozik valaki, ha látják. Nem attól dolgozik az ember, hogy látják, hanem attól, hogy kap érte fizetést.” (szakértői interjú részlet)

Élethelyzettől és személyiségtípustól (introvertált, extrovertált) függően a pandémia elmúltával kifejezett igényként is megjelent az irodai munkát végzők körében a home office:

„... a 20-as, 30-asok körében, és ott is azt látom, hogy az online meg az otthondolgozás sokkal erősebb igényné vált náluk. Így hirtelen, mert kiderült, hogy ez működik. Korábban az nem volt, hogy valakinek az legyen a munkahelyén a belépési feltétel, hogy ő otthonról akar dolgozni. Az idősebb fiam és a felesége évekig volt home office-ban, még a Covidot követően is. Sőt, a nagyobbik fiam még most is home office-ban van, tehát ugyanarról a családról van szó, tehát nagyon átalakult a munkavégzés, de egy extrovertált tagnak azért nem megy szerintem annyira, nem leányálom otthon dolgozni a gép előtt. Az nagyon nehezen tud ettől megválni, úgy értem, tehát hogy előnyben részesíti mondjuk a következő munkáknál, hogyha éppen az éppen munkaváltásban van azt a munkahelyet, ami ezt biztosítja. (...) Kisgyerekes anyukák szinte csak home office-t keresnek, ami azt gondolom, hogy azért ez nem egy ideális elképzelés, hogy valaki csak home office-ban dolgozzon. Tehát kicsit eltolódott ez az igény szerintem a home office irányába, és nem biztos, hogy ezt a cégek

teljes mértékben preferálják. Szerintem ideális esetben egy vegyes forma az, amiben hajlamosak belemenni.” (M. babyboomer interjú)

A pandémia alatti egyik nagy felismerés a távmunka, a home office negatívumaira való ráeszmélés volt:

„Nagyon önuralom azért szerintem kell, persze. De szerintem a hátulütője is megvan ennek az egésznek. Én például a férjemen látom a legjobban, hogy sokszor nem tudta letenni a munkát, és sokkal tovább dolgozott, este is dolgozik. Éjjel is, igen. Pedig ő azt mondja, hogy „igazából én nem dolgozok”, de hát mégis. Tehát, hogy kicsit nehéz szerintem kiválasztani úgy a munkát, hogy otthon van, nagyon nehéz.

- Nekem is a húgomnál ez volt, ő tanár és teljesen egybefolyt neki, mert még este is készült másnapra, megnézte mit küldenek be a diákok. A szomszédék multinál dolgoztak mindketten, ők jól el voltak otthon, de ők is mondták, úgy érzik kényelmesebb, nem kell bejárni, de többet dolgoznak. Ők várták, hogy legalább heti 1-2 nap visszamenjenek. Vissza is mentek. Most kétszer járnak be. Ők mondjuk covid előtt is dolgozhattak néha home office-ban például, ha valami közbejött, akkor nem kellett napot kivenni, ha otthon is megoldották a munkát.

- És jelenleg is ugyanez van. Mert, hogy mi már tényleg nagyon régóta benne vagyunk, mert ugye Covid előtt is már home office-ban volt. Tehát, hogy annyira nekünk nem volt új a home office, mint fogalom, de. tehát, hogy szerintem tényleg nagyon nagy önuralom kell ahhoz, hogy tudja az ember, hogy most akkor befejeztem. De hát az előny is megvan tényleg, hogy mondjuk egy pihenés otthon abból telik, hogy berakja a mosást, a mosógépbe öt perc, és legalább megtanulta a mosást.

- Igen.

- Már az is pihenés, hogyha az házimunkát végezzük.” (X generációs fókuszcsoporthos interjú)

SZEMÉLYES MÓDOK AZ ÚJ ONLINE SZOKÁSOK MELLETT A PANDÉMIA UTÁN

A járványhelyzet elmúltával arra számítottak többen, hogy az idősebbek ismételten a személyes módokat preferálják, ugyanakkor felmerült a kérdés is: vajon tartósak lesznek a pandémia alatt kialakult új online fogyasztói szokások?

Az interjúkon többször elhangzott a Covid utáni bezárkózás, ugyanakkor, hogy nemcsak az idősebb generációnak, hanem a fiatalabbaknak is hiányoztak a személyes interakciók. Az online kapcsolattartás csatornáinak használatának minősége azonban nem egyértelmű.

„Azt látom, hogy a kapcsolattartásban is megmaradt vagy meghonosodott az online kapcsolattartás, de annak a minőségével nem foglalkozunk eléggé. Ezek most már föl vannak vértézve olyan plusz funkciókkal, amiket használni kellene. Tehát attól még, hogy valaki online használ egy ilyen eszközt, vagy az még nem jelenti azt, hogy jól használja. Tehát, hogy a módozata a kommunikációnak persze megváltozott, vagy egy része megváltozott, de a hatékonysága azért sokszor kérdéses”. (Dr. Főző Attila, szakértői interjú)

„Azt tapasztaltam, hogy én generációm a covid alatt és után is jobban értékeltük a személyes találkozást, ez abszolút felértékelődött. De kényelem szempontjából például ügyet intézni jobban szeretünk online. Egy új dolog, ami megmaradt: a hangüzenetek.” (D. Z generáció interjú)

„Mivel a járvány jelentősen felforgatta az életünket, átalakította a napi rutint, és korlátozta a személyes kapcsolattartási lehetőségeket, azt tapasztaltam, hogy azóta is (legalábbis vidéken) zárkózottabbá váltunk, bár a családi, munkahelyi kapcsolattartás lassan visszatér a rendes kerékvágásba, de olyan mintha ez is lassabb és fokozatos lenne.” (M. babyboomer interjú)

„A kapcsolatok terén én magamon azt veszem észre, hogy kicsit elkényelmesedtem. Nyilván időm nincs valami sok, de emellett azért azt vettem észre hogy inkább online beszélek sokszor egy ismerőssel mint élőben. Ez nem olyan minőségi kapcsolatápolás, de van, hogy ennyire futja az időmből és az energiámból.” (N. Z-generációs interjú)

„Milán: Szerintem a legjobban egyébként, mivel nagyon sokan kipróbálták az otthonról való dolgozást, ennek a lehetősége és ennek különböző módjai, hogy otthonról hogyan keres esetleg pénzt, vagy otthonról milyen tevékenységeket végeznek. Ugye, ami nagyon spontán volt, ugye kajarendelés, az is ugyan nem lehetett elmenni esetleg, vagy valaki nem akart elmenni. Ugye akkor rendelt kaját, már nem tudtam megcsinálni, hogy lusta volt, és akkor az is így megmaradt szerintem az emberek szokásában. Sokkal többen rendelnek kaját, mint azelőtt.
Alex: Szerintem, ami nekem kimondottan érdekesség volt, meg szerintem úgy biztos, hogy akik pszichológiával is sokat foglalkoztak ezzel is, most nemcsak ilyen kísérletekben, hanem most kézzelfoghatóan megtapasztaltuk, hogy mennyire szükségünk van a társaságra, és szerintem úgy gondolom, hogy ez egy olyan tapasztalat volt számomra is, meg a mások számára is, mindenki számára. Úgyhogy olyan a közösség, ez a mondjuk azért, hogy mennyire fontos

szerintem, de ez csak lett nekem a megtapasztalás, rájöttem, hogy bár nem vagyok egy ilyen nagyobb közösségi ember, de azt gondolom, hogy azért mégis szüksége van rá az embernek.” (Z generációs fókuszcsoporthoz tartozó interjú)

„Az emberek nyitottabbak az online kapcsolatfelvételre, de megvan egyfajta „éhség” a személyes kapcsolatokra is, mert bár sok előnnyel jár az internetes kommunikáció (például időhatékonyság), de a személyes beszélgetéseket semmi se tudja helyettesíteni, így ez is érződik a levegőben. (...) Az idősebb generáció, főleg a 70 pluszos elkezdett a mi családjában messengerezni, képeket küldeni, van, aki vibrezni. Más ismerősömtől hallottam, hogy van, aki Facebookon követi az unokáit és elkezdett közösségi életet élni az interneten. Szerintem ez pozitív változás, a fiatalok örömmel veszik, én is, ha idős rokonaimat, ismerőseimet online is elérem, így is tudom tartani velük a kapcsolatot.” (B. Y-generációs interjú)

Látható, hogy nemcsak a home office formájában, hanem egyéb tevékenységek során is többen szeretnének élni a pandémia után az online platformok adta lehetőségekkel, úgymint az online konferenciák, online egészségügyi ügyintézés és egyéb szolgáltatások igénybevétele, minden generációnál megjelent ez, az idősebbeknél azonban a digitális eszközhasználatra való nyitottság is szükséges hozzá:

„A Covid előtthöz képest változott nálam az ügyintézés, önállóbb lettem. Online foglaltam időpontot és már nem anyukámat kértem meg, hogy telefonon intézze el, de ez a felnőtté váláshoz is kapcsolódik.” (D. Z generációs interjú)

„A pandémia lejártaival megfigyelhető, hogy néhány szülő egyre jobban törődik a médiatudatosságra neveléssel, hiszen pl. felismerik az applikáció piktogramjait, tudják, mi a Zoom, Meet, mit lehet ott csinálni és szabad játék alatt is van, hogy azt játsszák, bár egyre ritkábban. (Ferenczi Kincső szakértői interjú)

„Változatlanul kedvelem az online konferenciákat, értekezleteket, megbeszéléseket, mivel az időgazdálkodás szempontjából nagyon hatékony tud lenni. Ugyanakkor a már fentebb is említett okok miatt (érdektelenség, arcnélküliség) egyre gyakrabban szervezek jelenléti foglalkozásokat, összejöveteleket, találkozásokat is.” (A. veterán interjú)

„Megmaradt néhány esetben vásárláskor az online megoldás választása, mert kényelmesebb egyes termékek házhoz szállíttatása. Az is jó, hogy az orvoshoz sem kell mindig bemenni, órákig ülni a váróteremben, hanem emailben is lehet kisebb problémák esetén segítséget kérni.

Például árpa volt a szemem alatt, lefotóztam, beküldtem, s délután jött az email milyen gyógyszer tudok rá venni.” (Marianna babyboomer interjú)

„Nagyon örültünk annak, hogy például konferenciákra nem kell most már eljárni, mert ugye rengeteg időt elvesz a beutazás.

- Igen.

- És azóta, hogy ugye már vége van a járványnak, de megmaradtak a szabályok.

- Azért a lehetőség egy része megmaradt az online térben, és ennek nagyon örülünk, merthogy ez spórolja meg spórolja nekünk az időt.

(...)

-Szerintem ez abszolút megmaradt, fejlődünk benne, és kihasználjuk a lehetőségeket, amiket mondtam is, hogy a konferencia, meg a szakmai megbeszélés, tehát hogyha az ország több pontján kell valamit összeszervezni embereknek, akkor nyilván. Díjátadó is volt online.

- És hogy ezek nagyon megkönnyítik az életünket. Illetve hát, ami például nálunk konkrét hozadéka volt a csomagküldő szolgálatok mintájára, ugye ez a 0-24-es könyvládának a bevezetése a könyvtárban, amit 2021-ben már elkezdünk szerintem kiépíteni, és '22 év végén lett telepítve ez a box, és azóta működik folyamatosan az olvasók számára, és nagyon szeretik.”

(X generációs fókuszcsoporthinterjú)

„Például a 76 éves nővérem 2 éve annyira rákapott az internetre, hogy télen minden idejét ismerősök keresésével tölti, mindenkivel elbeszélget, írogat. Számára kinyílt a világ. A pandémia idején még csak telefonálni tudott, hónapokig nem találkozott senkivel. A második hullám során az egyik magántanítványommal online is tudtunk már találkozni, tanulni. Az ő esetében jellemző, hogy ha bármilyen akadályoztatás adódik (kisebb betegség vagy a szülei munkájuk miatt nem tudják elhozni, lerobban az autó stb.), akkor Skype-on tartjuk meg az órát. Ilyenkor eleinte gimnazista testvére segített, de már egyedül is be tud jelentkezni. (H. veterán generációs interjú)

„Egyértelműen kevesebb lett a személyes kapcsolattartás. Online kapcsolattartás volt a pandémia előtt is, csak kevesebb alkalommal és kevesebb személlyel. A munkám területén egyértelműen az online előadásokat, képzéseket részesítik előnyben a pedagógusok, pedagógiai munkát segítők.” (M. babyboomer interjú)

„Később a Covid miatt otthon lévő gyerekek részt vehettek kamerán keresztül az órákon - furcsa volt, amikor otthonról is becsatlakoztak és tanteremben is jelen voltak. Sajnos azonban ezt azóta sem látom, ha valaki hiányzik nem követheti órát online, nem értem miért nincs. Több

lehetőség kellene a működő, bevált online jógyakorlatok megtartására, innovációra, innovatív műhelyek létrahozására.” (Fülöp Hajnalka, szakértői interjú)

INTERGENERÁCIÓS TANULÁS AZ ESZKÖZHASZNÁLATRÓL – FORDÍTOTT SZOCIALIZÁCIÓ A JÁRVÁNY ALATT

A pandémia alatt az idősebb generáció - babyboom-veterán – tagjai közül többen elkezdték használni a digitális eszközöket, a betanulásban a fiatalok vagy a tőlük fiatalabbak segítséget nyújtottak számukra. Az X-, a babyboom és a veterán generáció tagjai ezt elfogadták és megfogalmazódott igény is arra, hogy a digitális eszközök használatáról többet tanuljanak:

„Nagyszüleimnek nincs digi-eszközök, nyomógombos a telefonjuk, tehát velük telefonon tartottuk a kapcsolatot. Nem érdekli őket, nincs rá szükségük. Kertészkednek inkább stb. Ismerek olyan nagyszülőket, akik használnak ilyen eszközöket. Sok nagyszülőnek meg kellett tanulni mobiltelefont használni, és ilyen módon érteni a fiatalabb generáció nyelvet, ami egy nagy kihívás, de ahogy én tapasztalom ez a változás hasznos és tartós.” (D. Z generációs interjú)

„Ennél a cégnél én voltam a legidősebb. A fiatalabbak több különböző platformon könnyebben vették az akadályokat, vagy talán így születtek, ezt nem tudom, de nekem ennyi idősen (54 évesen) az, hogy nem két teljesen különböző szoftvert kellett megtanulni, hanem egy megszokotthoz képest nagyon kicsi változások voltak benne, és ezek között kellett váltakozva dolgozni, ez számomra nehézség volt.” (Mikulás Gábor szakértői interjú)

„- Nekem a Zoomot a fiam tanította meg, tehát ha én bármilyen problémába ütközöm ilyen internetes dologgal kapcsolatban, akkor ő szokott segíteni. Nagyon ügyes.

- Hány éves volt akkor a fiad?

- Tizenhat.

- Akkor öneki egy kicsit nagyobb rálátása volt ebben?

- Hát meg ő ebben mozgott ugye, mert hogy tanultak az iskolában.

- Már akkor Covid előtt is tanultak online?

- Nem, nem, hanem a Covidtól.

- Ezek már a mai fiatalok két perc alatt átállnak.

- Igen.

- De téged is könnyen megtanítottak, te is hamar megtanultad?

- Hát én alapvetően, hogyha valamire nagyon kíváncsi vagyok, akkor a saját magam meg szoktam oldani. Ha beleütközök valami problémába, mondjuk a Zoomnál, akkor tényleg megkérem őt is, hogy segítsen.” (X-generációs fókuszcsoport interjú)

„Sokszor elakadok, a telefonálok az unokámnak, hogy ez most hogyan lépjek tovább, mit csináljak? Ezek a pontok mit jelentenek, mikor rákattintok? Mindig mondja, 'nagyi, ne izgulj, nem fogod elrontani, mindent vissza tudunk hozni, a felhőben benne van'. Az ő segítségével meg tudom oldani. De hát azért nem könnyű. Azért önekik olyan főrjuk van, mert ők úgy tanulták. Ők ezzel dolgoztak. Mi mikor eljöttünk nyugdíjba, akkor kezdődött ez az internetes világ, meg egyáltalán a digitális világ. Én azt szoktam erre mondani, hogy én nem így vagyok összerakva.

- Igen.

- És nagyon nagy hátrányban vagyunk velük szemben.

- Jó, oké.

- Mondd csak nyugodtan.

- Azt akartam mondani, hogy az internetes világban ők meg *szintetikálisan* emelkedett az ő tudásuk, mert ahol tanultak az iskolában, ott szülőkkel együtt kezdték megoldani, amit mi így tanultunk szép lassan, ők meg így, sokkal jobbak lettek benne. Tehát még jobb, nagyobb lett az ismeretük.

- Az olló nyílik, ahogy szokták ezt mondani.

(...)

-Nálunk előfordult a szervezetünknel, a “rákkellenesben” a Covid elején, hogy a gimnáziummal volt kapcsolatunk, és gyerekek, fiatalok kimentek lakáshoz, hogyha valaki nem tudott rácsatlakozni.” (Babyboom-veterán generációs fókuszcsoport)

„Milán: Pontosan emlékszem, hogy mivel otthon kellett maradni és nem lehetett találkozni, mert ugye féltettük őket (nagyszülőket), nem találkoztunk. A Skype nálunk az eléggé sokat volt használva, és eleinte elég nehezen el kellett neki magyarázni nagyon szájbarágósan, viszont szépen lassan hozzászokott, és nekem a nagymamám az pont olyan volt, aki ezután így elkezdett, akkor nézelődni egyáltalán az internet, iránt is, mert előtte az egész elektronikától és ilyenektől így tartózkodott, és akkor meglátta, hogy hú, ez a Skype, ez tök jó dolog. És akkor körbenézett, hogy mik vannak még ilyen téren, a laptopon vagy akármi. (...)

Dani: Úgy emlékszem, hogy nagymamámnak ez problémát jelentett a hirtelen váltás, és az anyukám segítségét kérte, mert anyukám informatikus, és akkor mindig hallottam, ahogy

beszélgetnek, és próbál segíteni, hogy hogyan indítson például egy ilyen Zoom osztálycsoportot.

Eszter: A mama a Zoomot akarta letölteni, előtte nem használt semmi ilyesmit. Mi mondjuk szerintem tízszer magyaráztuk el neki három órán keresztül, hogy hogy kell használni, hárman. Hát így egy hónap után megtanulta nagyjából, hogy kell, de előtte nagyon döcögösen ment, aztán a mai napig használja, és hogy igen, és már jobban megy nekik nekem. Úgyhogy szerintem az idősek is elég könnyen hozzászoknak, csak többször kell elmagyarázni nekik.” (Z generáció fókuszcsoport)

„- Azt is meg lehet kérdezni, hogy tulajdonképpen minden nagyon jó volt ez a kis öreg számítógép nekem is. Tényleg lassú volt, és nekem is szokta mondani a gyerekeim, hogy „édesanyám, hát már elmondtam” ... „Jaj, édes kisfiam! Te ismered? Persze, hogy elmondtad, hát el kell mondani százszor, te azt megértetted volna 80 évesen?”

(...)

- Akkor volt olyan, hogy elakadtál, akkor újra elmondtad?
- Igen, meg én is leírtam, úgy ahogy mondják a többiek, hogy emlékezzek ránk, hogy küldhetek fényképet, hogy fényképezhetek, nekem, hogy küldenek, hogy vihetem rá a Facebookra, meg a családdal itt tartom a kapcsolatot, barátokkal, barátnőikkel, mindenkivel. Nagyon okos dolog, tehát az ember örömmel használja, de jó lenne abba a valaki tudással rendelkezni, amivel ők a gyerekek rendelkeznek.

(...)

- Van, mikor fölraokok véletlenül olyat, ami után úgy kikapok.
- Mondasz egy példát?

- Hát például a lányom, az nem szereti a magánéletét felrakni a Facebookon. Ő küld nekem képeket, és én nem tudom, hogy mit nyomok meg...

- Aha.

- De ez ott van. És akkor „anyu töröld le!”

- Inkább az lenne egy jó dolog, hogyha mindannyiunknak lenne okostelefon, meg esetleg laptop, és akkor, ha valaki figyelné, hogy mit csinálunk, együtt közösen csinálnánk, hogy hogy lépjél be, hogy lépjek tovább, mit csinálj. És az ember gyakorlatban azért az teljesen más, mintha ilyen információk kellenek. Merthogy elméletileg tudjuk, hogy ez van, és jó dolog, és megpróbáljuk azért tanulgatni. Igazából egy alapokat nem ismerjük. Alapokkal kellene kezdeni. (Veterán-babyboom generációs fókuszcsoport)

Azt is lehet látni, hogy azok az idősebbek használták aktívan a digitális eszközöket, akik már a járvány előtt is nyitottak voltak erre:

„Nincs változás, mert azóta is így tartjuk a kapcsolatot a családtagokkal, ilyen időintervallumban a kapcsolatot. És nincs összefüggésben a követésekben – hogy kiket követek például -azzal, hogy a covid alatt követtem. Most is azokat követem, olyan csoportokat, akik érdekesek számomra.

-Ha lenne az internethasználatról oktatás, mire lenne igénye?

Őszintén csak a csalók és az álhírek elleni védekezés érdekelne - újabb dolgokat nem tartok szükségesnek- elegendő ez az ismeret nekem.” (M. veterán generáció interjú)

VIDEÓCSETEK, MINT A KAPCSOLATTARTÁS KITERJEDT FÓRUMAI

Az idősebbeknél a videócset megjelent vagy gyakoribbá vált a járvány idején.

Az online videókamerás hívás a kapcsolattartás fontos eszköze volt és maradt a különböző generációk között is:

„Borzasztóan féltünk, mindenki meg volt döbbenve, néztünk az olasz híreket. Másfél éves unokám nézett minket Skype-on ...kereste az eszközön a hiányzó testrészeinket a gép mögött, az egyik első szava a „maszk” volt.” (Dr. Kőrösné Dr. Mikis Márta, szakértői interjú)

„A Covid Alatt mennyiben lett volna más az élete, ha nincs okostelefonja?

Mária: Akkor sokkal nehezebb lett volna, nem tudtam volna képben lenni főleg a gyerekeimmel kapcsolatban” (Interjúrészet, veterán generáció)

„Helga: A fiatalok természetesnek tartják, mert ebbe születtek bele. Az idősebbek pedig kénytelenek felvenni a ritmust, ha követni akarják az unokákat. Én is miattuk kezdtem el Skype-ot használni. Például a 76 éves testvérem 2 éve annyira rákapott az internetre, hogy télen minden idejét ismerősök keresésével tölti, mindenkivel elbeszélget, írogat. Számára kinyílt a világ. A pandémia idején még csak telefonálni tudott, hónapokig nem találkozott senkivel.” (Interjúrészet, veterán generáció)

„Akkor még nehezebb volt a nagy távolság köztem és a gyerek között és videón hívtuk egymást

-Milyen gyakran keresték egymást akkor?

Akkoriban heti 3-4 alkalommal, attól függött, hogy milyen híreket hallottam a covid-terjedéséről. Általában üzenetet küldtünk, de heti 1-2 alkalommal videóhívást is indítottunk.

-Hatékonyabb volt, mint a hagyományos telefonálás?

Sokkal hatékonyabb, annál is inkább, mivel telefonon már nem tartottuk a kapcsolatot és gazdaságosabb és megnyugtatóbb volt, főleg a videóhívásokat figyelembe véve.” (interjú, M. veterán -generáció)

„Zsanett: Én úgy használom, ahogy eddig használtam, de például próbáltam anyukámat rávenni arra, mikor a nagy lezárások voltak, hogy videócseteljünk, de nulla nyitottság volt a részéről, egyszer sikerült trükközni, hogy nem kérdeztem meg, hanem csak úgy felhívtam, és nem vette észre a különbséget, és a fülét nézte. (Többiek nevettek) Most mondom, hogy tedd egy kicsit arcodhoz a telefont, és akkor meglepődött, hogy jaj, ott vagy! És így jól elbeszélgettünk, de azóta se sikerült rávenni, hanem hiába tetszett neki ez az egy alkalom, nem hajlandó videót csetelni, szóval.

Bogi: Én például nagyszüleimmel már nem is beszélek rendszeren telefonon, hanem Viberen videón minden egyes alkalommal, akkor ott van a húgom, az anyám, és akkor együtt a nagy család, én meg fekszek otthon.

Johanna: Nálunk is, ha az unokát is akarják látni, akkor be kell kapcsolni a videót. (Y-generációs fókuszcsoport)

„Tehát úgy volt, hogy előtte letöltötte a nagymamám, de mióta Covid volt, azóta sokkal többet tudunk beszélni. Tehát, hogy nem az iskolában vagyok, és akkor most ez így nem jó, nem érünk rá, meg ilyesmi, hanem felhívom, és akkor segítek nekik. Például amikor ott voltam náluk tavaly nyáron, ott aludtam náluk pár napot, akkor megtanítottam neki, hogy kell fölvenni a hangodat, mert mindig mondta, hogy sok-sokáig kell pötyögni, be kell az üzeneteket, és ebben segítetttem neki. Hogy csak egy gombhoz kell menjen, és beleveszi, és fölveszi a hangodat, és hogyha megnyomja az az az élete, akivel üzenetsz, akkor ugye találja a hangodat, és azt tudja értelmezni.

- Nekem a nagymamám az, aki Kistarcsán lakik, neki amúgy alapból volt, ő pénztárosnő, csak eddig azt sem tudta, hogy hogyan kell megfordítani a kamerát, bekapcsolni. Úgyhogy minden este beszélünk, most majdnem minden este, hogy segítetttem neki ezt megtanulni.

-De jó! És belejött?

- Bele.

-Csak mert ugye, amikor ők voltak gyerekek, még nem volt telefon.

- Igen. Nyomogatós.

- Igen, amit össze lehet hajlítani egy ilyen kis retikülbe.

-Igen, az én mamámnak annyira nem könnyű valamit tanítani, mert ő igazából őt, aki eleve ismerte már, akkor volt egy tabletje, de egyébként sokkal több dologra megtanítottuk neki, hogy hogy kell használni. Mondjuk az Instagramot, a Facebookot, meg minden, de amúgy fel szoktuk hívni őt, és órák hosszat beszéljünk apuval vele.

- Viber, elhívjátok őt, hogy rendes telefonon?

- Viber, de néha van néha rendes telefonon.

- Van, aki videóhívást csinált a nagyszülővel?

- Igen. Minden este.” (Alfa-generációs fókuszcsoporthoz)

„Az egyik gyerekem külföldön él, vele és az unokáimmal, vejemmel Skype-on kezdtük el tartani a kapcsolatot, de ez már a COVID előtt is így volt. Emiatt amikor kitört a járvány nekem már ez ismerős volt, és velük zavartalanul folytatódott az online kapcsolat. Ekkor többet beszélünk Skype-on, hiszen mindenkit érdekelt mi van a másikkal, én is kíváncsi voltam, hogy például az unokáim hogyan tudják folytatni a tanulmányaikat. Az idősebbek pedig kénytelenek felvenni a ritmust, ha követni akarják az unokákat. Én is miattuk kezdtem el Skype-ot használni.” (H. veterán generáció interjú)

Érdekes, hogy még a fogyatékosokkal élők, például a látássérültek is használni kezdték ekkor a videóhívást:

„A kapcsolattartásnak az lett a módja, hogy okostelefonon videótelefonálunk, akkor is videótelefonáltak egyébként (a látássérültek), hogyha ők maguk nem láttak semmit a másiktól, de hát nyilván az, hogy a másik lássa őket, az fontos. Utána úgy láttam, amikor már úgy kicsit lazultak a szabályok, hogy amikor már lehetett, akkor volt olyan, aki jelentkezett extra informatikaóraért, hogy ezekben a dolgokban jártasabb legyen. Tehát például a videótelefonálásban jártasabb legyen, a chatelésben, a Messenger-üzenetek, és a Viber-üzeneteknek a küldésében, illetve, ott lehet hangüzeneteket is felvenni.” (Rékasi Nikolett szakértői interjú)

ÖSSZEGZÉS

A fókuszcsoporthoz és az interjúk kutatás főbb megállapításai a következők:

Az interjúk tükrében az látható, hogy változtak az online felhasználói szokások a járványhelyzet alatt minden generációban, ami azt jelenti, hogy a szórakozás, hírszerzés funkciója kiterjedt a tanulásra, munkavégzésre és fokozottabb mértékben a kapcsolattartásra. Az idősebbek részéről is tapasztalható volt a nyitás - többnyire külső kényszerből -, főleg a szeretteikkel való kapcsolattartás és az egészségügyi ellátás igénylése miatt a kényszer szülte helyzet nyomán.

A járványhelyzet elmúltával bár igény mutatkozott rá, de nehezebbé vált a nyitás a személyes módok felé és bizonyos területeken időnyeres, gazdaságosság szempontokat figyelembe véve teret nyertek az online eszközök, ilyen például home office elterjedése, online konferenciák, tanulási lehetőségek preferálása, orvosi ellátás online igénylése és streaming adások, sorozatok népszerűvé válása.

Azonban még a digitális eszközök használatában rejlő lehetőségek teljes kiaknázása nem valósult meg, különösen jellemző ez az oktatás világára, ahol például olyan tanulást segítő eszközök nem, vagy csak csekély mértékben integrálódtak a járvány utáni tanulási folyamatokban, amelyre mutatkozik szükséglet és a lehetőség is zömében adott a használatukra.

A családokban (Y-, X generációk) a középkorú gyerekeseknél a gyerekek otthoni oktatása és a munkahelyen való párhuzamos helytállás fokozott feszültséget és stresszt idézett elő. A kiskorúak és a fiatalok (alfa-, Z generáció) esetében az online oktatás nehézségei mellett, főként a társak hiánya, a bezárkózás és a folyamatos online kitettség okozott mentális megterhelődést. Ugyanakkor a beszámolókból az is látszik, hogy a fokozott online jelenlét nemcsak mentálisan volt megterhelő, hanem fizikai problémákat, betegségeket is előidézett. Az idősebbeknél az online világ működése a számukra új digitális eszközök elsajátítása jelentett kihívást, ugyanakkor, azok, akik nem zárkóztak el a digitális világtól jobb életminőségben vészték át a pandémiát. Jellemzően azok voltak az aktív felhasználók a babyboomer-, veterán csoportokban, akik már a pandémiát megelőzően is nyitottak voltak, vagy használták ezeket az eszközöket.

Az empirikus tapasztalatok nagyrésze alátámasztja az előzetes információkat (desk research) és a kvantitatív felmérés eredményeit is.

AJÁNLÁSOK

A javaslatok kidolgozásában alapul vettük a szakértőkkel készült interjúkban elhangzott javaslatokat, a desk research, vagyis a korábbi témában megjelent felmérések adatait összegyűjtő tanulmányt, az interjúkban és a fókuszcsoportos interjúban megjelenő problémacsoportokat. Javaslatainkat három csoportba sorolva mutatjuk be:

- szakmai javaslatok, amelyek érintik az oktatási rendszert, a jogalkotást, a kiber-bűnüldözést és a munkaerőpiacot egyaránt;
- további kutatásokkal kapcsolatos javaslatok;
- kommunikációs javaslatok, amelyek kommunikációs eszközök alkalmazásának segítségével támogatják a pandémia utáni digitális eszközhasználatot a különböző generációk körében.

SZAKMAI JAVASLATOK

A szakmai javaslatokat egységes szerkezetben az alábbi sablon segítségével mutatjuk be:

<i>Az intézkedés elnevezése</i>	
<i>Az intézkedés célja</i>	
<i>Az intézkedés tartalma</i>	
<i>Javasolt felelős(ök)</i>	

Az intézkedés elnevezése	Bölcsődei gondozók, óvodapedagógusok, védőnők képzése, szülők edukációja
Az intézkedés célja	A kisgyerekek eszközhasználatának témájában a szülők, védőnők és a bölcsődei gondozók és az óvodapedagógusok szinte egyöntetű felkészületlenségének, zavarának és tanácstalanságának felszámolása. A bölcsődei gondozókon, a védőnőkön és az óvodapedagógusokon keresztül nemcsak a gyermekek, de részben a szülők

	megszólítása, informálása is a kisgyerekek eszközhasználatára vonatkozóan.
Az intézkedés tartalma	<ul style="list-style-type: none"> - Bölcsődei gondozó, védőnői és óvodapedagógusképzés-kutatás - Jó gyakorlatok feltárása, monitorozása - Képzők képzése, <i>kisgyermekgondozó</i>, -nevelők, óvodapedagógusok és gyermekorvosok, védőnők képzése és továbbképzése - Szülők részére ismeretterjesztő szülői értekezletek szervezése, óvodákban, orvosi rendelőkben, bölcsődékben ingyenesen kiosztásra kerülő edukációs kiadványok szerkesztése, legyártása és elhelyezése
Javasolt felelős(ök)	<p>BM, NJSZT, KIFÜ, KIM, Óvodapedagógusok Országos Szakmai Egyesülete, Oktatási Hivatal, Magyar Bölcsődék Egyesülete, Magyar Védőnők Országos Egyesülete, MTA Tudományos Pedagógiai Bizottság Digitális Pedagógia Albizottsága, pedagógusképző intézmények, Házi Gyermekorvosok Országos Érdekképviselői és Szakmai Egyesülete, Magyar Gyermekorvosok Társasága, ELTE Alfa Generáció Labor</p>

Az intézkedés elnevezése	Magyarországi Digitális Gyermekvédelmi Stratégia újratöltve
Az intézkedés célja	Magyarországi Digitális Gyermekvédelmi Stratégiájáért felelős munkacsoport további

	<p>munkájának biztosítása, újrakezdése, gyermekvédelmi, illetve oktatási, nevelési és egészségügyi intézményrendszer valamelyikében kiskorú, illetve fiatal korú személyekkel kapcsolatos feladatokat ellátó munkavállaló részére képzések kiemelt fókusszal a gyermekvédelemre, az internetbiztonságra.</p>
Az intézkedés tartalma	<p>A Digitális Jólét Nkft. 2023. május 1-gyel megszüntetésre került, az általa ellátott állami feladatokat jogutódként a Kormányzati Informatikai Fejlesztési Ügynökség veszi át. A megszüntetésre és feladatátvételre a 2023. március 31-gyel hatályba lépett 103/2023. (III. 30.) Korm. rendelet, valamint a május 1-től hatályos 1113/2023. (III. 30.) Korm. határozat alapján került sor.</p> <p>A Kormányzati Informatikai Fejlesztési Ügynökségnél mielőbb a Magyarországi Digitális Gyermekvédelmi Stratégiájáért felelős munkacsoport kijelölése, összehívása, a munka szervezeti kereteinek meghatározása, programtervének ütemezése, kommunikálása, a működéshez szükséges források biztosítása, képzések megtervezése és lebonyolítása.</p>
Javasolt felelős(ök)	<p>BM, KIFÜ, KIM, Óvodapedagógusok Országos Szakmai Egyesülete, Oktatási Hivatal, Magyar Bölcsődék Egyesülete, MTA Tudományos Pedagógiai Bizottság Digitális Pedagógia Albizottsága, pedagógusképző intézmények, Nemzeti</p>

	<p>Kibervédelmi Intézet, NMHH - Gyermekvédelmi Internet-kerekasztal, Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat, civil szervezetek, például: Kék Vonal Gyermekkrízis Alapítvány, UNICEF és egyéb gyermekvédelemben érdekelt civil szervezetek.</p>
--	---

Az intézkedés elnevezése	Magyarország Digitális Oktatási Stratégiája újratöltve
Az intézkedés célja	Magyarország Digitális Oktatási Stratégiája és keretrendszerének működése
Az intézkedés tartalma	Magyarország Digitális Oktatási Stratégiájának felülvizsgálata és kiegészítése, szükség esetén módosítása a legutóbbi kutatási adatoknak megfelelően; felelős munkacsoport további munkájának biztosítása, a Digitális Pedagógiai Módszertani Központ vagy annak megfelelő tevékenységet ellátó szakmai központ munkájának elindítása, felelős munkacsoport kijelölésé, összehívása, a munka szervezeti kereteinek meghatározása, programtervének ütemezése, kommunikálása, a működéshez szükséges források biztosítása
Javasolt felelős(ök)	BM, KIFÜ, KIM, Óvodapedagógusok Országos Szakmai Egyesülete, Oktatási Hivatal, Magyar Bölcsődék Egyesülete, MTA Tudományos Pedagógiai Bizottság

	Digitális Pedagógia Albizottsága, pedagógusképző intézmények.
--	--

Az intézkedés elnevezése	A digitális oktatás legnagyobb vesztesinek kárpótlása
Az intézkedés célja	A pandémia első hullámában első osztályos általános iskolás, illetve kilencedikes gimnazista, középiskolás és szakiskolás tanulók esélyeinek kiegyenlítése, felzárkóztatása.
Az intézkedés tartalma	A pandémia első hullámában első osztályos általános iskolás, illetve kilencedikes gimnazista, középiskolás és szakiskolás tanulók esélyeinek kiegyenlítése, felzárkóztatása ingyenesen elérhető oktatási, fejlesztési felzárkóztató programokkal, szükséges az előzetes felmérés, megfelelő program kidolgozása és bevezetése (például tanfolyamok, ösztöndíj programok diákok és fiatal munkavállalók részére).
Javasolt felelős(ök)	Oktatási Hivatal, NSZFH, ITM, Tempus Közalapítvány, Széchenyi Programiroda

Az intézkedés elnevezése	Mentálhigiénés stratégia és megvalósítása a gyermekek és fiatalok számára
Az intézkedés célja	A poszt-pandémiás időszakban megjelent mentális és egészségügyi problémák kezelése, megelőzés.
Az intézkedés tartalma	Magyarországnak jelenleg nincs mentális egészséggel kapcsolatos stratégiája vagy terve.

	<p>Az Egészséges Magyarország Stratégia (2021–2027) (EMMI 2021) és a Nemzeti Ifjúsági Stratégia 2009–2024 nem tartalmaz a mentális egészség védelmével kapcsolatos elképzeléseket – a pandémia tapasztalatainak birtokában ezeket felül kell vizsgálni és kiegészíteni, mivel a Covid-19 járvány hatására kialakult fokozott digitális eszközhasználat egészségügyi és mentális terheléssel járt.</p> <p>A kormánynak törekedni kellene a pénzügyi források növelésére, hogy a gyerekek, serdülők, fiatal felnőttek számára magas színvonalú mentális egészségügyi ellátást lehessen biztosítani. Az óvodának, az kiemelt feladata legyen, hogy ezen a téren támogatást nyújtson, hogy széles társadalmi rétegekhez eljussanak olyan üzenetek, amelyek a lelki egészség megőrzéséhez segítik hozzá a fiatalokat (is).</p> <p>Hangsúlyozottan és GYAKORLATORIENTÁLTAN kellene megjelenie a pedagógus alapképzésben és továbbképzésben, valamint a szociális szférában gyerekek, serdülők mentális egészségéről, a mentális egészség előmozdításáról és a mentális problémák megelőzéséről és felismeréséről – ehhez szükséges a képzők képzése.</p> <p>A mentális egészséggel foglalkozó órákat/foglalkozásokat be is kellene illeszteni NAT-ba. A diákok mentális egészséggel és a mentális egészségügyi</p>
--	---

	ellátással, lehetőségekkel kapcsolatos ismereteit bővíteni kellene. Ennek érdekében vonzó és informatív weboldalakat kellene biztosítani.
Javasolt felelős(ök)	Egészséges Magyarország Stratégia és a Nemzeti Ifjúsági Stratégia alkotói, civil szervezetek szakértőinek bevonása, Házi Gyermekorvosok Országos Érdekképviselési és Szakmai Egyesülete, Magyar Gyermekorvosok Társasága, Oktatási Hivatal, BM, Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet, Magyar Pszichológiai Társaság, Oktatási Hivatal, NMHH, pedagógusképző intézmények

Az intézkedés elnevezése	Egészségügyi és mentálhigiénés stratégia a home office-ban dolgozók számára
Az intézkedés célja	A home office-ban dolgozók informálása a fokozott digitális eszközhasználathoz kötődő munkavégzést negatívan befolyásoló tényezőkről és prevenciós megoldásokról
Az intézkedés tartalma	Az elsősorban távmunkában irodai munkát végző munkavállalók egészségére gyakorolt negatív hatásokra figyelemfelhívás erre a célra létrehozott weboldalon – hozzárendelt közösségi oldalakon - kampányokon keresztül, bővebb útmutatás a témákban való elmélyüléshez, és egészségmegőrzéshez, valamint adatbiztonság érdekében.

	Felelősök kijelölése, forrás, infrastruktúra biztosítása működéshez
Javasolt felelős(ök)	NNNK, NMHH, HR-szervezetek (Munkáltatók Esélyegyenlőségi Fóruma, Munkavállalók Érdekvédelmi Szervezete), Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálatot, Országos Tisztifőorvosi Hivatal, Országos Közegészségügyi Központ

Az intézkedés elnevezése	Digitális andragógiai program
Az intézkedés célja	Digitális kultúra és eszközhasználat gyakorlati oktatása az idősebb generációk számára
Az intézkedés tartalma	<p>Az idősebb, baby-boomer és veterán generáció számára könnyen hozzáférhető digitális kultúra és eszközhasználat oktatása könyvtárakban és közművelődési intézményekben.</p> <p>Erre a célra könyvtárosok és közművelődési szakemberek továbbképzése – a már meglévő továbbképzési rendszerben megvalósítva, azt kiegészítve például: https://www.ki.oszk.hu/tanfolyamok/az-online-tanulas-modszerei-es-eszkozei - a korábbi jógyakorlatokat alapul véve (pl Kattints rá nagy! program)</p> <p>Az oktatás mellett egyéni tanácsadás biztosítása.</p> <p>Intergenerációs segítségnyújtás az Iskolai Közösségi Szolgálat keretében ehhez jógyakorlat a Gödöllői Városi Könyvtár SegítNet tanfolyama – középiskolások számítógépes segítségnyújtása időseknek,</p>

	melynek multiplikálása javasolt: https://www.gvkik.hu/kozossegi_szolgalat/
Javasolt felelős(ök)	Országos Könyvtári Intézet, Magyar Könyvtárosok Egyesülete, IVSZ Magyar Gerontológiai Társaság, Pedagógusképző intézmények

Az intézkedés elnevezése	Oktatási rendszer digitális megújítása
Az intézkedés célja	Egy olyan oktatási rendszer és pedagógiai környezet kialakítása, amelyben technológia-intenzív eszközökkel a tanár, mint mentor által támogatott ismeretszerzési és kompetenciafejlesztési folyamatban, a tanulók önállóan és csoportosan oldanak meg problémákat, tapasztalati és gyakorlati megerősítéssel.
Az intézkedés tartalma	A köznevelési, szakképzési, felnőttképzési és felsőfokú oktatási rendszerre kiterjedő módon, részletesen kitérve legalább az alábbi területek helyzetének online oktatás utáni felmérésére, kívánatos célállapotának meghatározására, fejlesztési igényeinek azonosítására és a fejlesztések forrásigényének meghatározására: <ul style="list-style-type: none"> • oktatási intézmények digitális infrastruktúrája; • oktatási intézmények digitális eszköz-ellátottsága; • tanulók saját eszközeinek használata; • pedagógusok digitális kompetenciái; • digitális pedagógiai módszertanok;

	<ul style="list-style-type: none"> • NAT digitalizációs szempontú felülvizsgálata, amelyben hangsúlyos részt kap minden évfolyamon az internetbiztonsággal, offline-online egyensúllyal, kiberbűnözéssel és az online devianciákkal foglalkozó tanóra, a pedagógusok felkészítése arra, hogy bármelyik órán előjöhet ez a téma • digitális tartalmak kritikai használata, álhírek felismerése, médiatudatosság, adatbiztonsági ismeretek fokozása • jogtudatosságot fokozása • a pandémia alatti online oktatás során bevált digitális oktatásimegoldások bevezetése, vagy megtartásának szorgalmazása; • oktatás-adminisztráció és szülői kapcsolattartás digitális platformjai, illetve azt használni nem tudó szülők elérésének tervezése
Javasolt felelős(ök)	BM, TIM, MK, OH, IT és oktatásiszakmai szervezetek (IVSZ), pedagógusok szakmai szervezetei, pedagógusképző intézmények

Az intézkedés elnevezése	Törvénymódosítás kezdeményezése a gyermekek internetbiztonságának érdekében
Az intézkedés célja	A kiskorúak internetbiztonsága, digitális védelme
Az intézkedés tartalma	A „2021. évi LXXIX. törvény a pedofil bűnelkövetőkkel szembeni szigorúbb fellépésről, valamint a gyermekek védelme

	<p>érdekében egyes törvények módosításáról” törvény olvasatában civil szervezetek, külsős szakemberek az internethasználatról sem tarthatnak előadást az iskolák falain belül. A gyerekek biztonsága érdekében az is nagy előrelépés lenne, ha a törvényből kikerülne az internetbiztonság oktatásra vonatkozó szigorítás.</p> <p>(Ennek bővebb kifejtése a Desk Researchben)</p>
Javasolt felelős(ök)	BM, Oktatási Hivatal, Országgyűlés

TOVÁBBI KUTATÁSOKKAL KAPCSOLATOS JAVASLATOK

Mivel a jelen kutatás kizárólag a pandémia hatására bekövetkező digitális eszközhasználati változásokra szorítkozott, mindenképp indokolt volna egy kutatás mielőbbi lefolytatása annak érdekében, hogy a döntéshozók minél mélyebb és átfogóbb ismeretekkel rendelkezzenek arról, hogy a pandémia alatt és óta bevezetett támogató kampányok, oktatási célú weboldalak milyen eléréssel, hatáskokkal bírtak. Tehát javasolt a különböző mutatószámok (hatékonyság, elérés) számítása. A kampányok, edukációs tartalmak elérésének számszerűsítése és az esetleges tanulságok és következtetések leszűrése, a jelenleg is elérhető tartalmak optimalizálása és új tartalmak, kampányos, edukációs anyagok tervezése céljából.

Továbbá az idősebb generáció tagjai körében megmaradt a digitális eszközökkel szemben tanúsított elzárkózás okainak feltárására is javasolt további kutatás lefolytatása.

Javasolt feltárni a pandémia első hullámában első osztályos általános iskolás, illetve kilencedikes gimnazista, középiskolás és szakiskolás tanulók veszteségeit annak érdekében, hogy ezeket a veszteségeket megfelelően kezelni lehessen.

KOMMUNIKÁCIÓS JAVASLATOK

A kommunikációs javaslatok célja Magyarországon elérhető digitális eszközhasználatot népszerűsítő oldalak, szervezetek népszerűsítése, illetve a digitális tudatosságra való igény növelése. Javasolt a szülők részére készült digitális eszközhasználat, digitális szülői felelősséggel kapcsolatos nyomtatott anyagok kidolgozása korosztály szerint (leafletek) és ezeknek elhelyezése az oktatási (bölcsődék, óvodák, iskolák), kulturális (gyermekkönyvtárak) egészségügyi (gyermekorvos, védőnő szolgálat) intézményekben. Javasolt ezeknek online feleletre szabott megjelenítése a szülői generáció körében népszerű ismert személyiséggel (sztárok és ismert pszichológusok, oktatási szakemberek nagykövetekként) történő népszerűsítése a közösségi oldalakon rövid videók, feliratos posztok és nyereményjáték formájában. Javasolt a televízióban és a rádióban is minél több fórumon bemutatni ezeket a lehetőségeket.

Javasolt az idősebb korosztály tagjai számára szintén offline anyagok készítése a digitális eszközhasználatról, adatvédelemről, internetbiztonságról és ezek elhelyezése kulturális és egészségügyi intézményekben, illetve idős otthonokban. Ajánlott számukra tévés és rádiós sorozat indítása a közmédia kifejezetten idősebb nézői korosztálynak készült műsoraiban (például MTVA Almárium). Javasolt a számukra készült (például Netre fel!) témába vágó lehetőségek reklámozása a rádióban és a televízióban is.

Javasolt a fiatal korosztály számára influenzszerek bevonása digitális eszközhasználat, internetbiztonsággal kapcsolatos kampányokon, ugyanakkor ajánljuk, hogy ezeket a posztokat érdemes egy idő után eltávolítani ugyanis nem tudható, hogy egy-egy influenzszer értékrendje milyen irányba változik egy idő után. Javasolt a Tiktokon és az Instagramon olyan NMHH által üzemeltett fiataloknak szóló oldalt létrehozni, amelynek tartalmainak tervezésében előállításában a fiatal tagjai szakemberekkel együtt vesznek részt.

Javasolt a pedagógusok számára a részükre elérhető segédanyagokról, szervezetekről (például: Bűvösvölgy, Safer Internet), blogokról, közösségi média felületekről (például: gyerekaneten.hu, NMHH Youtube videói stb.) egy gyűjteményt készíteni, ezt elhelyezni a Kréta felületén, illetve a pedagógusokat elérő népszerű oldalakon, szakemberek közösségi oldalain is reklámozni.

Bereczki Enikő 2023. július.

IRODALOMJEGYZÉK

ATV Magyarország youtube-csatorna (2021): Joe Biden szerint halálos fenyegetés a delta variáns. <https://www.youtube.com/watch?v=UUCAN2uiptA>

Bartal Anna Mária (szerk.): A COVID-19-JÁRVÁNY EGYÉNI ÉS KÖZÖSSÉGI VONATKOZÁSAI. In: Horn, Dániel és Bartal, Anna Mária, eds.: Fehér könyv a COVID-19-járvány társadalmi-gazdasági hatásairól. Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaságtudományi Intézet, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, 2022, Budapest. <https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2022/05/FeherKonyv.pdf>

Bereczki Enikő: A rejtélyes Z generáció -Együttműködés a mai tizen- és huszonévesekkel. Budapest, HVG Könyvek, 2022. 29, 88-89, 97,130-132, 269.

Budai Balázs Benjámin: A digitális kompetencia növekvő szerepe = The Growing Role of Digital Literacy. IN: PRO PUBLICO BONO: MAGYAR KÖZIGAZGATÁS; A NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM KÖZIGAZGATÁS-TUDOMÁNYI SZAKMAI FOLYÓIRATA, 2022.10 (2). 30-59.

Citrix (2022): Work 2035 Young Workers and the New Knowledge Economy The Born Digital Effect. https://www.citrix.com/content/dam/citrix/en_us/documents/analyst-report/work-2035-the-born-digital-effect.pdf

Czirfusz Dóra – Horváth László – Miskey Helga: A digitális munkarend tapasztalatai a magyar közoktatásban. In: Opus et Educatio: Munka és nevelés. 2020. 7(3), 220–229.

DigiMini 1 – kutatás (2023): Az óvodások és a digitalizáció. https://digitalisgyermekvedelem.hu/digimini?fbclid=IwAR36nZvPpK1iUlu-SP_zUxXicW73ZaaY8i3k0H5GT44weNL6xo2yztd1WR0

DigiMini 2 – kutatás (2023): Az óvodások és a digitalizáció. <https://digitalisgyermekvedelem.hu/digimini2?fbclid=IwAR2hljHv225UnbVxsR5y4QJ-5Ttmg1hFEpdBNTwj1pUb-ChOhYGTph2bq0c>

digitalisgyerekvedelem.hu (2020): Online Sangoval. <https://digitalisgyermekvedelem.hu/storage/itu-cop/Online%20Sangoval.pdf>

Dreisiebner, Stephan et al.: Information behavior during the Covid-19 crisis in German-speaking countries. In: Journal of Documentation. 2022/7. 160–175.

Dürst, AV., Graf, C.E., Ruggiero, C. et al.: Fighting social isolation in times of pandemic COVID-19: the role of video calls for older hospitalized patients. In: Aging Clin Exp Res 2022. 34, 2245–2253.

Dürst, AV., Graf, C.E., Ruggiero, C. et al: Fighting social isolation in times of pandemic COVID-19: the role of video calls for older hospitalized patients. In: Aging Clin Exp Res 2022. 34, 2245–2253.

EURÓPAI BIZOTTSÁG, AZ UNIÓ KÜLÜGYI ÉS BIZTONSÁGPOLITIKAI FŐKÉPVISELŐJE: KÖZÖS KÖZLEMÉNY AZ EURÓPAI PARLAMENTNEK, AZ EURÓPAI TANÁCSNAK, A TANÁCSNAK, AZ EURÓPAI GAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS

BIZOTTSÁGNAK ÉS A RÉGIÓK BIZOTTSÁGÁNAK (2020): A Covid19-cel kapcsolatos dezinformáció kezelése – lássuk a valós tényeket., Brüsszel.

europol.europa.eu (2020): Catching the virus cybercrime, disinformation and the COVID-19 pandemic

https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/catching_the_virus_cybercrime_disinformation_and_the_covid-19_pandemic_0.pdf

Eysenbach, Günther: Infodemiology: The epidemiology of (mis) information. In: American Journal of Medicine, 2002/9. 763–765.

Fehér Katalin, Király Olívia: Álhíresülés – a hamis hírek dinamikája a médiában. In: Századvég. 2017/2. 39–48.

Fekete Mariann: Digitális átállás – az első hét tapasztalatai. In: Iskolakultúra. 2020. 30(9), 77–96. 2020.

feta.hu (2021): Karmar Orsolya et al: Magyarországi felsőoktatásban tanuló hallgatók mentális jóllétének felmérése. Kutatási beszámoló.

Gabryelczyk, Renata: Has COVID-19 Accelerated Digital Transformation? Initial Lessons Learned for Public Administrations. In: Information Systems Management. 2020. 37:4, 303-309.

Gaffield, Chad: COVID-19 is the first pandemic in the Digital Age. In: Voices of The Royal Society of Canada. COVID-19 Series. 2020. Publication 1.

Gaudreau, Caroline et al.: Preschoolers benefit equally from video chat, pseudo-contingent video, and live book reading: Implications for storytime during the coronavirus pandemic and beyond. In: Frontiers in Psychology, 2020. 11, Article 2158.

Győri Ágnes: Az idősebb korosztály mentális egészsége a koronavírus-járvány első hulláma alatt. A társadalmi kapcsolatok mintázatai és a mentális egészség változásának összefüggése Magyarországon”. In: Társadalomtudományi Szemle. 2022. 12/1.

hellomagyar.hu (2023): Az ukrán lány, aki a háborús élet minden mozzanatát közvetíti. <https://hellomagyar.hu/2023/01/07/az-ukran-lany-aki-a-haborus-élet-minden-mozzanatát-kozvetiti/>

hinalovon.hu (2021): Jogaink a digitális világban, összefoglaló jelentés a gyermekekkel folytatott konzultációról ezen általános észrevételhez, 14. és 22. o. A teljes jelentés fordítása itt olvasható: https://hinalovon.hu/wp-content/uploads/2021/04/25.sz._altalanos-kommentar_magyarul_hinalovon_forditas.pdf

hu.euronews.com (2021): Öt hónap elzártság után egyetlen ölelés - a legjobb sajtófotó 2021-ben. <https://hu.euronews.com/2021/04/16/ot-honap-elzartsag-utan-egyetlen-oleles-a-legjobb-sajtofoto-2021-ben>

index.hu (2020): Koronavírus: harmadik napja dönt rekordot a halottak száma Magyarországon. https://index.hu/belfold/2020/12/05/koronavirus_adatok_2020_12_05/

ipsos.com (2020): Komolyan veszik a koronavírus kockázatait, és óvatosak a magyarok. <https://www.ipsos.com/hu-hu/komolyan-veszik-koronavirus-kockazatait-es-ovatosak-magyarok>

- ipsos.com (2021): Covid-19 visszatekintés: a média felülírta a tényadatokat.
<https://www.ipsos.com/hu-hu/covid-19-visszatekintes-media-felulirta-tenyadatokat>
- itbusiness.hu (2021): A munkavállalók több mint négyötöde hibrid módon szeretne dolgozni.
https://itbusiness.hu/technology/human_n/menedzsment_n/a-munkavallalok-tobb-mint-negyotode-hibrid-modon-szeretne-dolgozni/
- Jakab, Albert Zsolt - Vajda, András: Járvány-lét-helyzetek: A Covid19-világjárvány hatása a mindennapokra és a társadalomkutatásra. In: Kriza könyvek (49). 2022. Kriza János Ethnographic Society; Museum of Ethnography, Kolozsvár, Budapest. 83.-85.
- Kánai András: A Mélység egyenletei. In: Hipergalaktika. 2008. 02 (96-103.), Budapest, Metropolis Media Group.
- karpatokalapitvany.hu (2021): Bocsiné Percze Andrea: A koronavírus járvány okozta helyzet hatása az óvodás korú gyerekek fejlődésére.
<https://karpatokalapitvany.hu/koragyerekkor/hu/node/45>
- kekvonat.hu (2023): Lesújtó hírek és adatok a fiatalok mentális egészségéről. [HTTPS://KEK-VONAT.HU/LESUJTO-HIREK-ES-ADATOK-A-FIATALOK-MENTALIS-EGESZSEGEROL/](https://kekvonat.hu/lesujto-hirek-es-adatok-a-fiatalok-mentalis-egeszsegerol/)
- Kende Ágnes – Messing Vera – Fejes József Balázs: Hátrányos helyzetű tanulók digitális oktatása a koronavírus okozta iskolabezárás idején. In: Iskolakultúra. 2021. 31(2), 76–97.
- Koltay Tibor: Az infodémia és az írástudások. In: Performa. 2022. 13.
- kre.hu (2021): Pszichológus szemmel a Covid-válságról.
<http://www.kre.hu/portal/index.php/1685-pszichologus-szemmel-a-covid-valsagrol.html>
- KSH (2020): A háztartások infokommunikációs eszköz-használata.
<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/2020/01/index.html>
- KSH (2020): Érettségizők a koronavírus-járvány árnyékában.
http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/erettségizok_koronavirus/index.html.
- KSH (2020a): Magyarország, 2019.
https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo_2019.pdf.
- KSH (2020b): Magyarország számokban, 2019.
<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mosz/mosz19.pdf>;
- KSH (2021): Felértékelődött a távmunka a COVID19 árnyékában. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/koronavirus-tavmunka/index.html>
- ksh.hu: A foglalkoztatottak távmunkavégzése demográfiai jellemzőik szerint.
<https://www.ksh.hu/stadatfiles/mun/hu/mun0015.html>
- Lichtenstein, Bronwen: „From “Coffin Dodger” to “Boomer Remover””: Outbreaks of Ageism in Three Countries With Divergent Approaches to Coronavirus Control. In: The Journals of Gerontology Series B Psychological Sciences and Social Sciences 76(2). 2022. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7454844/>—
- Life TV youtube-csatorna (2021): Tragédia: Öten haltak meg Bódi Guszti rokonságából a Covid miatt. <https://www.youtube.com/watch?v=P6P6FGFRK6U>

- M1 Híradó youtube-csatorna (2020): Megállíthatatlanul terjed a koronavírus.
<https://www.youtube.com/watch?v=X1YmNgl16Zc>
- maltai.hu (2021): Aktívan a zárt kapuk mögött. <https://maltai.hu/cikk/hir/4109>
- mavcsoport.hu (2020): Home Office felmérés eredményei.
https://www.mavcsoport.hu/sites/default/files/upload/page/home_osszefoglalas_home_office_felmeresrol.pdf
- Mental Health and COVID-19: Early evidence of the pandemic's impact. In: Scientific brief, 2022.
- mindsetpszichologia.hu (2020): Vásárhelyi Dorottya: Másfél méter távolság: hogyan pótolhatjuk az érintés erejét? <https://mindsetpszichologia.hu/lehetosegeink-az-erintese-05.-n-tul-vasarhelyi-dorottya>
- Moeller, J., & Helberger, N.: Beyond the filter bubble: Concepts, myths, evidence and issues for future debates. University of Amsterdam. 2018.
- mta.hu (2021): Demetrovics Zsolt, Krirály Orsolya: A Covid-19 járvány hatása a mentális egészségre. https://mta.hu/tudomany_hirei/a-covid-19-vilagjarvany-hatasa-a-mentalis-egeszsegre-111251
- mta.hu (2021): Gyarmathy Éva: A Covid-19 járvány hosszabb távú pszichológiai hatásai – különös tekintettel a gyerekekre. (1. rész) https://mta.hu/tudomany_hirei/a-covid-19-jarvany-hosszabb-tavu-pszichologiai-hatasai-kulonos-tekintettel-a-gyerekekre-111387
- Námesztovszki Zsolt – Molnár György – Kovács Cintia – Major Lenke – Kulcsár Sarolta: Az információs társadalomban megjelenő online oktatás trendjei, lehetőségei és korlátai. In: Civil Szemle. 2020. Különszám I., 37–58.
- Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (2021) A hírközléssel kapcsolatos szokások és szabályok változása a járvány második hulláma idején, Nmhh.hu
- newsguardtech.com (2022). <https://www.newsguardtech.com/misinformation-monitor/march-2022/>
- nmhh.hu (2022): A pandémia alatt itthon is megnőtt a gyermekek online szexuális kizsákmányolása.
https://nmhh.hu/cikk/231488/A_pandemia_alatt_itthon_is_megnott_a_gyermekek_online_szexualis_kizsakmanyolasa
- origo.hu (2020): Koronavírus-járvány Franciaországban: sorozatos és drámai hibák története.
<https://www.origo.hu/nagyvilag/20200325-macron-kormanyanak-sorozatos-hibaja-miatt-terjedt-el-ennyire-a-koronavirus-franciaorszagban.html>
- Osváth Péter: A COVID–19-pandémia mentálhigiénés következményei. Hogyan tudunk felkészülni a pszichodémiás krízisre. In: ORVOSI HETILAP. 2021. 162 (10). 366-374.
- parlament.hu (2022): FIATALOK MENTÁLIS EGÉSZSÉGE. 2022/11.
https://www.parlament.hu/documents/10181/63291245/Infojegyzet_2022_11_fiatalok_mentalis_egeszsege.pdf/a567afa0-d502-aa12-4199-cc843370ea3a?t=1657529636549
- Pető Rita: Az *otthoni munkavégzés* lehetőségei Magyarországon. In: Horn, Dániel és Bartal, Anna Mária, eds.: Fehér könyv a COVID-19-járvány társadalmi-gazdasági hatásairól. Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaságtudományi Intézet,

- Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, 2022, Budapest. <https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2022/05/FeherKonyv.pdf>
- Pinghorizon youtube-csatorna (2020): BÍRÓ MARI REAKCIÓ - IMÁDOM!
<https://www.youtube.com/watch?v=Afdh9BiGRN8>
- Political Capital, Euronews: Koronavírus és dezinformáció: A Political Capital Euronews Magyarországgal együttműködésben készült elemzése. 2020. április.
https://politicalcapital.hu/pc-admin/source/media/Euronews_Covid19_Summary_HU_200416.pdf
- Polónyi István: Pandémiás oktatás. In: *Educatio*. 2021. 30 (1) 9.
- Reuters News Report (2022): <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2022>, és <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2022/hungary>
- Richter, Felix (2021): Netflix passes 200 million milestone, <https://www.statista.com/chart/3153/netflix-subscribers/>
- RTL-Klub Fókusz (2021): Az ebolánál is fertőzőbb a koronavírus delta variánsa.
<https://rtl.hu/fokusz/2021/07/30/az-ebolanal-is-fertozobb-a-koronavirus-delta-variansa>
- Sánchez-Reina, J. Roberto; González-Lara, Ericka-Fernanda: The COVID-19 Infodemic among Young People and Adults: The Support of Critical Media Literacy. In: *Comunicar: Media Education Research Journal*. 2022. v30 n73 67-76.
- Statista (2021): COVID-19's impact on video consumption among Generation Z and Millennials worldwide as of October 2020, by video type,
<https://www.statista.com/statistics/1215173/impact-of-covid-19-on-type-of-video-consumption/>
- Századvég: A digitális nomaditász munkaerőpiaci trendjei. Zárótanulmány. 2022.
https://programozdajovod.hu/files/Portal/1_Digitalis_nomaditas_kutatas_zarotanulmany.pdf
- Törley Gábor - Holló Csaba: Adatvédelem és információbiztonság oktatási kérdései a 2020-as NAT tükrében. In: *INFODIDACT*. 2022. 11. 24-26., 15.
- transmitsecurity.com (2021): How gen Z is shaping the future of authentication.
<https://www.transmitsecurity.com/blog/gen-z-shaping-the-future-of-authentication>
- UNESCO RCEP [Regional Center for Educational Planning] (2020): Reopening Schools: Policies, Procedures, and Practices. 2020.
<https://rcepunesco.ae/ar/KnowledgeCorner/ReportsandStudies/ReportsandStudies/Reopening%20Schools%20Policies%20Procedures%20and%20Practices.pdf>
- Varga Júlia (szerk.): A COVID-19-JÁRVÁNY HATÁSA AZ OKTATÁSRA-In: Horn, Dániel és Bartal, Anna Mária, eds.: Fehér könyv a COVID-19-járvány társadalmi-gazdasági hatásairól. 2022. Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaságtudományi Intézet, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, Budapest.
<https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2022/05/FeherKonyv.pdf>
- Videománia youtube-csatorna (2020): Bekattantunk a karanténba' Bíró Mari nénivel! 2020.
<https://www.youtube.com/watch?v=LtSIZRJNuaY>
- Vinge, Vernor: A szivárvány tövében (Rainbows End). Ford.: Tamás Dénes. Budapest, 2010. Metropolis Media Group.

Volkmer, Ingrid: Social media and COVID-19: A global study of digital crisis interaction among Gen Z and millennials. University of Melbourne. 2021.
https://arts.unimelb.edu.au/__data/assets/pdf_file/0007/3958684/Volkmer-Social-Media-and-COVID.pdf

WHO (2020): Corona virus disease - 19 – Situation report – 45
https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200305-sitrep-45-covid-19.pdf?sfvrsn=ed2ba78b_4

Yettel.hu (2021): Velünk marad a home office egy friss kutatás szerint.
<https://www.yettel.hu/sajto/kozlemeny/velunk-marad-a-home-office-egy-friss-kutatas-szerint>

Z. Karvalics László (2020): Infodémia. <http://unesco.hu/hirek/zkarvalics-laszlo-irasa-infodemia-cimmel-107248> 2

2021. évi LXXIX. törvény a pedofil bűnelkövetőkkel szembeni szigorúbb fellépésről, valamint a gyermekek védelme érdekében egyes törvények módosításáról. Hozzáférhető:
<https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2100079.TV>

A pandémia hatása az online felhasználói szokásokra című kvalitatív kutatás terepmunka jelentései